

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİR KAMU HİZMETİ OLARAK ÜNİVERSİTE
EĞİTİMİNDE ENGELLİLERİN ÜNİVERSİTE
İNTERNET SİTELERİNE ERİŞİM DURUMU

Salih Buğra ZENGİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Emin KOÇ

İZMİR-2019

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİR KAMU HİZMETİ OLARAK ÜNİVERSİTE
EĞİTİMİNDE ENGELLİLERİN ÜNİVERSİTE
İNTERNET SİTELERİNE ERİŞİM DURUMU

Salih Buğra ZENGİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Emin KOÇ

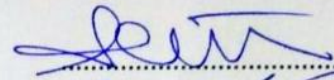
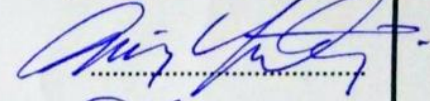
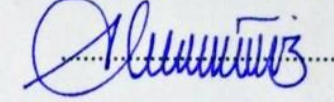
İZMİR-2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Salih Buğra ZENGİN
Öğrenci No : 2016800510
Tez Başlığı : Bir Kamu Hizmeti Olarak Üniversite Eğitiminde Engellilerin Üniversite
İnternet Sitelerine Erişim Durumu

Savunma Tarihi : 07/08/2019
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Emin KOÇ

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Dr. Öğr. Üyesi Emin KOÇ	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç. Dr. İbrahim Güray YONTAR	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Ali CENGİZ	- Adnan Menderes Üniversitesi	

Salih Buğra ZENGİN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu ~~X~~ ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Müdür V.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bir Kamu Hizmeti Olarak Üniversite Eğitiminde Engellilerin Üniversite İnternet Sitelerine Erişim Durumu” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../.....

Salih Buğra ZENGİN

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Bir Kamu Hizmeti Olarak Üniversite Eğitiminde Engellilerin Üniversite

İnternet Sitelerine Erişim Durumu

Salih Buğra ZENGİN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Programı

Eğitim, toplumun tamamı tarafından kullanılabilmesi gereken anayasal bir haktır. Engellilerin de toplumdaki diğer kişiler kadar bu haktan yararlanması ve engelsiz bir eğitim fırsatına sahip olabilmesi için gerekli olan tüm önlemler ilgili otoriteler tarafından alınmalıdır. Engelsiz bir eğitimin mümkün olabilmesi için engellilerin bu konudaki tüm ihtiyaçlarının gerekli idari, akademik ve fiziksel düzenlemeler yapılarak karşılanması gerekmektedir. Bu düzenlemelerin yapılmasından yükseköğretim düzeyinde Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve ilgili yükseköğretim kurumları sorumludur. Bu sorumluluk kapsamında, Türk Standardları Enstitüsü (TSE) tarafından belirlenen standartlar dikkate alınarak engellilerin üniversite yerleşkelerine ve binalarına fiziksel erişilebilirliğinin sağlanması önceliklidir. Ayrıca fiziksel erişilebilirliğin yanı sıra bilgiye erişilebilirlik de önemlidir. Bu bağlamda engellilerin yükseköğretim kurumları tarafından sunulan akademik bilgilere erişilebilirliğini sağlamak asıl amaçtır. Ancak engellilerin bu kurumlar tarafından kendilerine sunulan diğer hizmetler hakkındaki bilgilere erişilebilirliğini sağlamak da önemlidir. Ayrıca engellilerin gerektiğinde ihtiyaçlarını, sorunlarını, isteklerini ve önerilerini bu kurumların ilgili birimlerine iletebilmeleri için kurumların internet sitelerinde engelsiz erişim özelliği bulunmalıdır.

Bu tez çalışmasının amacı yükseköğretim kurumlarının internet sitelerine ve bu kurumlarda yer alan Engelli Öğrenci Birimlerinin internet sayfalarına engellilerin ne düzeyde erişebildiklerinin durum tespitini yapmaktır. Bu amaç

doğrultusunda kurumlarının internet siteleri ve birimlerin internet sayfaları incelenmiş ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler; Engellilik, Engelli Hakları, Kamu Hizmeti, Üniversite Eğitimi, Erişilebilirlik.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Status of Disabled People Access to Websites of Universities in University Education as a Public Service

Salih Buğra ZENGİN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Administration

Public Administration Program

Education is a constitutional right that should be exercised by the whole society. All necessary measures should be taken by the relevant authorities in order for disabled people to benefit from this right as well as other people in the society and to have an unhindered education opportunity. In order to achieve an unhindered education, all the needs of the disabled should be met by making necessary administrative, academic and physical arrangements. Higher Education Council (YÖK) and related higher education institutions are responsible for making these arrangements. Within the scope of this responsibility, taking into consideration the standards determined by the Turkish Standards Institute (TSE), it is of priority to ensure the physical accessibility of the disabled to university campuses and buildings. In addition to physical accessibility, access to information is also important. In this context, the main objective is to ensure the accessibility of the disabled to the academic information provided by higher education institutions. However, it is also important to ensure that people with disabilities have access to information about other services provided by these institutions. In addition, in order to enable disabled people to convey their needs, problems, requests and suggestions to the relevant units of these institutions, institutions should have unhindered access feature on their websites.

The aim of this thesis is to determine the level of accessibility of disabled students to the websites of the higher education institutions and the webpages of

the Disabled Student Departments in these institutions. For this purpose, the websites of the institutions and the web pages of the departments were examined and the findings were evaluated.

Keywords; Disability, Disabled Rights, Public Service, University Education, Accessibility.

**BİR KAMU HİZMETİ OLARAK ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNDE
ENGELLİLERİN ÜNİVERSİTE İNTERNET SİTELERİNE ERİŞİM
DURUMU**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
KAMU HİZMETİ VE ENGELLİLİK**

1. GENEL OLARAK KAMU HİZMETİ	3
1.1. Kamu Hizmetlerinin Kurulması, Yürütülmesi, Değiştirilmesi ve Kaldırılması	5
1.2. Kamu Hizmetlerinin İlkeleri	6
1.2.1. Süreklilik İlkesi	6
1.2.2. Değişkenlik İlkesi	8
1.2.3. Eşitlik İlkesi	8
1.2.4. Bedelsizlik İlkesi	10
1.4. Kamu Hizmetlerinin Çeşitleri	10
1.5. Kamu Hizmetlerinin Yürütülüş Usulleri	12
2. ENGELLİLİK VE ENGELLİ HAKLARI	13
2.1. Engellilik Nedenleri	17

2.2. Engellilik Türleri	19
2.2.1. Bedensel (Ortopedik) Engellilik	19
2.2.2. Görme Engellilik	21
2.2.3. İşitme Engellilik	22
2.2.4. Dil ve Konuşma Engellilik	24
2.3.5. Zihinsel Engellilik	25
2.3.6. Süreğen Hastalıklar	26
2.3.7. Ruhsal ve Duygusal Engellilik	28
2.3.8. Çoklu Engellilik	29
2.4. Engelli Hakları	29
2.4.1. Tarih Boyunca Engelliliğe Yönelik Tutum	30
2.4.2. Sosyal Devlet İlkesi	34
2.4.3. Engellilere Yönelik Türkiye’deki Gelişmeler	36
2.4.4. Temel Engelli Hakları	37
2.4.4.1. Ayrımcılık Yasağı	38
2.4.4.2. Eğitim ve Öğretim Görme Hakkı	39
2.4.4.3. Çalışma ve Meslek Edinme Hakkı	39
2.4.4.4. Temsil Edilme Hakkı	40
2.4.4.5. Sağlık, Habilitasyon ve Rehabilitasyon Hakkı	40
2.4.4.6. Tatil ve Seyahat Hakkı	41
2.4.4.7. Spor Yapma Hakkı	42
2.4.4.8. Korunma Hakkı	42
2.4.4.9. İletişim Kurma Hakkı	43
2.5. Engellilik İstatistikleri	44
2.5.1. Dünya	45
2.5.2. Türkiye	46
3. TÜRK HUKUK MEVZUATINDA ENGELLİLER	51
3.1. Anayasal Hükümler	52
3.2. Kanuni Hükümler	53
3.3. Kanun Hükmünde Kararname Hükümleri	56
3.4. Yönetmelik Hükümleri	57

İKİNCİ BÖLÜM
ENGELLİLERE YÖNELİK KAMU HİZMETLERİ
VE ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ

1. ENGELLİLERE YÖNELİK KAMU HİZMETLERİ	61
1.1. Sağlık ve Bakım Hizmetleri	63
1.2. Eğitim ve Öğretim Hizmetleri	64
1.3. İstihdam Hizmetleri	66
1.4. Erişilebilirliğe Yönelik Hizmetler	67
1.4.1. Fiziksel Erişilebilirliğe Yönelik Hizmetler	68
1.4.2. Bilgi Erişilebilirliğine Yönelik Hizmetler	69
2. ENGELLİLERE YÖNELİK ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ	69
2.1. Yükseköğretim Kurulu (YÖK)	70
2.1.1. Görevler	71
2.1.2. Kararlar	72
2.1.3. Uygulamalar	74
2.1.3.1. Engellilere Yönelik Kapsayıcı Mekân Tasarımı	75
2.1.3.2. Engelsiz Üniversite Ödülleri	83
2.2. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)	85
2.2.1. Görevler	86
2.2.2. Uygulamalar	86
2.3. Üniversiteler ve Engelli Öğrenci Birimleri	89
2.3.1. Görev ve Hizmetler	90
2.3.2. Görev ve Hizmet İlkeleri	92
2.3.3. Uygulamalar	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ENGELLİLERİN ÜNİVERSİTELERİN İNTERNET SİTELERİNE
ERİŞİLEBİLİRLİK DURUMUNUN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1. İNCELEME	96
2. DEĞERLENDİRME	122

2.1. Tespitler	122
2.2. Yorumlar	125
SONUÇ VE ÖNERİLER	127
KAYNAKÇA	134

KISALTMALAR

AÇSHB	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ASAGEM	Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
AB	Avrupa Birliği (European Union)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler (United Nations)
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPB	Devlet Personel Başkanlığı
E-KPSS	Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı
EYHGM	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KPSS	Kamu Personel Seçme Sınavı
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
MYO	Meslek Yüksekokulu
OHCHR	Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği)
ÖRGM	Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü
ÖSYM	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
ÖZİDA	Özürlüler İdaresi Başkanlığı
RG	Resmi Gazete
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
TSE	Türk Standardları Enstitüsü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN DESA	United Nations Department of Economic and Social Affairs (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü)
WHO	World Health Organisation (Dünya Sağlık Örgütü)
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kamu Hizmetlerinin Yürütölüş Usulleri	s. 12
Tablo 2: Görme Yetersizliklerinin Sınıflandırması	s. 22
Tablo 3: İşitme Kayıplarının Sınıflandırılması	s. 23
Tablo 4: Türkiye Özürlüler Araştırması'ndaki Verilere Göre Türkiye'deki Engelli Nüfusunun Dağılımı (Kişi)	s. 47
Tablo 5: Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'na Göre Araştırmaya Katılan Engellilerin Niteliksel Dağılımı (Yüzde)	s. 50
Tablo 6: Türkiye'deki Yükseköğretim Kurumlarının İnternet Sitelerine Engellilerin Erişilebilirlik Durumu	s. 98

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yolcu İndirme-Bindirme Alanlarının Standartları	s. 76
Şekil 2: Durak Standartları	s. 76
Şekil 3: Rampa Standartları	s. 77
Şekil 4: Hissedilebilir Yüzey ve Bariyer Mesafesi Standartları	s. 78
Şekil 5: Merdiven Standartları	s. 78
Şekil 6: Korkuluk, Tırabzan ve Tutamak Standartları	s. 79
Şekil 7: Asansör Standartları	s. 79
Şekil 8: Geçit ve Koridor Standartları	s. 80
Şekil 9: Bilgilendirme ve Yönlendirme Elemanı Standartları	s. 81
Şekil 10: Piktogram Örnekleri	s. 82
Şekil 11: ÖSYM Sağlık Durumu / Engel Bilgi Formu	s. 87
Şekil 12: Bireysel Uyarılama Mektubu Örneği	s. 93
Şekil 13: Yükseköğretim Kurumlarındaki Engelli Öğrenci Birimleri	s. 132

GİRİŞ

1982 Anayasasının 10. maddesindeki hükümde hiç kimsenin dili, ırkı, cinsiyeti, siyasi, felsefi veya dini görüşü sebebiyle hiçbir şekilde ayrımcılığa tabi tutulamayacağı ve herkesin kanun önünde eşit olduğu güvence altına alınmıştır. Aynı maddenin devam hükmünde **engelliler** başta olmak üzere toplumdaki tüm dezavantajlı grupların temel hak ve özgürlükleri de güvence altına alınmıştır. Bu güvence ile toplumdaki herkesin sağlık, **eğitim**, çalışma, sosyal güvenlik gibi temel hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesi için devlet her türlü önlemi almakla görevli kılınmıştır. Söz konusu bu temel haklar bağlamında engellilerin “**Eğitim Hakkı**”ndan mahrum bırakılmaması ve bu haktan toplumdaki diğer kişilerle birlikte eşit şartlarda yararlanabilmesi için gerekli önlemlerin alınmasından ilköğretim ve ortaöğretim düzeylerinde Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), yükseköğretim düzeyinde ise YÖK ve ilgili yükseköğretim kurumları (*devlet ve vakıf üniversiteleri ile vakıf meslek yüksekokulları (MYO)*) sorumludur.¹

Engellilere yönelik üniversite eğitiminde, adaylık aşamasından mezuniyet aşamasına kadar YÖK’ün, merkezi üniversiteye giriş sınavları aşamasında Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi’nin (ÖSYM), kayıt aşamasından mezuniyet aşamasına kadar ise yükseköğretim kurumlarının çeşitli görev, hizmet ve uygulamaları bulunmaktadır. Söz konusu görev, hizmet ve uygulamalar tez çalışması içinde detaylı olarak incelenmiştir.

“Bir Kamu Hizmeti Olarak Üniversite Eğitiminde Engellilerin Durumu”

adını taşıyan bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır:

İlk bölümde öncelikle genel bir “**Kamu Hizmeti**” tanımı yapılarak, kamu hizmetlerinin kurulma, yürütülme ve sona erme şekilleri ile ilkeleri, çeşitleri ve yürütülüş usulleri hakkında bilgi verilmiş ve üniversite eğitiminin kamu hizmetleri içindeki yerine değinilmiştir. Ardından detaylı bir “**Engellilik**” tanımı yapılarak engelliliğin nedenleri ile türleri, tarihsel boyutuyla birlikte engelli hakları ve bu hakların gelişim süreci, engellilerin dünya genelinde ve Türkiye’deki nicel ve nitel durumlarına ilişkin istatistikler ve Türk hukuk mevzuatındaki anayasalar, kanunlar,

¹ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863; 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, **RG** 07.07.2005, 2005, 25868.

kanun hükmünde kararnameler ve yönetmeliklerde bulunan engellilere ilişkin hükümlere değinilmiştir.

İkinci bölümde öncelikle **“Engellilere Yönelik Kamu Hizmetleri”** hakkında genel bilgi verilerek, engellilere yönelik sunulan sağlık ve bakım, eğitim ve öğretim, istihdam ve erişilebilirliğe ilişkin kamu hizmetleri ilgili Türk hukuk mevzuatı da dikkate alınarak detaylı olarak incelenmiştir. Ardından **“Engellilere Yönelik Üniversite Eğitimi”** bağlamında bu hizmetin sunulmasında görevli olan kurumların (YÖK, ÖSYM ve üniversiteler) görev ve uygulamalarına detaylı olarak değinilmiştir. Bu kapsamda değinilen uygulamalar arasında YÖK’ün engellilere yönelik verdiği kararlar, yayınlar ve uygulamalar, ÖSYM tarafından yapılan sınavlardaki engellilere yönelik pozitif ayrımcı uygulamalar ve üniversitelerin engellilere yönelik uygulamaları bulunmaktadır.

Üçüncü bölümde ise bilgiye erişim kapsamında tespit edilen kriterler dikkate alınarak Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarının (*devlet ve vakıf üniversiteleri ile vakıf MYO’ları*) internet sitelerine ve bu kurumlardaki Engelli Öğrenci Birimlerinin internet sayfalarına engellilerin erişilebilirlik durumu detaylı olarak incelenmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HİZMETİ VE ENGELLİLİK

1. GENEL OLARAK KAMU HİZMETİ

Kamu Hizmeti, idare hukuku öğretisinin omurgasını (*idare hukukunun uygulama alanını, idari yargının görev alanını vb.*) oluşturan ve öğretinin neredeyse tüm önemli kavramlarının referans noktası olan en temel kavramdır. Ancak kavramın anayasal ya da yasal bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun nedeni kavramının içeriğinin yıllar içinde sürekli değişim içinde olması ve bu yüzden de öğretilde herkesçe kabul görececek bir tanım yapılamamasıdır.² Fransız İdare Hukukçusu Didier Truchet, bu durum için, “*yasama bu durumu kendine dert edinmemiş; yargı yapmak istememiş; doktrin (öğreti, bilim adamları) ise başaramamıştır*” demiştir.³ Ancak bu durum kamu hizmeti kavramının hiç tanımlanamadığı anlamına gelmemekte olup, kavramın farklı görüşlerce yapılmış farklı tanımları bulunmaktadır. Bu tanımlardan en çok kullanılanları şunlardır;

“Organik anlamda kamu hizmeti, belli bir hizmetin yürütülmesi için tahsis edilen kamu malları, görevlendirilen kamu görevlileri ve ayrılan maddi imkânların bütünüdür.

Maddi anlamda kamu hizmeti, kamu yararına, kamusal ihtiyaçları tatmin için yürütülen faaliyetlerdir.

Şekli anlamda kamu hizmeti, kamusal yönetim usullerine (belli bir hukuki rejime ve kamu gücüne) dayanarak yürütülen faaliyetlerdir.”⁴

Ancak bu üç tanımdan hiçbirisi kamu tüzel kişilerin veya idarenin denetim ve gözetimi altında özel hukuk kişilerin yürütülen kamu hizmetlerini

² İsmet Giritli, Pertev Bilgen ve Tayfun Akgüner, **İdare Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, ss.844-845; Ali Ulusoy, **Kamu Hizmeti İncelemeleri**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2004, s.11; A. Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar**, Cilt:1, 8.Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, ss.579-580; A. Şeref Gözübüyük, **Yönetim Hukuku**, Turhan Kitabevi, 30.Baskı, Ankara, 2011, (Yönetim), s.10; Metin Günday, **İdare Hukuku**, 10.Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s.330; Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, **Türk İdare Hukuku**, 8.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, ss.598-599; Oğuz Sancakdar, Eser Us, Mine Kasapoğlu Turhan, Lale Burcu Önüt ve Serkan Seyhan, **İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı**, 7.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s.477; Ender Ethem Atay, **İdare Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s.296.

³ Didier Truchet, “Label de Service Public et Statut de Service Public”, **Actualite Juridique Droit Administratif (AJDA)**, 1982, s.428’den aktaran Aydın Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, **İstanbul Üniversitesi İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1-3, 1988, s.150.

⁴ Giritli ve diğerleri, ss.845-854; Gözübüyük ve Tan, ss.582-586; Günday, s.330; Akyılmaz ve diğerleri, s.599; Sancakdar ve diğerleri, ss.477-478; Atay, ss.296-297.

tanımlayamamaktadır. Ayrıca günümüzde sadece idareyi esas alan kamu hizmeti tanımları ile kamu yararı sağlanması kriteri de kamu hizmeti kavramını tek başına açıklayamamaktadır. Örneğin şehir içi ulaşım hizmeti kamusal bir ihtiyaç olmakla birlikte sadece idare tarafından değil özel hukuk kişileri tarafından da sunulabilmektedir. **1982 Anayasasının “Devletleştirme ve Özelleştirme” başlıklı 47/1. maddesinde** yer alan *“kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir”* hükmü aslında neyin kamu hizmeti olup olmadığına yasama organının veya siyasal iktidarın iradesinin karar verdiğini göstermektedir. Yasama organı veya iktidarın iradesiyle bir özel teşebbüs devletleştirilerek kamu hizmeti haline getirebilirken, bir kamu hizmetini de özelleştirilerek özel teşebbüs haline getirilebilmektedir.⁵

Tüm bu tanımlar dikkate alındığında öğretide kabul görmüş ve günümüz idare hukukunda da kullanılan **Kamu Hizmeti** tanımı ise şu şekildedir;

*“toplumun genel ve ortak gereksinimlerini karşılamak ve kamu yararını sağlamak amacıyla, doğrudan özel hukuk kişileri tarafından gerektiği gibi sunulamayacak olan ve devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimleri altında özel hukuk kişileri eliyle, yasama organı tarafından bir ayrıcalık ve yükümlülükler rejimine (spesifik hukuksal rejim) tâbi tutulan, sorumluluğu ve denetimi kamu otoritesi tarafından üstlenilerek topluma sunulan sürekli ve düzenli faaliyetler kamu hizmetidir.”*⁶

Yapılan bu tanım bağlamında bir faaliyetin kamu hizmeti sayılabilesinin ilk koşulu önemli derecede **“kamu yararı”** taşımasıdır. Ancak tıpkı kamu hizmeti kavramında olduğu gibi kamu yararı kavramının da kesin bir tanımı yoktur. Hangi faaliyetin kamu yararı taşıdığı gerekçesiyle kamu hizmeti sayılacağı daha çok idarenin takdiri ile belirlenmektedir. İkinci koşul **“özel hukuk kişileri tarafından gerektiği gibi sunulamama”** durumudur. Bir faaliyet mutlak bir zorunluluk taşıyor ve özel hukuk kişileri tarafından gerektiği gibi sunulamıyorsa kamu hizmeti sayılmalı ve idare ya da onun gözetimindeki özel hukuk kişileri tarafından gerçekleştirilmelidir. Üçüncü ve en önemli koşul ise **“spesifik hukuksal rejim”**dir. Bir faaliyetin kamu hizmeti olabilmesi

⁵ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, RG 09.11.1982, 1982, 17863; Gülan, s.152; Gözübüyük, Yönetim, s.10; Akyılmaz ve diğerleri, ss.599-600.

⁶ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, Cilt:1, Hak Kitabevi, İstanbul, 1966, s.13; Gülan, s.150; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, E.1994/43, K.1994/42-2, 09.12.1994, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:31, 1996, s.300; Kemal Gözler, **İdare Hukuku**, Cilt:2, 2.Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.253; Gözübüyük, Yönetim, ss.10, 281; Günday, s.332; Akyılmaz ve diğerleri, s.600; Sancakdar, s.477; Atay, s.298.

için yasama organı tarafından o faaliyete spesifik (özel) bir hukuksal statü verilmelidir. Söz konusu faaliyet hakkında özel bir hukuksal düzenleme yapılmamışsa, o faaliyetin kamu hizmeti olarak kabul edilmesinin hiçbir hukuksal etki ve sonucu yoktur.⁷

1.1. Kamu Hizmetlerinin Kurulması, Yürütülmesi, Değiştirilmesi ve Kaldırılması

Toplumsal yaşamın düzenli bir şekilde sürdürülebilmesi için karşılanması gereken genel ve ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla idare tarafından bir kamu hizmeti teşkilatı kurulması gerekmektedir. Ancak **“İdarenin Kanuniliği İlkesi”** ve **1982 Anayasasının 123. maddesi gereğince**, yasama organı tarafından yayımlanan **kanunla ya da** Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanan **Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CK) ile bir kamu hizmeti teşkilatı kurulabilir**. Ayrıca yasama organı tarafından çıkarılan bir kanunla kamu yararı gereği mevcut bir özel teşebbüs devletleştirilerek kamu hizmeti haline getirebilir ya da idare tarafından özel hukuk kişilerine, kanuni dayanağı ve idarenin gözetimi ve denetimi olması kaydıyla, kamu gücü ayrıcalıkları tanıyarak kamu hizmeti sunma izni verebilir.⁸

İdarenin yasal ve maddi imkânları serbest piyasa şartlarında faaliyet gösteren özel hukuk kişilerine oranla daha geniş ve güçlü olduğu için idare tarafından sunulan kamu hizmetleri rekabet vb. serbest piyasa şartlarından bağışık kalabilmektedir. Böyle bir durumda da özel hukuk kişileri idare ile rekabet edememektedirler. Ancak günümüzde idare kamu hizmetlerini daha etkili ve verimli sunabilmek amacıyla serbest piyasa şartlarına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu amacın gerçekleşebilmesi için ise istisnai haller dışında kamu hizmetlerinin serbest piyasa şartlarında sunulması gerekmektedir. Örneğin Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın⁹ 19.05.1993 tarihli **“Paul Corbeau”** kararında, genel ekonomik yarara ilişkin kamu hizmetleri yürüten kurumlardan biri olan Posta İdaresine posta hizmetlerini düzenli olarak yürütebilmesi için idare tarafından tanınan ayrıcalığın serbest rekabeti önlemeyeceği, ancak idarenin

⁷ Ulusoy, ss.13-15; Sancakdar ve diğerleri, s.478; Atay, s.298.

⁸ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982; Giritli ve diğerleri, ss.858-860; Gözübüyük ve Tan, ss.588-590; Akyılmaz ve diğerleri, ss.600-601; Sancakdar ve diğerleri, ss.478-479; Atay, ss. 305-307; 17863.

⁹ Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın adı karar tarihinde “Avrupa Topluluğu Adalet Divanı”ydı.

serbest rekabetin gerekleri ile kamu hizmetinin gerekleri arasındaki en iyi dengeyi kurmasının da bir zorunluluk olduğu belirtilmiştir.¹⁰

Kamu hizmetleri yasama organı tarafından yayımlanan kanunla ya da Cumhurbaşkanlığı tarafından yayımlanan CK ile kurulabildiği için bu hizmetlerin değiştirilmesinde ve kaldırılmasında da **“Yetki ve Usulde Paralellik İlkesi”** gereğince aynı makamlar yetkilidir ve aynı şekil ve usuller geçerlidir. Bu bakımdan bir kamu hizmeti kanunla kurulmuşsa anayasayla, CK ile kurulmuşsa yine bir CK ile değiştirilebilir ya da kaldırılabilir. Ayrıca idare tarafından sunulan bir kamu hizmeti özelleştirme yoluyla da kamu hizmeti olmaktan çıkarılabilir.¹¹

1.2. Kamu Hizmetlerinin İlkeleri

Devletler kamu hizmetlerini sunarken çeşitli ilkeler benimsemektedirler. Bu ilkeleri benimsemekte temel amaç kamu hizmetlerinin standartlarını belirlemektir. Bu kapsamda ilk kez 1926 yılında Fransız İdare Hukukçusu Louis Rolland tarafından açıklandığı için **“Rolland Kanunları”**¹² da denilen **“Kamu Hizmetinin İlkeleri”** birçok ülkede idare hukukçuları tarafından benimsenmiştir. Bu ilkeler **“Süreklilik”**, **“Değişkenlik”**, **“Eşitlik”** ve **“Bedelsizlik”** olmak üzere **dört**¹³ tanedir.

1.2.1. Süreklilik İlkesi

Kamu hizmetleri, kamu yararı gereğince toplumsal ihtiyaçların karşılanması için yapılan faaliyetler olduğuna göre ihtiyaçların devamlılığına bağlı olarak hizmetlerin de sürekli ve düzenli bir şekilde sunulması gerekmektedir. Kamu hizmetinin sunumunun herhangi bir kesintiye uğramaması ya da işleyişinin düzenli ve yeterli (istikrarlı) olması haline **“Süreklilik İlkesi”** denilmektedir. Devletin en temel

¹⁰ EUR-Lex, “Judgement of the Court of 19 May 1993 - Criminal proceedings against Paul Corbeau - Reference for a preliminary ruling: Tribunal correctionnel de Liège - Belgium - Competition - Postal monopoly - Scope - Case C-320/91”, 19.05.1993, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=ecli:ECLI:EU:C:1993:198>, (09.08.2019); Ulusoy, s.15.

¹¹ Giritli ve diğerleri, s.867; Gözübüyük ve Tan, ss.590; Akyılmaz ve diğerleri, s.601; Sancakdar, ss.478-479; Atay, ss.307-308.

¹² Louis Rolland, **Précis de Droit Administratif**, 10.Baskı, Dalloz, Paris/Fransa, 1951, ss.14-20’dan aktaran Gözler, s.297; Atay, ss.298-299.

¹³ Bedelsizlik İlkesi üzerinde kesin bir uzlaşma sağlanamamakta ve bazı İdare Hukukçuları bu ilkeyi Kamu Hizmetinin İlkeleri’nden biri olarak kabul etmemektedir. - bkz. Gözler, s.297.

işlevi olan üretim ilişkilerinin varlığını koruma görevi bu ilkenin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. İlke, ulusal savunma, iç güvenlik, acil yardım, itfaiye gibi temel hizmetlerde **“kesintisizliği”**, diğer hizmetlerde ise **“işleyişteki düzenliliği”** ifade etmektedir. Kamu hizmetleri toplumsal yaşamın zorunlu ve ortak gereksinimlerini karşılamak için var olduğu için bu hizmetlerde herhangi bir kesinti olması durumunda toplumsal yaşam altüst olacağı için hizmetlerin sürekli ve düzenli olarak sunulması gerekmektedir. Örneğin elektrik, su, polis, itfaiye, hastane vb. hizmetlerin 24 saat boyunca sunulması bu ilkenin bir gereğidir.¹⁴

Süreklilik İlkesi uygulamada ortaya bazı sonuçlar çıkarmaktadır. Bu sonuçlardan ilki **“grev yasağı”**dır. Grev her ne kadar çalışanların bir hak arama biçimi olsa da kamu hizmetlerini kesintiye uğrattığı için ağır zararlara sebep olabilen bir faaliyettir. **657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 27/1. maddesine göre**, *“devlet memurlarının greve karar vermeleri, grev tertiplmeleri, ilan etmeleri, bu yolda propaganda yapmaları yasaktır”*. Devlet memurlarının görevlerini grev amacıyla terk etmesi fiili suçtur ve cezai yaptırımı bulunmaktadır.¹⁵ İkinci sonuç **“istifa eden ya da görevinden alınan devlet memurunun, yerine yeni bir memur görevlendirilinceye kadar görevde kalma zorunluluğu”**dur. Üçüncü sonuç kamu hizmetini kesintiye uğratacağı için **“kamu mallarının haczedilememesi”**dir. Ve dördüncü sonuç **“kamu hizmetlerinin gereken süre boyunca sunulması gerekliliği”**dir. Bir hizmet sunulması gereken süre dolmadan (mesai saati bitmeden) sona erdirilemez.¹⁶

Ayrıca eğitim kamu hizmeti veren devlet ve özel anaokulları, ilkokulları, ortaokulları, liseleri ile **yükseköğretim kamu hizmeti veren devlet ve vakıf üniversiteleri ile vakıf MYO’larında** yılın belli dönemlerinde yapılan yarıyıl ve yaz tatilleri ile adalet kamu hizmetini veren adliyelerde 20 Temmuz - 1 Eylül tarihleri arasında yapılan Adli Tatiller kamu hizmetini kesintiye uğratmamaktadır. Çünkü öğrenciler okula gitmese bile idari personel çalışmaya devam etmekte; adliyeler ise nöbetçi mahkemeler yoluyla iş ve işlemlerini sürdürmektedirler.

¹⁴ Giritli ve diğerleri, ss.855-856; Gözübüyük ve Tan, ss.591-593; Gözler, ss.297-298; Günday, ss.334-335; Akyılmaz ve diğerleri, s.604; Sancakdar, s.480; Atay, ss.299-300.

¹⁵ 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, **RG** 23.07.1965, 1965, 12056.

¹⁶ Gözler, ss.298-304.

1.2.2. Değişkenlik İlkesi

Kamu hizmetlerinin sürekli olarak sunulması zorunluluğu hizmetlerde hiçbir değişikliğin olmayacağı anlamına gelmemektedir. Kamu hizmetlerinin, değişen toplumsal ihtiyaçlar ve gelişen teknolojiler neticesinde ortaya çıkan yeni teknik, ekonomik, sosyal ve kültürel şartlara nitel ve nicel anlamda uyum sağlamasına **“Değişkenlik İlkesi”** denilmektedir. Ancak aslında değişen hizmetin kendisi değil, sunuluş biçimidir. Örneğin eskiden sadece otobüslerle yapılan şehir içi ulaşımında artık metro ve hızlı tren gibi alternatiflerin olması, evraklarla yapılan işlemlerin yerini elektronik devlet (e-Devlet) uygulamalarının alması vb. durumlar bu ilkeye örnek gösterilebilir.¹⁷

Değişkenlik İlkesinin uygulamada bazı etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerden ilki **kullanıcılara (hizmetten yararlananlara)** yöneliktir. İdare, değişen koşullara uyum sağlamak amacıyla tüm kamu hizmetlerinde kullanıcıların hizmetlerden yararlanma koşullarını değiştirebilir. Kullanıcıların bu değişikliklere itiraz etme hakkı yoktur. Örneğin, otoyol ve köprü geçiş ücretlerinde ya da hastane muayene ücretlerinde yapılan değişiklikler doğrudan kullanıcıyı etkilemekle birlikte, idarenin bu kararına karşı çıkılamaz. Diğer bir etki ise hizmeti veren **personele** yöneliktir. İdare, değişen koşullara uyum sağlamak amacıyla hizmeti yürüten devlet memuru ya da sözleşmeli personelin durumuna ilişkin her zaman tek taraflı değişiklikler yapabilir. Personelin bu değişikliklere karşı çıkma hakkı yoktur.¹⁸

Bu ilke çerçevesinde **yükseköğretim kamu hizmeti veren devlet ve vakıf üniversiteleri ile vakıf MYO’ları** teorik ve pratik eğitim olanaklarını modern çağın gereklerine uygun hale getirmek için dünya genelindeki teknolojik gelişmeleri takip etmek ve çağın şartlarına uyum sağlamak için gerekli tedbirleri almak zorundadır.

1.2.3. Eşitlik İlkesi

1982 Anayasasının “Kanun önünde eşitlik” başlıklı 10. maddesinde yer alan **“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri**

¹⁷ Giritli ve diğerleri, ss.856-857; Gözübüyük ve Tan, ss.593-594; Günday, s.335; Akyılmaz ve diğerleri, s.610; Sancakdar, s.480; Atay, ss.300-301.

¹⁸ Gözler, ss.304-309; Atay, s.301-302.

sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” hükmü gereğince ortaya çıkan **“Eşitlik İlkesi”**ne göre, idare kamu hizmetlerini hiç kimseye hiçbir sebeple ayrımcılık yapmadan, tarafsız bir şekilde sunmak zorundadır.¹⁹ Bu bakımdan kamu hizmetlerinden yararlanma şartları kural olarak herkes için aynıdır. Ancak bazı hizmetlerin sadece belli şartları sağlayan kişilere sunulması bu ilkeye bir zarar vermemektedir. Örneğin, lise mezunu olmayan ya da yapılan sınavlarda gerekli başarı şartlarını sağlayamayan kişilerin yükseköğretim kamu hizmetinden yararlanamaması bu ilkenin bir sonucudur. Bu bağlamda Eşitlik İlkesi çerçevesinde mutlak bir eşitlikten çok, denkler arasındaki bir eşitlikten söz etmek daha doğru olacaktır.²⁰

İdare kamu hizmetlerini sunarken **“Nispî Eşitlik (Meşru Ayrımcılık)”** kapsamında ve Eşitlik İlkesine aykırı olmayacak şekilde **dezavantajlı gruplar** (kadınlar, çocuklar, yaşlılar, eski hükümlüler, **engelliler** vb.) için farklı uygulamalarda bulunabilir. Örneğin kadınlar, eski hükümlüler ve engellilerin istihdamına yönelik **kota** uygulamaları, engellilerin **“Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (E-KPSS)”** ile kamu personeli olabilmesi vb. pozitif ayrımcılık uygulamaları ile idare dezavantajlı grupları koruyarak toplumu oluşturan gruplar arasında eşitlik sağlamayı amaçlamaktadır.²¹

Ayrıca 2005 yılında yürürlüğe giren **5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanunu** ile Eşitlik İlkesine yönelik çeşitli ek düzenlemeler yapılmıştır. Evrensel Hizmet, herkes tarafından erişilebilen, önceden belirlenmiş kalitede ve herkesin karşılayabileceği makul bir bedel karşılığında asgari standartlarda sunulan, internet erişimi de dâhil elektronik haberleşme hizmetleri ile diğer hizmetlerdir. Evrensel hizmet, sabit ve ankesörlü telefon hizmetlerini, internet erişim hizmetlerini, elektronik haberleşme hizmetlerini, acil yardım çağrı hizmetlerini, **engelliler için danışma hizmetlerini**, deniz haberleşmesi ve seyir güvenliği haberleşme hizmetlerini kapsamaktadır.²²

¹⁹ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863.

²⁰ Giritli ve diğerleri, ss.857-858; Gözübüyük ve Tan, ss.594-597; Günday, s.336; Akyılmaz ve diğerleri, s.611; Sancakdar ve diğerleri, s.481; Atay, s.302.

²¹ Gözler, ss.310-312; Atay, ss.302-303.

²² 5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanunu, **RG** 25.06.2005, 2005, 25856; Sancakdar ve diğerleri, ss.486-488.

1.2.4. Bedelsizlik İlkesi

İdare, kamu hizmetlerini kazanç elde etme amacıyla sunamaz. Bu duruma **“Bedelsizlik İlkesi”** denilmektedir. Ancak günümüzde kamu hizmetlerinin sayısının giderek artması ve gelişen teknoloji ile hizmetlerinin yürütülüş usullerinin değişmesi gibi sebeplerle kamu hizmetlerin daha nitelikli olarak sunulması için daha fazla kaynak aktarılması gerekmektedir. Bu sebeple bazı kamu hizmetlerinin sunulması sırasında hizmetten yararlananlardan belli bedellerin alındığı görülmektedir. Kamu hizmetlerinden alınan bedel bir ücret değil ancak ve ancak kamu hizmetine katılma bedeli olabilir. Örneğin, karayolları ve köprü geçiş ücretleri, su ve elektrik ücretleri, hastanelerde alınan bazı ücretler, yükseköğretim kurumlarında öğrencilerden alınan harçlar²³ vb. bedeller iktisadi şartlara göre oluşan ve kamu hizmetlerinin yapıldığı tesislerin bakımı ve yeni yatırımların yapılmasını sağlamak için alınmaktadır.²⁴

1.4. Kamu Hizmetlerinin Çeşitleri

Toplumsal ihtiyaçları gidermek amacıyla idare tarafından sunulan kamu hizmetleri niteliğine göre çeşitli şekillerde sunulabilmektedir. Bunlar;

- a) **Tekel Niteliğinde Olan / Olmayan Kamu Hizmetleri;** sadece merkezi devlet teşkilatı tarafından yürütülen adalet, dışişleri, milli savunma²⁵, emniyet, posta gibi hizmetler **“tekel niteliğinde olan kamu hizmeti”** iken; özel hukuk kişilerince de yürütülebilen sağlık, eğitim, ulaşım gibi hizmetler ise **“tekel niteliğinde olmayan kamu hizmeti”**dir. Günümüzde serbest piyasa ekonomisinin güçlenmesiyle tekel niteliğinde olan kamu hizmetlerinin sayısı giderek azalırken, olmayanların sayısı giderek artmaktadır.²⁶

²³ 1982 Anayasasının 130. maddesi uyarınca devlet üniversitelerinin “İkinci Öğretim” öğrencileri ile normal eğitim süresini aşan öğrencilerinden talep ettiği harçlar bedel olarak kabul edilmemektedir.

²⁴ Gözübüyük ve Tan, ss.598-604; Günday, ss.336-337; Akyılmaz ve diğerleri, ss.614-616; Sancakdar ve diğerleri, s.481; Atay, ss.304-305.

²⁵ Savunma Sanayii Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından milli savunmada kullanılacak Tank, Zırhlı Personel Taşıtı, Gemi, Helikopter, Silahlı/Silahsız İnsansız Hava Araçları, Tüfek, Tabanca, Roket vb. araç ve mühimmatların üretimini Aselsan, Roketsan, Tusaş gibi çeşitli özel şirketlere yaptırtabilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Savunma Sanayii Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr>, (20.11.2018).

²⁶ Günday, s.337; Akyılmaz ve diğerleri, s.622; Sancakdar, s.482; Atay, s.308.

- b) **Milli (Ulusal) / Mahalli (Yerel) Kamu Hizmetleri;** merkezi devlet teşkilatı veya hizmet bakımında yerinden yönetim kuruluşları eliyle tüm ülke genelinde vatandaşların tamamına sunulan hizmetler “*milli (ulusal) kamu hizmeti*” iken; belli bir coğrafi alanda yerinden yönetim kuruluşları eliyle yürütülen belediye hizmetleri gibi hizmetler ise “*mahalli (yerel) kamu hizmeti*”dir. Günümüzde dünya genelinde yerel yönetimlere tanınan idari ve/veya malî özerklik²⁷ sonucu yerel kamu hizmetlerinin sayısı giderek artmaktadır.²⁸
- c) **İdari / İktisadi (Ekonomik) Kamu Hizmetleri;** devletin varlık sebebini oluşturan güvenlik, bayındırlık, nüfus, sağlık, eğitim gibi hizmetler “*idari kamu hizmeti*” iken; Sosyal Devlet İlkesinin bir sonucu olarak devletin ekonomik alana müdahalesi ile ortaya çıkan ve özel hukuk hükümlerine tâbi olarak işletilen Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD), Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) gibi kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) sunduğu hizmetler ise “*iktisadi (ekonomik) kamu hizmeti*”dir.²⁹
- d) **Sosyal / Bilimsel, Teknik ve Kültürel Kamu Hizmetleri;** Sosyal Devlet İlkesinin bir sonucu olarak vatandaşlarının asgari yaşam standartlarını sağlama görevi devletin yükümlülüğüdür. Devletin sigorta, emeklilik, sağlık, iş ve işçi bulma, fakirlere yardım gibi toplumsal ihtiyaçları karşılamak için kurduğu Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) gibi kurumların sunduğu hizmetler “*sosyal kamu hizmeti*”dir. **Üniversiteler,** Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK), Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türk Standardları Enstitüsü (TSE), Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM), Devlet Tiyatroları ve Devlet Opera ve Balesi gibi kurumların sunduğu hizmetler ise “*bilimsel, teknik ve kültürel kamu hizmeti*”dir.³⁰

²⁷ bkz. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı - Council of Europe, “European Charter of Local Self-Government”, 15.10.1985, <https://rm.coe.int/168007a088>, (20.11.2018).

²⁸ Günday, s.337; Akyılmaz ve diğerleri, s.623; Sancakdar ve diğerleri, s.483; Atay, ss.308-309.

²⁹ Gözübüyük, Yönetim, ss.283-284; Günday, ss.338-339; Akyılmaz ve diğerleri, ss.623-624; Sancakdar ve diğerleri, s.483; Atay, ss.309-310.

³⁰ Gözübüyük, Yönetim, s.284; Günday, ss.339-340; Akyılmaz ve diğerleri, s.624; Sancakdar ve diğerleri, ss.483-484; Atay, ss.310-311.

1.5. Kamu Hizmetlerinin Yürütülüş Usulleri

Kamu hizmetleri başlangıçta tamamen devlet eliyle yürütülmekteyken, daha sonra **“Yerinden Yönetim İlkesi”**nin güçlenmesiyle birlikte hizmetlerin bir kısmı kamu tüzel kişileri tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Günümüzde ise serbest piyasa ekonomisinin giderek güçlenmesi sonucu kamu hizmetlerinin bir kısmı, devletin denetim ve gözetimi altında özel hukuk kişileri tarafından yürütülmektedir. Kamu hizmetleri geçmişten günümüze, detayları **“Tablo 1”**de gösterildiği üzere, çeşitli usuller kullanılarak yürütülmüştür. Söz konusu usuller, kamu hizmetlerinin **“Kamu Tüzel Kişileri Eliyle Yürütülüş Usulleri”** ve **“Özel Hukuk Kişileri Eliyle Yürütülüş Usulleri”** olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilmektedir.³¹

Tablo 1: Kamu Hizmetlerinin Yürütülüş Usulleri

Kamu Hizmetlerinin Yürütülüş Usulleri			
1. Kamu Tüzel Kişileri Eliyle Yürütülüş Usulleri		2. Özel Hukuk Kişileri Eliyle Yürütülüş Usulleri	
Emanet Usulü	Kamu Kurumu Kurma Usulü	Tek Taraflı (Statüter) Görevlendirme Usulleri a. Özel Hukuk Tüzel Kişisi Kurma Usulü b. Ruhsat/İzin Usulü c. Kamuya Yararlı Dernek Sayma Usulü	Sözleşmeyle (Akdî) Görevlendirme Usulleri a. Müşterek Emanet Usulü b. İltizam Usulü c. İmtiyaz Usulü d. Yeni Usuller (Yap-Devret, Yap-İşlet-Devret, Yap-Kirala-Devret)
Kaynak: Gözler, s.384.			

Bu bağlamda yükseköğretim kamu hizmeti veren devlet üniversiteleri **“Hizmet Yönünden Yerinden Yönetim Kuruluşu”**³² olup, Cumhurbaşkanının kararı ile

³¹ Akyılmaz ve diğerleri, s.626; Atay, s.311.

³² Ticari, sosyal, teknik, bilimsel ve ekonomik nitelikteki bazı kamu hizmetleri özellikleri ve nitelikleri gereğince merkezi yönetim tarafından yeterince düzenli yürütülememektedir. Bu tip kamu hizmetlerinin merkez yönetim teşkilatı dışında ayrı bir tüzel kişilik tarafından yürütülmesi bir gereklilik arz etmektedir. Bu amaçlar kurulan kurula Hizmet Yönünden Yerinden Yönetim Kuruluşları adı

kurulurlar. Devlet üniversiteleri “**Kamu Kurumu Kurma Usulü**” çerçevesinde ve **2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu**³³ hükümlerine tâbi olarak hizmet vermektedirler. Devlet üniversitelerinin ayrı bir kamu tüzel kişiliği ve özerkliği bulunmakta ve üniversiteler “**uzmanlık ilkesi**” gereğince sadece kurulma amaçları kapsamında faaliyet göstermektedirler. Ayrıca vakıf üniversiteleri ve vakıf MYO’ları da tıpkı devlet üniversiteleri gibi Cumhurbaşkanı kararı ile kurulurlar, Yükseköğretim Kanunu hükümlerine tabidirler ve kamu tüzel kişilikleri bulunmaktadır. Yani vakıf üniversiteleri ve vakıf MYO’ları bir kamu kurumu gibi faaliyet göstermektedirler.³⁴

2. ENGELLİLİK VE ENGELLİ HAKLARI

Türkçede “**engel**” bir şeyin gerçekleşmesini önleyen sebep, mâni, mahzur, müşkül veya o şeyin nesnel, ruhsal ve toplumsal açıdan kısıtlanması, handicap; “**özü**” ise bir kusurun, bir suçun elde olmadan yapıldığını öne sürme veya bu kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret ya da sakatlık, bozukluk, eksiklik, elverişsizlik anlamına gelmektedir. Bu bakımdan engeli, mânisi, mahzuru, müşkül olan kişi “**engelli**”; özü, kusuru, sakatlığı, bozukluğu, eksikliği, elverişsizliği olan kişi ise “**özürlü**” olarak tanımlanmaktadır. Türkçede bu iki kelime eşanlamlı olmamasına rağmen günlük dilde öyleymiş gibi kullanılmakta ve engelli olmak kusurlu olmakmış gibi yanlış bir algı ortaya çıkmaktadır. Böyle bir algı ise istenmese bile engellilere yönelik çeşitli ayrımcılıklara sebep olabilmektedir.³⁵

İngilizcede ise “**handicap**” ve “**disability**” kelimeleri **engellilik**; “**handicapped**” ve “**disabled**” kelimeleri ise **engelli** anlamına gelmektedir.³⁶ Günümüzde engellilik kavramı için sadece **disability** kelimesi kullanılmakla birlikte, **handicap** kelimesi de uzun yıllar boyunca literatürde kullanılmıştır. Bu bakımdan bu kelimenin tarihsel gelişimini incelemek faydalı olacaktır. Handicap kelimesinin

verilmektedir. Üniversiteler, TRT, TÜBİTAK ve KİT’ler bu tip kuruluşlara örnek verilebilir. - Seriyeye Sezen, “Yerel Yönetimlerin Anayasal Çerçevesi”, **Belediye Yönetimi**, (Ed. Ayşegül Sabuktay), Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları, 2006, s.13.

³³ 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, RG 06.11.1981, 1981, 17506.

³⁴ Gözler, ss.390-392.

³⁵ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Güncel Türkçe Sözlük”, <http://sozluk.gov.tr>, (01.06.2019); Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, 7. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004, ss.453, 1039.

³⁶ Necmettin Arıkan, Gülderen Yenal ve Gülsevin Taşpınar, **Altın Sözlük İngilizce-Türkçe Sözlük**, 13.Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, 2014, ss.115, 240; Cambridge Dictionary, “İngilizce - Türkçe Sözlük”, <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce-türkçe>, (13.03.2019).

kökeni Avrupa’da 17. yy.da sıklıkla oynanan bir ticari oyunu tanımlayan **“hand in cap”** (*şapka/kep içindeki el*) deyimidir. Bu deyimın anlamı rekabet halindeki zayıf ve güçlü iki veya daha fazla şey arasında bir denge sağlanması için güçlü olan tarafın engellenerek zayıf olan tarafa eşitlenmesidir. Ancak bu deyim ile **“süklüm püklüm, utana sıkıla para istemek, dilenmek”** anlamına gelen **“cap in hand (elde şapka/kep)”**³⁷ deyimini eş anlamlı değildir. Çoğu zaman bu iki deyim birbiriyle eş anlamlıymış gibi kullanılmakta ve bu durum engellileri fazlasıyla rencide etmektedir. **Hand in cap** deyimini zaman içinde ticari bir oyunu niteleme özelliğini kaybetmiştir ancak rekabet halindeki iki veya daha fazla şey arasında eşitlik sağlama anlamını koruyarak **“handicap”** kelimesine dönüşmüştür. Bu kelime ilk olarak 1750’li yıllarda at yarışlarında hızlı atların eyerlerine fazladan yük bağlanarak daha yavaş koşması ve böylece de yavaş atlarla eşitlenmesi durumunu tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kullanımla birlikte kelime ilk kez **“engel”** anlamını kazanmış ve 1880’lerden itibaren ise genel olarak bütün spor dalları için kullanılmaya başlanmıştır. Oxford İngilizce Sözlükte yapılan *“rakiplerin şansının daha az verimli olması veya daha verimli olması için dezavantajlı durumda olana avantaj sağlanmasıyla rakiplerin eşitlenmeye çalışıldığı herhangi bir yarış veya rekabet”* şeklindeki tanım da bu genellemeyi desteklemektedir.³⁸ Kelimenin insanlar için ilk kez kullanımı ise 1915 tarihli **“Handicapped Child (Engelli Çocuk)”** ibareli bir fotoğraf ile görülmektedir. Kelime ilk kullanıldığında yalnızca çocukları kapsarken, 1950’li yıllarda yetişkinleri ve zihinsel engellileri de kapsayacak şekilde anlamı genişletilmiş ve 2000’li yıllara kadar da bu şekilde kullanılmıştır.³⁹

³⁷ Tureng Türkçe - İngilizce Sözlük, “Cap in hand”, <http://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/cap%20in%20hand>, (13.03.2019).

³⁸ Oxford Living Dictionaries, “Handicap”, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/handicap>, (10.03.2019).

³⁹ **Hand in cap**, 17. yy.da Avrupa’da sıklıkla oynanan ticari bir oyunu tanımlayan bir deyimdir. Oyunda mal takası yapmak isteyen iki tacir, bir hakem ve bir şapka bulunmaktadır. Hakem takasa konu malların aynı değere sahip olup olmadığına ve eğer aynı değerde değilse aralarındaki farkın ne kadar olduğuna karar verirdi. Sonrasında hem tacirler hem de hakem şapkaya bir miktar tazminat koyar ve ardından da tacirler ellerini şapkanın içine koyardı. Tacirlerin elleri açıksa anlaşma sağlanmış olur ve varsa değer farkı ödenir, mallar işlem görür ve hakem tazminatı alırdı. Tacirlerin elleri kapalıysa mallar işlem görmez ama hakem tazminatı alırdı. Eğer tacirlerden birinin eli açık diğerininki kapalıysa mallar işlem görmez, ancak eli açık olan tacir şapkaya konulan tazminatı alırdı. - Ron Amundson, “About the Meaning of Handicap”, <https://hilo.hawaii.edu/~ronald/HandicapDefinition.htm>, (11.03.2019); David Mikkelsen, “Etymology of Handicap”, **Fact Checks**, 16.06.2011, <https://www.snopes.com/fact-check/handicaprice>, (10.03.2019).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation - WHO) tarafından geliştirilerek 1980 yılında yayımlanan bir uluslararası engellilik sınıflandırma sistemi olan **Bozukluk, Yetiyitimi ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırmasına (ICIDH)**⁴⁰ göre, **engellilik**, kişiden beklenen davranışlar, yetenekler ve görevler gibi normal aktivitelerin bir yetersizlik veya özür nedeni ile yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak yerine getirilememesi durumudur. Bu bakımdan **özürlülüğün (impairment) fonksiyonel bir hasar, sakatlığın (disability) normal aktivitelerde kısıtlılık ve engelliliğin (handicap) ise sosyal dezavantaj** olduğu söylenebilir.⁴¹ Ancak zaman içinde gelişen toplumsal şartlara bağlı olarak bu engellilik tanımı yetersiz kalmış ve güncellenmesi gerekmiştir. Bu amaçla da 1990'lı yıllar boyunca saha çalışmaları ve uluslararası bilgi alışverişleri yapılmış ve sonucunda da 2001 yılında **İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF)**⁴² yayımlanmıştır. ICF'de **“engellilik”** kavramı her türlü özür, sakatlık ve sosyal dezavantajı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca engelliliği tanımlamak için kullanılan **“handicap”** kelimesinin yerine de daha önceden sadece **“yetiyitimi”** veya **“sakatlık”** anlamında kullanılan **“disability”** kelimesi bütün engellilik hallerini kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır.⁴³

Türk hukuk mevzuatında ise engellilik hakkındaki ilk özel kanun olan **5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun** ya da kısaca **Özürlüler Hakkında Kanun** 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanunda doğuştan veya sonradan ortaya çıkan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde

⁴⁰ **International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps (ICIDH)** ya da **Bozukluk, Yetiyitimi ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırması**, Mayıs 1976'da yapılan Dünya Sağlık Kurultayı'nda WHA29.35 sayılı önerge ile kabul edilen uluslararası engellilik sınıflandırma sistemidir. - WHO, **International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps: ICIDH**, Cenevre/İsviçre, 1993, (ICIDH), s.13.

⁴¹ WHO, ICIDH, s.28; Eric Barbotte, Francis Guillemin, Nearkasen Chau ve the Lorhandicap Group, “Prevalence of Impairments, Disabilities, Handicaps and Quality of Life in the General Population: A Review of Recent Literature”, **Bulletin of the World Health Organisation**, Cilt:79, Sayı:11, 2001, s.1047.

⁴² **International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)** ya da **İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması**, 22 Mayıs 2001 tarihindeki 54. Dünya Sağlık Kurultayı'nda kabul edilen WHA54.21 sayılı önerge ile ICIDH'nin yerini alan uluslararası engellilik sınıflandırma sistemidir. - WHO, **International Classification of Functioning, Disability and Health: ICF**, Cenevre/İsviçre, 2001, (ICF), s.3.

⁴³ Serkan Çınarlı, **Engellilere Yönelik Kamu Hizmetleri**, Kazancı Hukuk Yayınevi, İstanbul, 2010, s.16.

kaybeden ve bu nedenle de toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri yaşayan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiler “**özürlü**” olarak tanımlanmıştır. 2013 yılında kanunun adı “**Engelliler Hakkında Kanun**” olarak değiştirilmiş ve “**özürlü**” ifadesi yerine de “**engelli**” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca kanundaki engelli tanımı da değiştirilerek fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeylerde oluşın kayıplar sebebiyle toplumsal yaşama tam ve etkin katılımda toplumun diğert fertleri göre kısıtlı kalan ve çevresel koşullarından etkilenen kişiler “**engelli**” olarak tanımlanmıştır.⁴⁴

Günümüzde engellilik kavramıyla ilgili hem devletler hem uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında çok farklı yaklaşımlar mevcuttur. Ancak tüm bu yaklaşımların temelinde genel olarak “**Medikal Model**” ve “**Sosyal Model**”in olduğu söylenebilir. 19. yy.in ortalarında başlayan tıp ve rehabilitasyon alanlarındaki gelişmelere paralel olarak engellilik durumlarını tanımlamak ve tedavi etmek amacıyla Medikal Model kullanılmaya başlanmıştır. Medikal Modelde engellilik durumlarının insan doğasıyla bağdaşmayan fiziksel ve psikolojik anormal durumlar olduğu ve bu durumların mutlaka medikal tedavi metotları ile ortadan kaldırılması gerektiği düşünülmüştür. Bu düşünce doğrultusunda tüm engellilerin kısıtlı ve aciz oldukları ve bu kişilerin engellilik durumlarının toplumun değil kendilerinin ve ailelerinin sorunu olduğu varsayılmıştır. Bu varsayım sebebiyle toplumsal yaşamda engellilere önyargılı, aşağılayıcı ve dışlayıcı davranılmıştır.⁴⁵ Ancak 1950’lerden sonra dünya genelinde engelli haklarının giderek önem kazanmasıyla birlikte geliştirilen ve 1976 yılında kullanılmaya başlanan Sosyal Modelde ise Medikal Modelin varsayımına karşı çıkılarak, engellilik durumlarının herhangi bir fiziksel veya zihinsel bozukluğun doğrudan sonucu değil, engelli kişilerin ihtiyaçlarının sağlanmasında toplumun başarısızlığının bir ürünü olduğu ve engellilerin patolojik problemlerinden dolayı

⁴⁴ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, RG 07.07.2005, 2005, 25868.

⁴⁵ Serkan Kolat, **Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlüleri Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye’deki Yansımaları**, Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, ss.8-9; Çiğdem Arıkan, **Türkiye’de Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler, Çözüm Önerileri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2001, (Kadın), s.22; Çiğdem Arıkan, “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2002, (Sosyal Model), ss.14-15; Yusuf Ziya Yıldırım, **Dezavantajlı Bir Grup Olarak Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri: İsmek Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, ss.32.

değil, erişilebilirlikleri sosyolojik olarak büyük ölçüde sınırlandırıldığı için engelli oldukları belirtilmektedir. Örneğin, yürüyemeyen ve tekerlekli sandalye kullanmak zorunda olan bir kişi, bir binaya girmek istediğinde standartlara uygun rampa ve asansör yoksa ya da kapılar otomatik değilse erişim problemi yaşayacağı için engelli olacaktır. Bu bakımdan kişilerin engelli olmasına kentsel mekânın engellilere uygun tasarlanmaması, engellilere yönelik eğitim, sağlık vb. toplumsal hizmetlerin yetersizliği gibi sosyolojik sınırlılıklar sebep olmaktadır.⁴⁶

Ancak engelliler için Medikal ve Sosyal modellerin birlikte kullanılmasını gerektiren durumlar bulunmaktadır. Bu sebeple WHO tarafından her iki modelden de yararlanılarak **“Biyopsikososyal Model”** geliştirilmiştir. Bu modelde vücut işlevleri ve eksiklikleri, hareketler ve hareket kısıtlamaları, katılım ve katılım kısıtlamaları ile kişisel ve çevresel etmenler birlikte değerlendirilerek engellilere en az düzeyde ayrıştırıcı, daha çok eşitlikçi ve pozitif hitap eden bir anlayış benimsenmiştir. Bu model bağlamında geliştirilerek 2001 yılında yayımlanan uluslararası engellilik sınıflandırma sistemi **“ICF”** ile sağlıkla ilgili durumların ve bu durumların sonuçlarının ve etkenlerinin anlaşılması ve araştırılması için bilimsel bir temel oluşturmak, toplumda sağlıkla ilgili iletişimi geliştirmek amacıyla ortak bir dil oluşturmak, devletler, sağlıkla ilgili disiplinler, hizmetler ve zaman açısından verilerin karşılaştırılmasına olanak sağlamak ve sağlıkla ilgili bilgi sistemleri için sistematik kodlama şemaları geliştirmek amaçlanmaktadır.⁴⁷

2.1. Engellilik Nedenleri

Tıbbi ve bilimsel olarak kabul görmüş engellilik nedenleri genel olarak şu şekilde sıralanabilir;

⁴⁶ Şule Çarkçı, **Engellilerin Mesleki Eğitimi ve İstihdamı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s.48; Richard L. Beaulaurier ve Samuel H. Taylor, “Social Work Practice with People with Disabilities in the Era of Disability Rights”, **Social Work in Health Care**, Cilt:32, Sayı:4, 2001, ss.69-73; İlknur Meşe, “Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt:14, Sayı:33, 2014, ss.83-85; Yıldırım, ss.32-33; Ç. Arıkan, Kadın, ss.23-24; Ç. Arıkan, Sosyal Model, ss.12-21; Beaulaurier ve Taylor, ss.69-73; Kolat, ss.9-11.

⁴⁷ Hacettepe Üniversitesi Mesleki Rehabilitasyon Merkezi, **ICF - İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması Eğitimi**, Ankara, 26-27.01.2017, s.6; WHO, ICF, s.20.

a) Doğum öncesi nedenler;

- Annenin 17 yaşından küçük veya 35 yaşından büyük olması, süregelen hastalığının olması, gebelik sırasında hastalık geçirmesi, yetersiz beslenmesi, zehirlenmesi, doktor kontrolü dışında ilaç, alkol ve uyarıcı madde kullanması, radyoaktif ışınlarla maruz kalması, bebek ile arasında kan uyuşmazlığı olması, bebeği düşürmeye çabalaması, kaza sonucu travma yaşaması vb.
- Genetik Hastalıklar ve Bozukluklar: Kromozom hastalıkları (*Down Sendromu vb.*), Kalıtsal hastalık ve bozukluklar (*Fenilketonüri, Guatr vb.*)
- Akraba Evlilikleri
- Hormonal bozukluklar
- Kalp hastalıkları

b) Doğum sırasındaki nedenler;

- Doğumun yetkisiz kişiler tarafından gerçekleştirilmesi
- Zor ve uzun süren doğum
- Erken veya geç doğum
- Bebeğin oksijensiz kalması, beyninin zedelenmesi gibi doğum travmaları
- Bebeğin düşük doğum ağırlığı (*1500 gram altı*) ile doğması
- Doğumsal bozukluklar

c) Doğum sonrası nedenler;

- Yenidoğan bebeğin sağlık kontrolünün ve aşılarının zamanında yaptırılmaması
- Bebeğe yeterli miktarda anne sütü verilememesi
- Bebeğin kundaklanması
- Bebeğin ilk üç yaşta geçirdiği Diyare, Kızıl, Çocuk Felci, Menenjit, Kızamık, Kabakulak, Suçiçeği, Difteri, Boğmaca, Sarılık gibi hastalıklar
- Metabolik Hastalıklar (*Fenilketonüri, Guatr vb.*)

d) Diğer nedenler;

- Kazalar (*ev kazaları, iş kazaları, meslek hastalıkları vb.*) ve doğal afetler (*deprem, sel, yangın vb.*) sonucu ortaya çıkan travmalar
- Savaşlar (*çatışmada yaralanma, biyolojik veya kimyasal silah kullanımı vb.*)

Ayrıca sonradan ortaya çıkan engellilik durumları incelendiğinde; geçirilen hastalıklar sebebiyle tüm engellilik türlerinin, yanlış ilaç kullanımı sebebiyle bedensel

engelliliğin, beslenme bozukluğu ve zehirlenmeler sebebiyle bedensel ve zihinsel engelliliklerin, kazalar sebebiyle bedensel ve görme engelliliklerin, madde bağımlılığı sebebiyle ise görme engelliliğin ortaya çıktığı sıklıkla gözlemlenmektedir.⁴⁸

2.2. Engellilik Türleri

Engellilik türleri uluslararası bilimsel standartlara uygun ve herkes tarafından anlaşılabilir şekilde sınıflandırılmalıdır. Bu sınıflandırmalar sayesinde hem engellilere yönelik kamu hizmeti sunacak olan kamu kurum ve kuruluşlarının söz konusu kamu hizmetlerini planlaması ve etkin bir şekilde hayata geçirmesi kolaylaşacak hem de engelliler ve potansiyel engelli adayları olan toplumun diğer fertleri hangi engellilik türlerinin olduğu, bu engellilik türlerinin nasıl ortaya çıktığı ve nasıl tedavi edilebileceği, engellilerin ne gibi kamu hizmetlerinden yararlanma hakkının olduğu gibi konularda kolaylıkla bilgi sahibi olacaklardır. Ancak engellilik türleri pek çok farklı şekilde sınıflandırılabilir için eğer standart bir sınıflandırma yapılmazsa hem engellilere yönelik kamu hizmetleri aksayacak hem de engellilik türleri hakkında toplumun bilgi sahibi olması fazlasıyla zorlaşacaktır. Bu bağlamda günümüzde bilimsel kabul görmüş WHO sınıflandırmasına göre engellilik türleri, **Bedensel (Ortopedik) Engellilik, Görme Engellilik, İşitme Engellilik, Dil ve Konuşma Engellilik, Zihinsel Engellilik, Süreğen Hastalıklar, Ruhsal ve Duygusal Engellilik ve Çoklu Engellilik** olmak üzere 8 ana başlık altında incelenmektedir.⁴⁹

2.2.1. Bedensel (Ortopedik) Engellilik

Kas ve iskelet veya sinir sistemlerindeki bozukluklar sonucu kişinin bedensel yeteneklerinin çeşitli derecelerde kaybolması nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlamada ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükler yaşamasına neden olan

⁴⁸ Büşra Çelik Olgun, “Özürlülük Olgusu”, **Özürlüler Yerel Hizmet Rehberi: İSÖM Modeli**, (Ed. Sinan Kızılkaya ve Olgun Gündüz), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Basımevi, İstanbul, 2012, ss.500-502.

⁴⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve ÖZİDA, **Türkiye Özürlüler Araştırması - 2002**, 2.Baskı, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 2009, s.X; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) ve TÜİK, **Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması - 2010**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2011, s.XIV.

ve koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerinin verilmesini gerektiren durumlara “**Bedensel (Ortopedik) Engellilik**”, bu engelliliğe sahip kişilere ise “**Bedensel (Ortopedik) Engelli**” denilmektedir.⁵⁰ En çok görülen Bedensel Engellilik türleri şunlardır;

- a) **Doğuştan Olan Ortopedik Engeller**, genetik nedenlerle, anne karnında gelişen durumlar sebebiyle ya da doğum sırasındaki travmalar sonucu ortaya çıkan **Uzuv Eksikliği, Kalça Çıkığı, Çarpık Ayak, Kol Felci, Spina Bifida, Yapışık Parmak, Kas Hastalıkları** vb. engellilik durumlarıdır.⁵¹
- b) **Serebral Palsi (Beyin Felci)**, beyindeki hareketleri yöneten hücrelerin hasar görmesi sonucu hareketlerde kısıtlılığa yol açan bir hastalıktır. Ancak hasta çocukların fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları ile kollarını ve bacaklarını normale yakın düzeyde kullanabilme, yürüyebilme ve anlaşılabilir konuşmayı öğrenebilmeleri mümkündür.⁵²
- c) **Çocuk Felci (Poliomyelit)**, 1-4 yaş arası çocuklarda motor sinir hücrelerine hasar vererek kol, bacak ve gövde kaslarında değişen derecelerde felce, omurga eğriliklerine ve bacak kısalığına yol açabilen ancak zamanında aşılama ile ortaya çıkması önlenebilen bir hastalıktır.⁵³
- d) **Omurga Eğrilikleri**, omurganın yanlara doğru "S" veya "C" şeklindeki bükülmesine **skolyoz**; arkaya doğru bükülmesine **kifoz (kamburluk)** denir. Çoğunlukla fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları ile tedavi edilebilir ancak ilerleyici bir hastalık olduğu için cerrahi müdahale de gerekebilir.⁵⁴

⁵⁰ Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA), **Aile Eğitim Rehberi: Ortopedik Özürlüler**, 2.Baskı, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007, (Ortopedik), s.9; DİE ve ÖZİDA, s.X; Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM), **Aile Eğitim Rehberi: Motor Fonksiyonel Problemi Olan Çocuklar**, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014, (Motor Fonksiyon), s.11.

⁵¹ ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, ss.10-16.

⁵² William L. Heward, Sheila René Alber-Morgan ve Moira Konrad, **Exceptional Children: An Introduction to Special Education**, 11.Baskı, Pearson, Boston/Massachusetts/ABD, 2017, ss.373-375; Ann Turnbull, Rud Turnbull, Michael L. Wehmeyer ve Karrie A. Shogren, **Exceptional Lives: Special Education in Today's Schools**, 7.Baskı, Pearson, Upper Saddle River/New Jersey/ABD, 2013, ss.267-268; ASAGEM ve ÖZİDA, **Aile Eğitim Rehberi: Sürengen Hastalıklar**, 2.Baskı, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007, (Sürengen), ss.28-30; ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, ss.17-19; EYHGM, Motor Fonksiyon, ss.61-66.

⁵³ ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, ss.21-22.

⁵⁴ ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, ss.22-24; EYHGM, Motor Fonksiyon, s.13.

- e) **Romatizmal Hastalıklar**, el, ayak, ayak bileği, diz, kalça ve omurga eklemlerinin zarar görmesine yol açan iltihabi hastalıklardır. Fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları ve cerrahi müdahaleler ile tedavi edilebilir.⁵⁵
- f) **Süreğen Kemik ve Eklem İltihapları**, kemik ve eklemlerde kireçlenmeye ve hareket kısıtlılığına yol açan iltihabi bir hastalıklardır. Tedavisi için ölü kemik ve iltihaplı yumuşak dokuların cerrahi müdahale ile temizlenmesi gerekir.⁵⁶
- g) **Travmatik Engeller**, kazalar ve savaş gibi dış etkenler nedeniyle oluşan yaralanmalar sonucu ortaya çıkan *Uzuv Kaybı, Kaynamamış ya da Yanlış Kaynamış Kırıklar, Eklem Sertliği ve Kireçlenmesi, Tramvaya Bağlı Felçler ve Kuvvet Kayıpları* vb. engelliliklerdir.⁵⁷
- h) **Spinal Müsküler Atrofi (SMA)**, sinir dokusunda oluşan yapısal bozukluğun omuriliği ve beyni etkileyerek başlangıç evresinde kol ya da bacaklarda kuvvet kaybına, ileri evrelerde ise felce sebep olan bir sinir hastalığıdır.⁵⁸
- i) **Cücelik (Akondroplazi)**, uzun kemiklerin büyüme kıkırdağındaki yapısal bozukluklar nedeniyle boy kısalığına ya da boy kısalığı ve vücut kısımlarının orantısız olmasına sebep olan nadir bir hastalıktır. Cücelik ile birlikte sıklıkla omurga, kalça, ayak, diz eklemlerinde ciddi şekil bozuklukları da görülebilir.⁵⁹

2.2.2. Görme Engellilik

Görme duyusu insanların ışık, şekil, renk, hareket, boyut, uzaklık ve derinlik gibi kavramları algılayarak çevreleri hakkında bilgi edinebilmelerini %80 oranında tek başına sağlamaktadır. Bu bağlamda tek veya iki gözün, genetik göz hastalıkları, doğum öncesi katarakt, göz sinirinin yetersiz gelişimi, enfeksiyonlar, göz tümörü veya bir kaza sonucu, işlevini kısmen veya tamamen yerine getirememesi durumuna **“Görme Engellilik”**, bu engelliliğe sahip kişilere ise **“Görme Engelli”** denir. Gece körlüğü ve renk körlüğü de Görme Engellilik sayılmaktadır. Görme engellilik, kişilerin yaşamını

⁵⁵ ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, s.20; ASAGEM ve ÖZİDA, Süreğen, ss.15-20.

⁵⁶ ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, ss.19-20.

⁵⁷ ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, ss.24-27.

⁵⁸ Daniel Flunt, Natasha Andreadis, Collette Menadue ve Alec W. Welsh, “Clinical Commentary: Obstetric and Respiratory Management of Pregnancy with Severe Spinal Muscular Atrophy”, **Obstetrics and Gynecology International**, 2009, s.1; ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, ss.27-28.

⁵⁹ ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, ss.28-29; EYHGM, Motor Fonksiyon, s.13.

büyük ölçüde zorlaştırmakta ve onların dil ve konuşma yeteneklerini, motor fonksiyonlarını ve zihinsel, sosyal ve ruhsal durumlarını olumsuz etkilemektedir. Sağlıklı bir insanın iki gözüyle görme keskinliği oranı **200/200** kabul edilmektedir. Bu bakımdan görme keskinliği oranı **20/200 ila 20/70 aralığında** olan kişilere “**Az Gören**”; **20/200'den az** olan kişilere ise “**Görmeyen (Kör)**” denir. “**Tablo 2**”de görme düzeyleri ve engellilerin görme yetersizliklerinden etkilenme düzeyleri belirtilmiştir.⁶⁰

Tablo 2: Görme Yetersizliklerinin Sınıflandırması

Sınıflandırma Düzeyi	Görme Keskinliği Oranı	Görme Düzeyi	Engellilerin Etkilenme Düzeyleri
Normal	200/200	Normal Normale Yakın	Sorunsuz bir şekilde görebilirler.
Az Gören	20/200 ila 20/70 aralığı	Orta	Özel bir takım araç ve yöntemler yardımıyla normale yakın düzeyde görebilirler.
		Düşük	Özel bir takım araç ve yöntemler yardımıyla bile yavaş ve aralıklı olarak görebilirler.
		Çok Düşük	Ayrıntılı görme gerektiren işlerin çoğunu yerine getiremez.
Görmeyen (Kör)	20/200'den az	Köre Yakın	Çevreden bilgi almak için diğer duyularına daha çok güvenirler.
		Kör	Hiç göremezler. Tamamen diğer duyulara bağımlıdırlar.
Kaynak: Tuncer, s.216.			

2.2.3. İşitme Engellilik

İşitme duyusu, insanların çevrelerini algılayabilmelerini ve (konuşma yeteneğiyle birlikte) birbirleriyle iletişim kurarak sosyalleşmelerini sağlamaktadır. Ancak anatomik yapı, genetik kulak hastalıkları, enfeksiyonlar, kulak içine kaçan cisimler, ani basınç değişiklikleri, yüksek şiddette sese maruz kalma, kazalar sonucu ortaya çıkan travmalar, tümörler ve sesin beyne iletilmesini sağlayan sinirlerde ortaya çıkan sorunlar sebebiyle normal yakınlıkta bir kaynaktan çıkan normal şiddetteki bir

⁶⁰ EYHGM, **Aile Eğitim Rehberi: Görme Engelli Çocuklar**, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014, ss.14-17; Tuba Tuncer, “Görme Yetersizliği Olan Çocuklar”, **Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş**, (Ed. Ayşegül Ataman), Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2011, ss.216-221; DİE ve ÖZİDA, s.X.

sesin kısmen veya tamamen kulak tarafından algılanamaması durumuna “**İşitme Engellilik**”, bu engelliliğe sahip kişilere ise “**İşitme Engelli**” denir. Bir kişiye işitme engelli tanısının konulabilmesi için o kişinin mutlaka işitme kaybının derecesinin (dBHL)⁶¹ odyometrik ölçümlerle belirlenmesi gerekmektedir. “**Tablo 3**”te işitme kaybının derecesi ve engellilerin işitme kaybından etkilenme düzeyleri belirtilmiştir.⁶²

Tablo 3: İşitme Kayıplarının Sınıflandırılması

İşitme Kaybının Derecesi (dBHL)	İşitme Kaybının Düzeyi	Engellilerin Etkilenme Düzeyleri
10-15	Normal işitme	Sorunsuz bir şekilde duyabilirler.
16-25	Çok hafif derecede işitme kaybı	Gürültülü ortamlarda veya 1 metreden daha uzakta konuşulanların %10 kadarını kaçırabilirler.
26-40	Hafif derecede işitme kaybı	Sessiz konuşmalarda ve ünsüz sesleri algılamada güçlük çekerler. Hafif derecede dil gecikmesi, konuşma problemleri ve dikkat problemleri yaşarlar.
41-55	Orta derecede işitme kaybı	Konuşmaları anlamada zorluk çekebilirler ve konuşmaların % 50 kadarını kaçırabilirler. Konuşma problemleri, dil gecikmesi, öğrenme problemleri ve dikkat problemleri yaşarlar.
56-70	Orta ileri derecede işitme kaybı	Özel bir takım araç ve yöntemler olmaksızın konuşma seslerinin çoğunu kaçırmazlar. Ancak çevresel sesleri ayırt edebilirler. Konuşma problemleri, dil gecikmesi, öğrenme güçlüğü ve dikkat problemleri yaşarlar.
71-90	İleri derecede işitme kaybı	Hiçbir konuşma sesini duyamazlar, ancak yakın mesafedeki çok yüksek sesleri duyabilirler. Şiddetli konuşma problemleri, belirgin dil gecikmesi, öğrenme güçlüğü ve dikkat problemleri yaşarlar.
91+	Çok ileri derecede işitme kaybı	Bazı şiddetli sesleri duyabilirler ancak hiçbir zaman iletişim amacıyla işitme duyusunu kullanamazlar. Tüm dil, konuşma ve davranış problemlerini yaşarlar.

Kaynak: ÖRGM, ss.3, 7; EYHGM, İşitme, s.13.

İşitme Engelli çocukların dil ve konuşma yeteneği, motor fonksiyonları ve zihinsel, sosyal ve ruhsal durumlarının gelişimi olumsuz etkilenmekte ve bu çocukların normal işiten akranlarına oranla daha az sosyal olgunluk kazandığı, motor

⁶¹ dBHL, “Decibels Hearing Level” ya da “Desibel İşitme Seviyesi” anlamına gelmektedir.

⁶² EYHGM, **Aile Eğitim Rehberi: İşitme Engelli Çocuklar**, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014, (İşitme), ss.12-13; Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÖRGM), **İşitme Engelliler İçin Öğretmen Kılavuz Kitabı**, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2015, s.3-5; Heward ve diğerleri, ss.292-305; Turnbull ve diğerleri, ss.314-322; DİE ve ÖZİDA, s.X.

ve zihinsel gelişimlerinin geri kaldığı ve konuşma yeteneklerinin çok zor geliştiği gözlemlenmektedir. Bu bakımdan işitme engellilik engellilerin toplumsal alanda da sorunlar yaşamasını beraberinde getirecektir. İşitme kaybının ortadan kaldırmayı veya olumsuz etkilerini en az düzeye indirmeyi amaçlayan cerrahi tedavi çeşitleri bulunmaktadır. Ancak tedavinin yanı sıra **“işitme cihazı”** kullanımı da yaygındır. Bu cihazların en temel amacı, işitme kaybı olan bireylerin erken gelişim döneminden itibaren günlük konuşma ve çevresel sesleri duyarak dil gelişimini tamamlaması, konuşulanları anlaması ve kendilerini konuşarak ifade edebilmesini sağlamaktır.⁶³

2.2.4. Dil ve Konuşma Engellilik

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliği konuşma yeteneğidir ve konuşma yeteneği insanların en temel ve gelişmiş iletişim biçimidir. Konuşma, dildeki seslerin üretilmesi ve algılanmasına ilişkin süreçlerin bütünüdür. Bu bakımdan kişinin herhangi bir nedenle konuşamaması ya da konuşma hızında, akıcılığında, ifadesinde herhangi bir bozukluk veya ses bozukluğu olması durumuna **“Dil ve Konuşma Engellilik”**, bu engelliliğe sahip kişilere ise **“Dil ve Konuşma Engelli”** denir. Çocuklarda konuşma yeteneğinin gelişim süreci incelendiğinde, çocukların işittiği sesleri taklit ederek konuşma yeteneklerini geliştirdiği gözlemlenmektedir. Yani çocuklar ancak işitmeleri halinde içinde bulundukları toplumun dilini öğrenebilmekte ve konuşabilmektedirler. Dolayısıyla kişinin işitme kaybı olması durumunda dil gelişimi de olumsuz etkilenmektedir. Dil ve Konuşma Engelliliğinin en temel sebepleri şunlardır;

- Artikülasyon (Sesletim) Bozukluğu ve Fonolojik (Sesbilgisel) Bozukluk
- Motor Konuşma Bozuklukları: Dizartri ve Sözel Apraksi
- Yaygın Gelişimsel Bozukluklar: Otizm Spektrum Bozuklukları (OSB), Asperger Sendromu vb.
- Pragmatik Dil Bozukluğu (Anlamsal Pragmatik Rahatsızlık)
- Konuşmada Akıcılık Bozuklukları: Kekemelik, Hızlı ve Bozuk Konuşma vb.
- Dil-Dudak-Damak-Çene Yapısı Bozukluğu: Dudak ve Damak Yarıklığı vb.

⁶³ EYHGM, İşitme, ss.17-32; ÖRGM, ss.6-10.

- İşitmeye rağmen konuşamama
- Gırtlak kaybı
- Edinilmiş Dil Bozukluğu (Afazi)
- Gelişimsel Sözel Dispraksi
- Seçici Konuşmazlık (Selektif/Tercihli Mutizm)⁶⁴

2.3.5. Zihinsel Engellilik

İnsan zihninde bellek, algılama, anlama, soyut düşünme, neden-sonuç ilişkisi kurabilme, problem çözebilme, yargılama, konuşma, öğrenme gibi bilişsel yeteneklerin uyumlu çalışması sayesinde zihinsel işlevler yürütülebilmektedir. Ancak herhangi bir nedenle bu yeteneklerin uyumlu çalışmaması sonucu ortaya çıkan sorunlar nedeniyle kişilerin zihinsel işlevlerinin önemli derecede ortalamanın altında kalması ve iletişim, öz bakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, toplumsal yaşama katılım, inisiyatif kullanma, sağlık ve güvenlik, işlevsel akademik beceriler, boş zamanı değerlendirme ve iş alanlarında sınırlılıklar göstermesi durumuna **“Zihinsel Engellilik”**, bu engelliliğe sahip kişilere ise **“Zihinsel Engelli”** denir. **Yaygın Gelişimsel Bozukluklar** (*Otizm Spektrum Bozuklukları (OSB), Asperger Sendromu vb.*) ve **Down Sendromu**⁶⁵ da Zihinsel Engellilik sayılmaktadır. Zihinsel Engelliler, zihinsel işlevleri ve kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki hafif, orta veya ağır düzeydeki yetersizlikleri nedeniyle, düzeyine göre sınırlı, yoğun veya yaşam boyu özel eğitim ve destek hizmetlerine ihtiyaç duymaktadır. Zihinsel engelliliğin teşhisi için tıbbi ve eğitsel nitelikler de içeren disiplinler arası bir değerlendirme yapılmalıdır.

⁶⁴ Güray ağlar Köniğ, “Dile Bilimsel Bakış Açısı”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı, 1998, s.87; Eda Can ve Gülmira Kuruoğlu, “İşitme Cihazı Kullanan İşitme Kayıplı Türk Çocukların Alıcı ve İfade Edici Dil Becerilerinin Gelişimi”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:31, Sayı:1, 2014, ss.102, 120; ÖRGM, ss.6-7; Olgun, s.505; Heward ve diğerleri, ss.264-271; Turnbull ve diğerleri, ss.129-135; DİE ve ÖZİDA, s.X.

⁶⁵ Her insanda doğuştan 46 kromozom bulunmaktadır. Ancak enfeksiyonlar, hormonal bozukluklar, radyoaktif işınlar, doktor kontrolü dişında yoğun ilaç kullanımı, 18 yaş altı veya 35 yaş üstü gebelik, genetik yatkınlık gibi sebeplerde bazı bebeklerin 47 kromozomlu doğmasına **“Down Sendromu”** denilmektedir. Down Sendromlu bebekler yuvarlak ve basık bir yüz, çekik gözler, kısa ve geniş boyun gibi belirgin özelliklere sahip oldukları için erken teşhis edilebilirler. Bu çocukların sıkı sağlık takibi yapılmalı, motor fonksiyonlarının gelişebilmesi için yardım alınmalı, iyi bir eğitim alması ve aktif bir çevrede bulunması sağlanmalı, beslenmesine, aşlarına ve kilo alımına dikkat edilmelidir. - ASAGEM ve ÖZİDA, **Aile Eğitim Rehberi: Zihinsel Özürlüler**, 2.Baskı, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007, (Zihinsel), ss.18-21.

Tıbbi açıdan kişinin zihinsel engelliliğini tespit etmek için beyin fonksiyonlarının IQ testi ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Sağlıklı bir insan için ortalama IQ puanı 100'dür. Ancak zihinsel engellilerde bu puan 75'in altında kalmaktadır. Ayrıca kişinin başka birisine bağımlı olmadan temel yaşam fonksiyonlarını yerine getirememesi, yeni beceriler edinmemesi veya olan becerilerini geliştirememesi ve çevresiyle iletişim kurmaması gibi eğitsel fonksiyonlarındaki eksiklikleri de zihinsel engelliliğin tespitinde önemlidir.⁶⁶

2.3.6. Süreğen Hastalıklar

Vücut işlevlerinin zarar görmesi veya azalması sebebiyle kişinin sürekli bakım ve tedavi görmesini gerektiren metabolik hastalıklar, kas ve iskelet sistemi hastalıkları, nörolojik hastalıklar, kan hastalıkları, kanserler, solunum sistemi hastalıkları ve bulaşıcı hastalıklar **“Süreğen Hastalıklar”** olarak adlandırılmaktadır. Süreğen hastalıklar toplam engellilik oranı içerisinde yer almakla birlikte, nitelikleri incelenirken diğer engellilik türlerinden ayrı olarak değerlendirilmektedir.⁶⁷ En çok görülen Süreğen Hastalıklar türlerine göre şunlardır;

- a) **Süreğen Metabolik Hastalıklar;** hücre, doku ve organların herhangi bir nedenle zarar görmesi sonucu metabolizmanın düzenli çalışmaması nedeniyle ortaya çıkan ***Diyabet, Guatr ve Fenilketonüri***⁶⁸ gibi hastalıklardır.
- b) **Süreğen Kas ve İskelet Sistemi Hastalıkları;** genellikle kalıtsal yatkınlık veya hücre mutasyonları nedeniyle ortaya çıkan, kas ve iskelet sisteminin zarar görmesine bağlı olarak ilerleyici kas güçsüzlüğüne, eklem sertliklerine ve şekil bozukluklarına sebep olan ***Müsküler Distrofi***⁶⁹ gibi hastalıklardır.

⁶⁶ Tümer Türkbay, “Zekâ Geriliği (Mental Retardasyon)”, **Psikiyatri Temel Kitabı**, 2.Baskı, (Ed. Ertuğrul Köroğlu ve Cengiz Güleç), Hekimler Yayın Birliği Basın Yayın, Ankara, 2007, s.757-758; ASAGEM ve ÖZİDA, Zihinsel, 2007, s.9-11; EYHGM, **Aile Eğitim Rehberi: Zihinsel Engelli Çocuklar**, Ankara, 2014, ss.19-21; Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, **RG 07.07.2018**, 2018, 30471; DİE ve ÖZİDA, s.X.

⁶⁷ DİE ve ÖZİDA, s.XI.

⁶⁸ **Fenilketonüri**, vücutta “fenilalanin hidroksilaz” enziminin eksikliği sebebiyle proteinli gıdalarda bulunan “fenilalanin” aminoasidinin sindirilemeyerek kanda birikmesi sonucu beyin zarar görmesine ve zihinsel engelliliğe yol açan kalıtsal bir çocukluk dönemi hastalığıdır. Erken teşhis edilmesi halinde tedavisi mümkündür. - ASAGEM ve ÖZİDA, Süreğen, ss.13-15.

⁶⁹ **Müsküler Distrofi (MD)**, zamanla iskelet kaslarının zayıflamasına ve parçalanmasına neden olan 30'dan fazla tipi bulunan bir kas hastalığıdır. Hastalar kol ve bacak kaslarını zayıflattığı için yalpalayarak yürürler, merdiven çıkarken ve oturdukları yerden kalkarken zorlanırlar, sıklıkla yere düşerler ve en nihayetinde yürüyemezler. Hastalığın kesin bir tedavisi yoktur, ancak fizik tedavi ve

- c) **Süreğen Nörolojik Hastalıklar;** beyin veya diğer sinir sistemi organlarının hasar görmesi sonucu ortaya çıkan ve bilinç, duyu ve hareket kaybına sebep olan *Epilepsi (Sara)*, *Serebral Palsi (Beyin Felci)*, *Spina Bifida*⁷⁰, *Multipl Skleroz*⁷¹ gibi hastalıklardır.
- d) **Süreğen Kan Hastalıkları,** kemik iliğindeki kan üretiminin yeterli olmaması veya kan hücrelerinin yıkımında artış olması sebebiyle ortaya çıkan *Anemi*, *Akdeniz Anemisi (Beta Talasemi)*, *Orak Hücreli Anemi*, *Lösemi (Kan Kanseri)*, *Lenfoma (Lenf Kanseri)* ve *Hemofili* gibi hastalıklardır.⁷²
- e) **Süreğen Onkolojik Hastalıklar (Kanserler),** vücuttaki hücrelerin kontrolsüz bir şekilde çoğalması sonucu oluşan kanserler, bağışıklık sistemini bozan hastalıklar, radyasyona ve kimyasal maddelere maruz kalma, gebelik döneminde kullanılan bazı ilaçlar, sigara ve alkol kullanımı ve kalıtsal yatkınlık gibi sebeplerle ortaya çıkabilir. *Lösemi (Kan Kanseri)*, *Lenfoma (Lenf Kanseri)*, *Akciğer Kanseri*, *Bağırsak (Kolon) Kanseri*, *Prostat Kanseri* ve *Meme Kanseri* en yaygın görülen kanser türleridir. Kanserler erken teşhis edilmesi durumunda cerrahi müdahale, radyoterapi (*ışın tedavisi*) veya kemoterapi (*ilaç tedavisi*) ile tedavi edilebilir.⁷³
- f) **Süreğen Solunum Sistemi Hastalıkları,** kalıtsal yatkınlık, hava kirliliği, alerjiler, enfeksiyonlar, sigara kullanımı gibi sebeplerle akciğerler ve solunum yollarında ortaya çıkan *Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı (KOAH)* ve *Astım* gibi hastalıklardır. Hastalıkların tedavisinde göğüs fizyoterapisi ile ilaç

rehabilitasyon uygulamaları ile ilerleme hızı yavaşlatılabilir. - Samuel Kirk, James J. Gallagher, Mary Ruth Coleman ve Nick Anastasiow, **Educating Exceptional Children**, 12.Baskı, Houghton Mifflin, Boston/Massachusetts/ABD, 2008, ss.413-414; Heward ve diğerleri, ss.376-377; ASAGEM ve ÖZİDA, Süreğen, ss.21-23. ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, ss.15-16.

⁷⁰ **Spina Bifida**, omurgadaki disklerde doğuştan açıklık olması nedeniyle bel ya da sırt bölgesinde omuriliğin ve omurilik sıvısının kese şeklinde dışarıya doğru çıktığı ve vücudun alt bölgelerinde şiddetli kas güçsüzlüğüne ve duyu kaybına yol açan bir hastalıktır. - ASAGEM ve ÖZİDA, Süreğen, ss.31-32; Heward ve diğerleri, ss.375-376; Turnbull ve diğerleri, ss.267-268; ASAGEM ve ÖZİDA, Ortopedik, ss.14-15.

⁷¹ **Multipl Skleroz (MS)**, beynin farklı bölgelerini etkileyen ve genellikle 20-40 yaş aralığındaki kadınlarda görülen bir hastalıktır. Hastalarda uzun süreli yorgunluk, hareket güçlüğü, kol ve bacaklarda kuvvet kaybı ve uyuşma, denge ve yürüyüş bozuklukları ve titreme görülür. Hastalığın kesin bir tedavisi yoktur. Ancak hastaların mümkün olduğunca hareketsiz kalmamaları gerekmektedir. - ASAGEM ve ÖZİDA, Süreğen, ss.34-35.

⁷² ASAGEM ve ÖZİDA, Süreğen, ss.37-44.

⁷³ ASAGEM ve ÖZİDA, Süreğen, ss.49-64.

ve oksijen tedavisi uygulanmaktadır. Ancak tedaviden daha da önemlisi hastaların bilinçli olması ve kendilerini risklerden korumaya çalışmasıdır.⁷⁴

Ayrıca **Bulaşıcı Sarılık (Hepatit)**⁷⁵ ve **AIDS**⁷⁶ de sıklıkla görülen diğer süregen hastalıklardandır.

2.3.7. Ruhsal ve Duygusal Engellilik

Duygu, düşünce ve davranışlardaki bozukluklar nedeniyle günlük yaşam aktivitelerini tamamlamada ve toplumsal ilişkileri sürdürmede güçlükler yaşanması durumuna **“Ruhsal ve Duygusal Engellilik”**, bu engelliliğe sahip kişilere ise **“Ruhsal ve Duygusal Engelli”** denir. En çok görülen Ruhsal ve Duygusal Engellilik türleri şunlardır;

- a) Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)
- b) Özgül Öğrenme Güçlüğü (Disleksi)
- c) Duygu Durum Bozukları (Depresyon)
- d) Kaygı Bozuklukları
- e) Şizofreni
- f) Cinsiyet Belirsizlikleri ve Cinsel Kimlik Sorunları
- g) Madde Bağımlılıkları
- h) Bunama (Demans)

Ruhsal ve Duygusal Engelliler için psikolojik danışma ve rehabilitasyon uygulamaları çok önemlidir. Rehabilitasyon uygulamaları engellilerin yaşam kalitesini arttırmak amacıyla, onların fiziksel özellikleri ve yetenekleri göz önüne alınarak

⁷⁴ ASAGEM ve ÖZİDA, Süregen, ss.64-74.

⁷⁵ **Bulaşıcı Sarılık (Viral Hepatit)**, A, B, C, D, E ve G harfleri ile isimlendirilen ve halsizlik, iştahsızlık, kısa süreli ateş, derinin ve gözünün sararması ve idrarın koyulaşması gibi belirtilerle seyreden ve genellikle 4 ila 6 haftalık bir virüs hastalığıdır. Ancak B, C ve D tipi sarılıklar süregenlik gösterebilir. - ASAGEM ve ÖZİDA, Süregen, ss.74-77.

⁷⁶ **AIDS**, HIV (İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü) sebebiyle ortaya çıkan bulaşıcı bir hastalıktır. HIV cinsel ilişki ve kan yoluyla bulaşabilir ya da anneden bebeğine geçebilir. HIV, bağışıklık sistemine hasar vererek vücudun direncini zayıflatır. Direnci zayıflayan vücutta, AIDS'in yanı sıra normalde hafif seyreden bazı hastalıklar da şiddetli şekilde görülebilir. AIDS'in kesin bir tedavisi yoktur ancak geliştirilen ilaçlar sayesinde hastaların daha kaliteli bir yaşam sürebilmeleri mümkündür. - ASAGEM ve ÖZİDA, Süregen, ss.77-80.

oluşturulur. Ayrıca engellilerin toplumsal ilişkilerinin gelişmesi de onların sosyal becerilerini güçlendirir ve toplumsal yaşama uyumlarını daha da hızlandırır. Bu tür engelliliği olan kişilerin genellikle kas kuvvetleri sağlıklı kişilere oranla daha zayıftır ve bu sebeple vücutlarında duruş bozukluğu görülebilir. Bu durum hızlı kilo artışına yol açabileceği için engellilerin egzersiz yapmasının teşvik edilmesi gerekmektedir. Örneğin; şizofreni hastalarında egzersiz yapmanın sosyal ilgiyi ve kendine güveni arttırdığı, depresif şikâyetleri ise azalttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca hızlı kilo artışının sebebiyle ortaya çıkan kalp hastalıklarının da azaldığı görülmüştür.⁷⁷

2.3.8. Çoklu Engellilik

Birden fazla engellilik durumunun eşzamanlı olarak ortaya çıkması durumuna **“Çoklu Engellilik”**, bu engelliliğe sahip kişilere ise **“Çoklu Engelli”** denir. Çoklu Engellilerde, Zihinsel-Görme, Zihinsel-Ortopedik, İşitme-Görme, İşitme-Dil ve Konuşma gibi birçok farklı engellilik türü birleşimleri görülebilir. Ancak çoklu engelliler homojen dağılım göstermemektedir. Her bir engelli kişinin kendine özgü sorunları olabilmektedir. Bu sebeple Çoklu Engelliler her bir engellilik durumu için ayrı ayrı değil, bütünleştirilmiş bir tedavi ve eğitim görmek zorundadırlar.⁷⁸

2.4. Engelli Hakları

Engelliler tarih boyunca, bazı istisnalar olmakla birlikte, toplum tarafından hep kötü gözle bakılan, kötü davranılan, uğursuzluk sebebi kabul edilen ve başkalarına muhtaç olarak yaşamak zorunda bırakılan kişiler olmuşlardır. Bu durum ne yazık ki yüzyıllar boyunca devam etmiş ve hatta bazı dönemlerde engellilerin yaşamalarına bile imkân verilmemiştir. Engellilerin genel anlamda toplum içindeki öneminin artması ve Engelli Haklarının tanınması ve yaygınlaşması ancak 20. yy.ın ikinci yarısından sonra mümkün olabilmıştır. Günümüzde ise engellilerin toplum içindeki önemi, bazı istisnalar olmakla birlikte, giderek önem kazanmıştır. Engelliler artık

⁷⁷ ASAGEM ve ÖZİDA, **Aile Eğitim Rehberi: Ruhsal ve Duygusal Özürlüler**, 2.Baskı, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007, (Ruhsal), s.11; ASPB ve TÜİK, s.XIV.

⁷⁸ ASPB ve TÜİK, s.XIV; Heward ve diğerleri, s.398; Turnbull ve diğerleri, ss.220-221.

toplumsal yaşamda başkalarına muhtaç kişiler olarak değil, kendilerini ifade edebilen ve bağımsız yaşayabilen kişiler olarak görülmektedir.

2.4.1. Tarih Boyunca Engelliliğe Yönelik Tutum

İnsanlık tarihi boyunca engelliliğin algılanışı ve toplumların engellilere yönelik tutumu gelişim içinde olmuştur. Tahminen M.Ö. 10.000 ila 5000 yılları arasında gerçekleşen **“Tarım Devrimi”** ile insanlık avcı-toplayıcı toplum düzeninden yerleşik toplum düzenine geçmiştir. Toplum düzenindeki bu değişim ile birlikte insanın önemi artmış, üretim sürecinde ve savaşlardaki rolü daha da fazla önem kazanmıştır. Ancak insanın kazandığı bu önemin engelliler için de geçerli olduğu söylenememektedir. Tarım toplumunda engellilerin işe yaramayacağı ve ilahi bir ceza oldukları düşünülmüş ve engelliler çoğunlukla öldürülmüşlerdir. Örneğin, Antik Sparta’da engelli çocukların öldürülmesi yasaldı ya da Cermen kabilelerinde babalarının engelli çocuklarını öldürme hakkı vardı. Bu durum Afrika ve Güney Pasifik Adaları gibi kabile yaşamının hâkim olduğu yerlerde günümüzde bile görülmektedir.⁷⁹

Medeniyetin gelişimiyle birlikte engellilerin öldürülmesi uygulamasına son verilmiş, ancak engelliler yine de hak ettikleri değeri elde edememişlerdir. Örneğin Antik Roma, Çin ve İsrail uygarlıklarında engelliler köle olarak alınıp satılmışlardır. Ancak Antik Mısır, Yunan, Japon ve Hint uygarlıkları engellilere yönelik kötü tutumlar için bir istisnadır. Örneğin Antik Mısır’da engellilere yönelik yumuşak bir tutum benimsenmiş ve göz hastalıkları üzerine çok fazla çalışma yapılması sebebiyle Mısır’a **“Körler Memleketi”** denilmiştir. Antik Yunanistan’da engellilerin, özellikle de görme engellilerin, şarkıcılık, şairlik ve kâhinlik yaptığı bilinmektedir. Japonya’da görme engelliler imparatorluk emriyle bir çatı altında toplanarak onlara imparatorluk tarihi ezberletilmiş ve bu bilgilerin gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmıştır. Hindistan’da ise Buda, engelli ve yaşlılara merhametli olunması gerektiğini söylemiş ve tarihteki ilk **“acizler evi”** de Hindistan’da kurulmuştur. Engellilere yönelik en

⁷⁹ Mitat Enç, **Görme Özürlüler: Gelişim, Uyum ve Eğitimleri**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1972, s.1; Faik Tunay, **Yerel Yönetimlerle Dezavantajlı Grupların İlişkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, ss.16-17; Başak Işıl Çetin, “Antik Çağ’dan Sanayi Devrimi’ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:19, Sayı:36-1 (İİBF Özel Sayısı), Balıkesir, 2016, (Antik Çağ-Sanayi Devrimi), ss.169, 175.

önemli değişim ise Hristiyanlığın ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiş ve kilise engellilerin koruyucusu olmuştur. M.S. 36'da Kapadokya'da engellilere hizmet vermesi için tarihteki ilk *“hospital (hastane ve bakımevi)”* kurulmuştur. Sonrasında kısa bir süre içinde benzer kurumlar bütün Akdeniz coğrafyasında yaygınlaşmıştır.⁸⁰

Orta Çağ'da Avrupa'da Hristiyanlık hızla yayılmış ve kilisenin etki alanını sürekli genişlemiştir. Ancak dini anlayışta Hristiyanlığın ortaya çıktığı ilk zamanlardaki engellilere sahip çıkma hassasiyeti kaybedilmiş ve tıpkı antik medeniyetlerdeki gibi engellilik ilahi bir ceza olarak görülmüştür. Bu dönemde zihinsel engellilerin kötü şans getirdiğine inanılmış ve engelliler kötülük, büyücülük ve hatta şeytanlıkla ilişkilendirilmişlerdir. Örneğin 15. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa'da önemli bir kısmı engelli olan 100.000'den fazla kadın cadı olduğu gerekçesiyle yakılmıştır.⁸¹ Ancak Orta Çağ'ın diğer bir önemli medeniyeti olan İslam Medeniyetinde ise genel olarak engelliler ile diğer insanlar arasında bir fark gözetilmemiştir. Engellilere yönelik yardımlar fitre ve zekâtlar ile daha sistemli ve sürekli hale getirilmiştir. Bizzat Hz. Muhammed tarafından görme engellilerin camiye gelmesi teşvik edilmiş, onlara imamlık ve müezzinlik görevleri verilmiştir. Hz. Muhammed ve Dört Halife Dönemlerinde birçok engelli sahabenin imamlık, müezzinlik, ordu komutanlığı, hazinedarlık, öğretmenlik ve vergi (zekât) memurluğu gibi önemli görevler üstlendiği bilinmektedir.⁸²

15. yy.ın sonlarına doğru Avrupa'da başlayan Rönesans ile Orta Çağ kademeli olarak sona ermiştir. Yeni Çağ olarak adlandırılan bu yeni dönemde birkaç başarısız girişim haricinde engellilere yönelik aşağılayıcı tutum devam etmiştir. 16. yy.da Avrupa'da Reform hareketlerinin başlamasıyla birlikte krallar kilisenin (özellikle maddi) nüfuzunu kırmak amacıyla kiliseye ait olan muhtaç, engelli ve yaşlılara hizmet veren vakıflara el koymuşlardır. Böylece engellilerin bakım sorumluluğu yavaş yavaş devlet güvencesine girmiş olsa da uygulamada engellileri aşağılayıcı tutum devam etmiştir. Özellikle 18. yy.dan itibaren engelliler tedavi adı altında hastane ve

⁸⁰ Enç, ss.2-4; Tunay, s.17.

⁸¹ İsmail Ceritli ve M. Said Ceyhan (Ed.), **Bartın'da Engellilerin Tespiti ve Analizi**, Bartın Üniversitesi Yayınları, Bartın, 2015, ss.21-22; Çetin, Antik Çağ-Sanayi Devrimi, s.169, 176.

⁸² Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt:6, Sayı:3, 2006, ss.52-53; Yusuf Acara, “Saadet Asrı Model Toplum Tecrübesinin Engellilere İlişkin Kodları”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 2013, s.149; Ceritli ve Ceyhan (Ed.), s.23; Enç, s.6.

bakımevlerine hapsedilerek toplumdan tecrit edilmişler, deneyler için kobay olarak kullanılmışlar ve kısırlaştırılmışlardır. Hatta insanları eğlendirmek amacıyla zorla sirk ucubesi olarak bile çalıştırılmışlardır.⁸³

18. yy.ın sonlarında gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin beraberinde getirdiği olumsuz çalışma ve yaşam koşulları engellileri eskisinden daha ağır şartlarda yaşamaya zorlamıştır. Bu dönemde engellilerin kolaylıkla uyum sağlayabildiği daha yavaş ve esnek üretim metotlarının kullanıldığı atölye tipi üretim biçimi terkedilerek hızlı ve disiplinli üretim metotlarının kullanıldığı fabrika tipi üretim biçimine geçilmiştir. Bu durum engellilerin çalışma koşullarını olumsuz etkilemiş ve engelliler üretime katkı sağlayabilecek olmalarına rağmen emek piyasasından dışlanmışlardır.⁸⁴ Ancak 19. yy.ın ikinci yarısından itibaren bir yandan engellilere yönelik ayrımcılık hızla devam ederken, diğer yandan da engellilerin eğitim, bakım ve tedavi faaliyetleri ile ilgilenilmeye başlanmıştır. Bu dönemde işitme engellilere yönelik okullar açılmış, görme engelliler için **“Braille Alfabeti”** geliştirilmiş, bedensel engelliler için koltuk değneği ve tekerlekli sandalye geliştirilmiş ve engellilere ödenen maaşlar kurumsallaştırılmıştır.⁸⁵ Ancak 19. yy.ın sonlarına doğru Thomas Robert Malthus tarafından ortaya atılan **“Malthus'un Nüfus Teorisi”**nde belirtilen *“Nüfus artışı, besin kaynakları üzerinde bir baskı uygulayacak ve açlık tehdidi meydana gelecektir”* görüşü, Orta Çağ'daki acımasız zihniyete fazlasıyla benzeyen **“Sosyal Darwinizm”**in *“En elverişli, becerikli, çalışkan ve zeki olan bireyler ayakta kalacak, zayıf olan bireyler ise doğal ayıklanma (seleksiyon) sonucunda yok olacaktır”* görüşünü

⁸³ Pat Griffin, Madeline L. Peters ve Robin M. Smith, “Ableism Curriculum Design”, **Teaching for Diversity and Social Justice**, 2.Baskı, (Ed. Maurianne Adams, Lee Anne Bell ve Pat Griffin), Routledge, New York City/New York/ABD, 2007, s.338; David L. Braddock ve Susan L. Parish, “Sakatlığın Kurumsal Tarihi”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, (Der. Dikmen Bekmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk), Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, ss.138-139; Enç, ss.4-5; Çetin, Antik Çağ-Sanayi Devrimi, ss.169, 179, 181.

⁸⁴ Serhat Özgökçeler ve Yusuf Alper, “Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi”, **İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2010, s.36; Alan Roulstone ve Simon Prideaux. **Understanding Disability Policy**, The Policy Press - University of Bristol, Bristol/Birleşik Krallık, 2012, s.6.

⁸⁵ Esra Demirci Akyol, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt:7, Sayı:31, 2013, ss.35-36; Başak Işıl Çetin, “Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2017, (Sanayi Devrimi-21. Yüzyıl), s.93; Ceritli ve Ceyhan (Ed.), s.23.

tetiklemiş ve bu görüşü destekleyenler engellilere yönelik olumlu gelişmeleri kabul edilemez bulmuşlardır.⁸⁶

20. yy.ın ilk yarısında gerçekleşen Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sebebiyle ortaya çıkan savaş kaynaklı engellilik durumları ve yine aynı sebeple işgücüne duyulan ihtiyaç sebebiyle engelliler zorunlu olarak emek piyasasında yer almaya başlamışlardır. Ayrıca savaşlarda sakatlananlar sebebiyle engelli nüfusun daha da hızlı artması sonucu 20. yy.ın ikinci yarısından itibaren engellilik sosyal ve siyasi bir konu haline gelmiş ve 1970’li yıllarda giderek yaygınlaşan engelli sivil toplum hareketlerinin de katkısıyla engellilerin yasal hak sahibi olmaları ve korunmalarına yönelik köklü değişimler gerçekleştirilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler bağlamında 1975 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından engelliler için önemli bir belge niteliği taşıyan **“Engelli Hakları Bildirisi”**⁸⁷ yayımlanmış ve 1985 yılında da **“İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”** engellileri de içerek şekilde güncellenmiştir. 1993 yılında ise yine BM tarafından engellilerin toplumsal yaşama (*erişilebilirlik, eğitim, istihdam, kültürel faaliyetler vb.*) katılımlarını daha da arttırabilmek amacıyla **“Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar”**⁸⁸ yayımlanmıştır. Bu uluslararası gelişmeleri takip eden çok sayıda devlet, **“Sosyal Devlet İlkesi”** çerçevesinde engellilere ve engelli haklarına daha çok önem vermeye başlamışlardır. Bu kapsamda engellilere yönelik ayrımcılığın önlenmesi için çalışmalar yapılmış, binalar engelliler düşünülerek inşa edilmeye başlanmış ve teknolojik gelişmelere paralel olarak işitme cihazları, akülü ve kumandalı sandalyeler vb. engelli destek araçları geliştirilmiştir.⁸⁹

1970’li yıllarda yaygınlaşan engelli sivil toplum hareketleri, 1980’li yılların sonlarından itibaren engellilerin toplumsal yaşama ve siyasi karar alma mekanizmalarına tam katılımını, fırsat eşitliğini ve engelli haklarının geliştirilmesini

⁸⁶ Peter Whitfield, **Batı Biliminde Dönüm Noktaları: Tarih Öncesi Dönemlerden Atom Çağına**, Çev. Serdar Uslu, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s.268; Çetin, Sanayi Devrimi-21. Yüzyıl, s.97.

⁸⁷ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), “Declaration on the Rights of Disabled Persons”, 09.12.1975, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RightsOfDisabledPersons.aspx>, (14.02.2019).

⁸⁸ United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA), “The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities”, 20.12.1993, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html>, (20.08.2019).

⁸⁹ Mark Priestley, “Engellilik”, **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar**, (Der. Pete Alcock, Margaret May ve Karen Rowlingson), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, ss.526-529; Faik Tunay, **Yerel Yönetimlerle Dezavantajlı Grupların İlişkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s.19; Çetin, Sanayi Devrimi-21. Yüzyıl, ss.93-101; Ç. Arıkan, Sosyal Model, ss.16-20.

sağlamak amacıyla **“Engelliler Enternasyonalı”** çatısı altında birleşerek uluslararası düzeyde faaliyet göstermeye başlamışlardır. Engelli sivil toplum hareketleri kendilerini etkileyen politikalar üzerinde söz hakkına ve gündelik yaşamlarında daha fazla kontrole sahip olabilmeyi, topluma eksiksiz ve eşit bir şekilde katılabilmeyi ve engelli haklarının gözetilmesini talep etmişlerdir. Bu talepler sonucunda 1997 yılında **Avrupa Birliği’nde (o tarihte Avrupa Topluluğu)** yürürlüğe giren **Amsterdam Antlaşması** ile engellilerin talepleri, Avrupa Birliği mevzuatının meşru bir konusu haline gelmiştir. Ayrıca, be gelişme istihdam alanında ayrımcılığı yasaklayan ilk Avrupa engelli hakları yasasının oluşturulmasını da sağlamıştır. Engellilere yönelik gerçekleşen her değişimin sosyal politikaları da dönüşüme ve değişime zorlamaktadır. Sosyal politikadaki bu süreçle birlikte 20. yy.ın ikinci yarısından itibaren toplumsal yaşamda engellilerin önemi her geçen gün artmış ve engellilere sunulan hizmetler çeşitlenmiştir.⁹⁰

21. yy.da ise 20.yy.daki gelişmelerin etkisiyle engelli haklarına yönelik çalışmalar sürmüştür. BM tarafından 2006 yılında kabul edilip, 2007 yılında imzaya açılan **“Engelli Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”**⁹¹ 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme kapsamında imzacı ülkeler engellilerin temel insan hak ve özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını sağlamayı taahhüt etmişlerdir. Engellilere yönelik tüm bu olumlu gelişmeler dikkatle incelendiğinde engellilerin toplumsal yaşamdaki öneminin ve görünürlüğüğünün giderek arttığını söylemek mümkündür.⁹²

2.4.2. Sosyal Devlet İlkesi

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesinin ardından dünya genelinde (özellikle Batı bloğunun nüfuz alanındaki ülkelerde) demokratik yönetim sistemlerinin giderek güç kazanması ile **“Sosyal Devlet İlkesi”** de hızla gelişmiştir. Sosyal Devlet, bireyin hak ve özgürlüklerine müdahale etmeyen ve başkalarının da etmesine izin vermeyen, ancak sosyal ve ekonomik hakların gerçekleşmesi ve korunması için gerekli

⁹⁰ Priestley, ss.524-525; Çetin, Sanayi Devrimi-21. Yüzyıl, ss.115-116.

⁹¹ UN DESA, “Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)”, İmza tarihi: 30.03.2007, Yürürlük tarihi: 03.05.2008, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>, (20.08.2019).

⁹² Priestley, ss.528-529; Çetin, Sanayi Devrimi-21. Yüzyıl, s.116.

önlemleri alan devlettir.⁹³ Bu ilkeyi benimseyen bir devlet, ekonomik politikaları temelde serbest rekabete dayanmakla birlikte, sosyal güvenlik ve çalışma yasaları (sosyal sigortalar, sendikalar, toplu sözleşme ve grev hakları, asgari ücret vb.) ile vatandaşlarına asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı kendisine görev edinmektedir.⁹⁴ Bu bağlamda herkesin bu haklardan eşit şekilde yararlanabilmesi için devletin sosyal ve ekonomik yaşama müdahale etmesi gereklidir ve meşrudur.⁹⁵ Ayrıca sosyal adaleti sağlamaya çalışmak, **dezavantajlı grupların** (kadınlar, çocuklar, yaşlılar, **engelliler** vb.) **dışlanmasını önlemek ve haklarını korumak**, toplumsal dengesizlikleri düzeltmek, Gayri Safi Millî Hasıla'nın (GSMH) tüm vatandaşlara adaletli bir şekilde dağıtılmasını sağlamak gibi amaçları gerçekleştirmeye çalışmak ya da gerçekleştirmek de sosyal devletin görevidir.⁹⁶ Sosyal Devlet İlkesi, GSMH'si yüksek gelişmiş devletlerde sosyal adaletin sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak gelişmekte olan devletlerin GSMH'si gelişmiş ülkelere oranla daha düşük seviyede olduğu için, bu devletler hem ulusal gelirlerini arttırmayı hem de vatandaşlarının yaşam standartlarını geliştirmeyi bir denge içinde gerçekleştirmek zorundadır. Bu durum gelişmekte olan devletlerde Sosyal Devlet İlkesinin sürdürülebilmesi için fazlasıyla önemlidir.⁹⁷

Türkiye'de ilk kez **1961 Anayasasında** yer alan *“Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir”* hükmü ile **“Sosyal Devlet İlkesi”** hayat bulmuştur. **1982 Anayasasında** da *“Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir”* hükmüne yer verilerek ilkenin benimsendiği açıkça belirtilmiştir.⁹⁸

⁹³ Fevzi Demir, **Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 6.Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2005, s.220; Çınarlı, s.27.

⁹⁴ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s.121.

⁹⁵ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 14.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s.137.

⁹⁶ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11.Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997, s.156; Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 14.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014, ss.136, 188; Ali Nazım Sözer, **Sosyal Sigorta İlişkisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1991, s.4.

⁹⁷ A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku: Anayasa Metni ve 11. Protokole Göre Hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, Turhan Kitabevi, 19.Bası, Ankara, 2013, (Anayasa), ss.164-165.

⁹⁸ 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1961) Anayasası, **RG** 20.07.1961, 1961, 10859; 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863.

2.4.3. Engellilere Yönelik Türkiye’deki Gelişmeler

Türkiye’de engellilerle ilgili sosyal politikalar ilk kez 1960’lı yılların sonlarında ortaya çıkmaya başlamıştır. İl olarak 1967 yılında yürürlüğe giren **854 sayılı Deniz İş Kanunu**⁹⁹ ile engellilerin çalışma haklarını kullanırken daha az sorun yaşamalarını sağlamak üzere “*istihdamda kota uygulaması*” düzenlenmiş ancak yürürlüğe 1971 yılında yayımlanan **1475 sayılı İş Kanunu**¹⁰⁰ ile girebilmiştir.¹⁰¹

Türkiye’de temel hak ve özgürlükler anayasada düzenlenerek güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda şu an yürürlükte olan **1982 Anayasasına** göre her Türk vatandaşı temel hak ve özgürlüklerden eşitlik ve sosyal adalet ilkeleri gereğince yararlanarak onurlu bir yaşam sürdürme hak ve yetkisine doğuştan sahiptir ve devlet temel hak ve özgürlükleri sınırlayan her türlü engeli ortadan kaldırmakla görevlidir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti topraklarında bulunan herkesin cinsiyet, dil, ırk, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep vb. ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu ve sosyal güvenlik, eğitim ve çalışma hakkına sahip olduğu ve hiç kimsenin bu haklardan yoksun bırakılamayacağı da anayasada güvence altına alınmıştır. Bu noktada toplumdaki dezavantajlı gruplardan biri olan engellilerin de açıkça belirtilmiş olmasa da temel hak ve özgürlükler açısından herkesle eşit haklara sahip olduğu anayasanın güvencesi altındadır. Anayasada engellilerin korunmasına ve toplumsal yaşama uyum sağlamalarına yönelik her türlü tedbirin devlet tarafından alınacağı, engellilikleri sebebiyle özel eğitime ihtiyaç duyan engellilere bu haklarını kullanmalarının sağlanacağı ve engellilerin kendilerine uygun işlerde çalıştırılmasının temin edileceği belirtilmektedir.¹⁰²

Ancak anayasada engelli haklarına ilişkin bu ifadeler yer almasına rağmen engellilerle ilgili yasal düzenlemelerdeki çeşitlilik, görevli kurum sayısının çok fazla olması ve kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği sebebiyle uygulamada engellilere yönelik hizmetlerin standart ve eşitlikçi olmasını önleyen fazlasıyla çok başlı ve dağınık bir yapı ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu dağınık yapıyı ortadan

⁹⁹ 854 sayılı Deniz İş Kanunu, **RG** 29.04.1967, 1967, 12586.

¹⁰⁰ 1475 sayılı İş Kanunu, **RG** 01.09.1971, 1971, 13943.

¹⁰¹ Özürlüler İdaresi Başkanlığı, **II. Özürlüler Şûrası Yerel Yönetimler ve Özürlüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 26-28.09.2005, s.55.

¹⁰² 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863.

kaldırmak amacıyla 1997 yılında Başbakanlığa bağlı olarak **“Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA)”** kurulmuştur. ÖZİDA’nın kuruluş amaçları arasında engelliliği ortaya çıkmadan önlemek, eğer ortaya çıkmışsa da engellilere yönelik eğitim, istihdam, rehabilitasyon, topluma uyum gibi konularda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamak, engellilerin sorunlarını ve bu sorunların çözüm yollarını araştırmak, engellilerle ilgili konularda bizzat araştırma yapmak ya da yapılmasını teşvik etmek, engellilerle ilgili istatistiki bilgiler toplamak ve bu verileri oluşturulacak veri bankasına aktarmak, engellilere yönelik ulusal ve uluslararası gelişmeleri takip ederek gerekli değerlendirmeleri yapmak, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler ile iş birliği yapmak, ortak projeler hazırlamak ya da sürdürülen projeleri desteklemek, engellilerle ilgili tanıtım ve bilgilendirme yapmak gibi faaliyetler bulunmaktadır. Bu bağlamda ÖZİDA’nın en önemli faaliyeti, 2002 yılında DİE¹⁰³ iş birliği ile yaptığı **“Türkiye Özürlüler Araştırması”**dır. Bu araştırma ile Türkiye’deki toplam nüfus içindeki engelli nüfusun nicel ve nitel tespiti yapılmış ve elde edilen bilgiler **“Ulusal Engelliler Veri Bankası”**na aktarılmıştır.¹⁰⁴

2011 yılında **“Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının (ASPB)”** kurulmasıyla birlikte Başbakanlığa bağlı olan ÖZİDA’nın yerini ASPB’ye bağlı olan **“Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÖYHGM)”** almıştır. 2013 yılında yayımlanan 6462 sayılı Kanun ile Türk hukuk mevzuatındaki birçok kanun, KHK ve yönetmelikte değişiklik yapılarak **“özürlü”** ibaresi yerine **“engelli”** ibaresi kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca bazı kamu kurum ve kuruluşlarının adlarında da değişik yapılmış ve ÖYHGM’nin adı **“Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM)”** olarak değiştirilmiştir. EYHGM 2019 yılı itibarıyla **“Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına (AÇSHB)”** bağlı olarak hizmet vermektedir.¹⁰⁵

2.4.4. Temel Engelli Hakları

Engelliler 19. yy.dan itibaren sağlık, eğitim, çalışma gibi çeşitli haklar elde etmekle birlikte, gerçek anlamda engellilerin temel haklarını elde edebilmesi ancak 20.

¹⁰³ Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 2005 yılında yapılan kanun değişikliği ile **“Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)”** adını almıştır.

¹⁰⁴ Araştırmaya ait istatistiki veriler “Engellilik İstatistikleri” bölümünde incelenecektir.

¹⁰⁵ Nejla Okur, **Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi**, Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, ss.113-114; Çınarlı, s.35.

yy.ın ikinci yarısından itibaren mümkün olmuştur. Özellikle bu dönemde “*Sosyal Devlet İlkesi*”nin gelişmesinin bir sonucu olarak engelliler çeşitli sosyal ve siyasi haklar elde etmişlerdir. Bu haklar aşağıdaki alt başlıklarda kanuni dayanaklarına da değinilerek detaylı olarak incelenecektir.

2.4.4.1. Ayrımcılık Yasağı

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’ne (*Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights - OHCHR*) göre, ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, dil, din, etnik, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve temel hak ve özgürlüklerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek her türlü eyleme “*ayrımcılık*” denir.¹⁰⁶

1982 Anayasasına göre hiçbir ayırım gözetilmeksizin toplumdaki herkes kanun önünde eşittir. Ancak toplumda ayrımcılığa maruz kalan **dezavantajlı grupların** (*kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, şehit yakınları, maluller ve gaziler*) olduğu da bir gerçektir. Anayasaya göre devlet engelliler başta olmak üzere tüm dezavantajlı gruplara yönelik ayrımcılığı önlemekle ve onlara yönelik pozitif ayrımcı tedbirler almakla yükümlüdür.¹⁰⁷ **5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanuna** göre engellilere yönelik eğitim ve istihdam da dâhil hiçbir konuda doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık yapılamaz, devlet bu konuda her türlü tedbiri almakla yükümlüdür.¹⁰⁸ Bu kapsamda, **5237 sayılı Türk Ceza Kanununa** göre ise dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, **engellilik**, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep vb. farklılıklardan kaynaklanan nefret ve ayrımcılık nedeniyle bir kişinin bir hizmetten yararlanmasını ve çalışma hakkını kullanmasını engel olanlara bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ OHCHR, “CCPR General Comment No.18: Non-discrimination”, 10.11.1989, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/INT_CCPR_GEC_6622_E.doc, (23.01.2019), s.2.

¹⁰⁷ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863; Özbudun, ss.154-155.

¹⁰⁸ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, **RG** 07.07.2005, 2005, 25868.

¹⁰⁹ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, **RG** 12.10.2004, 2004, 25611.

2.4.4.2. Eğitim ve Öğretim Görme Hakkı

1982 Anayasasına göre hiç kimse, eğitim ve öğretim görme hakkından yoksun bırakılamaz. Bu hakkın özel eğitime ihtiyacı olan engelliler başta olmak üzere toplumun tamamı tarafından kullanılabilmesi için gerekli olan her türlü tedbiri almak devletin görevidir.¹¹⁰ **5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanuna** göre de engellilerin, toplumun diğer fertleriyle birlikte eğitim ve öğretim hizmetlerine eşit bir şekilde erişebilmesini sağlamak devletin görevidir.¹¹¹ Ayrıca **222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununa** göre zorunlu ilköğrenim çağındaki engelli çocukların özel eğitim ve öğretim görmelerinin sağlanmasından¹¹², **1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununa** göre özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukların yetiştirilmesi için özel tedbirlerin alınmasından¹¹³ ve **2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununa** göre doğumdan yetişkinlik çağına kadar tüm engellilere eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasından da devlet sorumludur.¹¹⁴

2.4.4.3. Çalışma ve Meslek Edinme Hakkı

1982 Anayasasına göre herkes çalışma hakkına sahiptir, ancak hiç kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılamaz. Bu bakımdan **engellilerin** korunması ve toplumsal yaşama uyum sağlayabilmesi için her türlü tedbirin alınmasından devlet sorumludur.¹¹⁵ **5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanuna** göre engellilerin çalışma yaşamında karşılaşılabilecekleri güçlükleri ortadan kaldırmaya yönelik her türlü tedbirin alınmasından kamu iş yerlerinde devlet, özel iş yerlerinde ise işveren sorumludur.¹¹⁶ **4857 sayılı İş Kanununa** göre çalışma yaşamında hiç kimseye dil, ırk, cinsiyet, **engellilik**, siyasal düşünce, felsefi inanç, din, mezhep vb. sebeplerle ayrımcılık yapılamaz. Ayrıca iş yerlerinde belirli kotalarda (*özel sektör en az %3, kamu en az %4*) engelli işçi çalıştırılması kanuni bir zorunluluktur.¹¹⁷

¹¹⁰ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863.

¹¹¹ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, **RG** 07.07.2005, 2005, 25868.

¹¹² 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, **RG** 12.01.1961, 1961, 10705.

¹¹³ 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, **RG** 24.06.1973, 1973, 14574.

¹¹⁴ 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, **RG** 27.05.1983, 1983, 18059.

¹¹⁵ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863.

¹¹⁶ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, **RG** 07.07.2005, 2005, 25868.

¹¹⁷ 4857 sayılı İş Kanunu, **RG** 10.06.2003, 2003, 25134.

657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre ise kamu kurum ve kuruluşlarında en az %3 oranında engelli personel çalıştırılması kanuni bir zorunluluktur.¹¹⁸

2.4.4.4. Temsil Edilme Hakkı

4721 sayılı Türk Medeni Kanununa göre her insan doğduğu andan itibaren¹¹⁹ “*Hak Ehliyeti*”ne sahiptir. Doğuştan sahip olunan bu ehliyet bakımından tüm insanlar hukuk düzeninin sınırları içinde kalmak kaydıyla haklara ve borçlara ehil olmada birbirleriyle eşitlerdir. Ancak insanların doğuştan gelen bu haklarını kullanabilmesi için mutlaka “*Fiil Ehliyeti*”ne sahip olmaları (*ayırt etme gücüne sahip (sezgin), reşit (ergin), hacir altına alınmamış (kısıtsız)*) gerekmektedir. Yalnızca fiil ehliyetine sahip olan kişiler kendi fiilleri ile hak edinebilir ve borç altına girebilirler. Bu bakımdan **akıl zayıflığı/hastalığı** nedeniyle ayırt etme gücüne sahip olmayan (*fiil ehliyeti olmayan*) kişiler (**Zihinsel Engelliler**), resmî sağlık kuruluşları tarafından verilen zihinsel engelli olmadıklarına dair Sağlık Kurulu Raporu olmadıkça sahip oldukları hakları kullanamazlar. Dolayısıyla zihinsel engelliler borç altına giremez, evlenemez ve diğer doğuştan gelen haklarını kendi kararlarıyla kullanmazlar. Bu bağlamda engellilerin söz konusu haklarını kullanabilmeleri ve koruyabilmeleri için ayırt etme gücüne sahip başka bir kişi tarafından temsil edilmesi gerekmektedir.¹²⁰

2.4.4.5. Sağlık, Habilitasyon ve Rehabilitasyon Hakkı

Engelliler, kişisel bakım, eğitim, çalışma ve sosyal yaşam gibi konularda toplumun diğer fertlerine oranla fazlasıyla kısıtlıdırlar. Söz konusu bu kısıtlılıkları ilk anda azaltmak, sonrasında tamamen ortadan kaldırmak ve engellilerin yaşam kalitesini yükseltmek için mevcut koşulların iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada engellilere yönelik uygulanabilecek iki yöntem bulunmaktadır. İlk yöntem olan

¹¹⁸ 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, RG 23.07.1965, 1965, 12056

¹¹⁹ Hak ehliyeti, tam ve sağ doğmak kaydıyla, ceninin (fetüs) ana rahmine düşme anına kadar geri yürütülebilmektedir. - Jale G. Akipek ve Turgut Akıntürk, **Türk Medenî Hukuku Başlangıç Hükümleri: Kişiler Hukuku**, Cilt:1, 5.Bası, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004, ss.253-258; Leyla Müjde Kurt, “Cenin Malvarlığı Hakları”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2011, ss.180-181.

¹²⁰ 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, RG 08.12.2001, 2001, 24607; Akipek ve Akıntürk, ss.281-317; Çınarlı, ss.59-61.

“rehabilitasyon”la engellilere çeşitli nedenlerle (doğuştan ya da hastalık veya kaza sonucu) kaybettikleri fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki becerilerinin tıbbi ve sosyal rehabilitasyon çalışmaları ile yeniden kazandırılması (yeniden inşası) amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda 1975 yılında BM tarafından yayımlanan **“Engelli Hakları Bildirisi”**ne¹²¹ göre de engelliler tıbbi, psikolojik ve fonksiyonel tedavi haklarına sahiptir. İkinci yöntem olan **“habilitasyon”**la ise engellilere daha önceden hiç var olmayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki becerilerin kazandırılması amaçlanmaktadır. Örneğin, Serebral Palsi (Beyin Felci) beynin hasar görmesi sonucu ortaya çıkar ve bu hastalığı olan çocukların hareket, konuşma, öğrenme, araştırma ve bağımsız hareket edebilme gibi becerilerinin gelişimleri yetersizdir. Dolayısıyla bu çocukların becerileri yeterli düzeyde gelişmediği için rehabilitasyon uygulamaları da genellikle bir fayda göstermez, ancak terapi, eğitim ve teknolojik imkânların yardımı gibi habilitasyon uygulamaları ile bu çocuklara yeni işlevsel becerilerin kazandırılması ve yaşam kalitelerinin artırılması mümkündür.¹²²

2.4.4.6. Tatil ve Seyahat Hakkı

Engelliler de toplumun diğer fertleri gibi tatil yapma ve seyahat etme hakkına sahiptir. Ancak bu haklarını kullanabilmeleri için ulaşım, konaklama gibi turizm altyapısının engellilere uygun şekilde düzenlenmesi bir gerekliliktir. Örneğin tatil mekânlarına ulaşım için kullanılan otobüs, taksi gibi araçların engellilere uygun tasarlanması, otellerde engellilere uygun büyüklükte odaların yer alması, kapıların engellilerin geçebileceği genişlikte tasarlanması gibi basit ancak engelliler için önemli düzenlemelerin yapılması engellilerin bu haklarını rahatlıkla kullanabilmelerini sağlayacaktır. Engelliler kendilerine yönelik düzenlemelerin yetersizliği sebebiyle çoğunlukla yanlarında refakatçi olmadan seyahat edememektedir. Eğer gerekli düzenlemeler yapılırsa, engelliler kimseye bağlı kalmaksızın bu haklarını kullanabilecekler ve toplumla olan bağları daha da güçlenecektir.¹²³

¹²¹ OHCHR, “Declaration on the Rights of Disabled Persons”, 09.12.1975, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RightsOfDisabledPersons.aspx>, (14.02.2019).

¹²² Engin Deniz, “Spastisite ve Serebral Felç”, **Çocuk ve Ergende Nörolojik Hastalıklara Yaklaşım Rehber Kitabı - 2015**, (Ed. Ayşın Dervent, Semih Ayta, Özlem Çokar ve Derya Uludüz), Türk Nöroloji Derneği Yayınları, Ankara, 2015, ss.13, 18, 19; Çınarlı, ss.62-63.

¹²³ Çınarlı, ss.64-66.

2.4.4.7. Spor Yapma Hakkı

Engelliler yalnızca barınma, çalışma, eğitim, sağlık hizmetlerine değil, aynı zamanda boş zamanlarını değerlendirecek kültürel ve sportif faaliyetlerde bulunmaya da ihtiyaçları vardır. Özellikle 2000’li yıllarda bu ihtiyacın farkına varılmış ve buna yönelik önlemler alınmaya başlanmıştır. *“Engelli Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”*ne göre taraf devletler engellilerin eğlence, dinlenme ve spor etkinliklerine katılımlarını sağlamak, engellilere özgü spor ve eğlence etkinliklerini örgütlemek, engellilerin spor ve eğlence yerleri ile turistik alanlara erişimini sağlamak, engelli çocukların, okullardaki etkinlikler de dâhil oyun, eğlence, dinlenme ve spor etkinliklerine eşit şekilde katılabilesini sağlamak için gerekli tüm önlemleri almakla yükümlüdür.¹²⁴ Ayrıca engellilerin spor yapma ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için spor merkezlerinde ve alanlarında engellilerin ihtiyaçlarını (tuvalet, kişisel bakım vb.) karşılamasına yönelik önlemlerin alınmış olması gerekmektedir. Spor merkezlerinde ve alanlarında engellilere yönelik eğitim görmüş personelin bulunması da bir gerekliliktir. Bu şartlar sağlandığı takdirde engelliler kendi başlarına ve kimseye bağımlı kalmadan spor yapabileceklerdir.¹²⁵

2.4.4.8. Korunma Hakkı

Embriyonun oluşumu, gebelik, doğum, bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık sürecinde herhangi bir anda herhangi bir nedenle engelliliğin ortaya çıkması olasıdır. Bu olasılık sebebiyle **korunma** önem arz etmektedir. Korunmanın 3 evresi bulunmaktadır. **Birinci evrede** henüz daha engellilik ortaya çıkmadan alınan önlemler ile engelliliğin ortaya çıkmasının önlenmesi amaçlanmaktadır. Örneğin çocuk felci engelliliğe yol açabilen ancak zamanında

¹²⁴ UN DESA, “Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)”, İmza tarihi: 30.03.2007, Yürürlük tarihi: 03.05.2008, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>, (20.08.2019).

¹²⁵ Elise C. Roy, “Aiming for Inclusive Sport: the Legal and Practical Implications of the United Nation’s Disability Convention for Sport, Recreation and Leisure for People with Disabilities”, **The Entertainment and Sports Law Journal (ESLJ)**, Cilt:5, Sayı:1, 2007, ss.1-12; Magda Devas, “Support and Access in Sports and Leisure Provision”, **Disability and Society**, Cilt:18, Sayı:2, 2003, s.232.

yapılan aşılama ile engelliliğe sebep olmadan önlenebilen bir hastalıktır. **İkinci evrede** engellilik ortaya çıktıktan sonra yapılan müdahaleler ile hastalığın ilerlemesinin yavaşlatılması ya da durdurulması amaçlanmaktadır. Örneğin kas ve iskelet sistemi hastalıkları ortaya çıktıktan sonra fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları ile engelliliğin ilerlenmesi önlenabilmektedir. **Üçüncü evrede** ise ilerlemiş düzeyde olan engelliliğin, engelli bireyin yaşamını en az etkileyecek düzeye indirilmesi amaçlanmaktadır. Bu evrede çoğunlukla hastalığın takibi, habilitasyon ve rehabilitasyon uygulamaları ve bilinçlendirme eğitimleri yapılır. Örneğin şeker hastası engellilere uygun beslenme programı hazırlanması, kan şeker düzeylerinin sürekli takip edilmesi ve eğer gerekiyorsa ne sıklıkla insülin ilacı kullanacağı ya da diyaliz tedavisi göreceğinin anlatılması bu kişilerin yaşam standartlarının yükselmesini sağlayacaktır. Korunma ile engellilerin toplum içinde daha kolay yer edinmesi ve eğitim, çalışma ve sosyal yaşamlarında sorunlarla daha az karşılaşması sağlanabilmektedir.¹²⁶

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanuna göre yenidoğan, erken çocukluk ve takip eden dönemlerde çocuğun fiziksel, işitsel, duyuşsal, sosyal, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin izlenmesi, genetik geçişli ve engelliliğe neden olabilecek hastalıkların erken teşhis edilmesinin sağlanması, engelliliğin önlenmesi, mevcut olan engelliliğin mümkün olan en düşük seviyeye indirilmesi veya ilerlemesinin tamamen durdurulmasına ilişkin yapılacak çalışmalardan devlet sorumludur.¹²⁷ Ayrıca **3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununda** engelli çocuk doğumlarının önlenmesi için, gebelik öncesinde ve sırasında tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapılmasından ve yenidoğan bebeklerin metabolizma hastalıkları riskinin tespit edilmesi için gerekli olan testlerin yapılmasından da devlet sorumludur.¹²⁸

2.4.4.9. İletişim Kurma Hakkı

Engelliler toplumun önemli bir parçası olmalarına rağmen çoğu zaman toplumdan tecrit edilmiş bir yaşam sürmektedirler. Engelliler ancak iletişim hakları korunur ve geliştirilirse toplumun gerçek anlamda içinde yer alabilirler. Son yüzyılda

¹²⁶ Çınarlı, ss.68-69.

¹²⁷ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, **RG** 07.07.2005, 2005, 25868.

¹²⁸ 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, **RG** 15.05.1987, 1987, 19461.

gerçekleşen teknolojik gelişmeler ile artık bilgi toplumundan bahsedilebilmektedir. Bilgi toplumu beraberinde hem bilgiye ulaşmanın ve bilgiyi depolamanın kolaylaşmasını hem de pahalı ve karmaşık teknolojileri getirmiştir. Engellilerin de toplumun diğer fertleri kadar bu teknolojik gelişmelerden yararlanma hakkı bulunmakla birlikte, maalesef ki hareket kısıtlılıkları ve duyuşsal eksiklikleri sebebiyle engelliler zorluklarla karşılaşmakta ve teknolojik gelişmelerden çok az yararlanabilmektedirler.¹²⁹

Ayrıca **5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanununda** herkes tarafından erişilebilen, önceden belirlenmiş kalitede ve herkesin karşılayabileceği makul bir bedel karşılığında asgari standartlarda sunulan sabit ve ankesörlü telefon hizmetleri, internet erişim hizmetleri, elektronik haberleşme hizmetleri, acil yardım çağrı hizmetleri, engelliler için danışma hizmetleri, deniz haberleşmesi ve seyir güvenliği haberleşme hizmetleri gibi hizmetlerin nasıl ve ne şartlarla sunulacağı düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile engellilerin iletişim hizmetlerinden daha kolay yararlanması ve böylece toplumsal yaşama daha kolay katılabilmelerine imkân sağlanmıştır.¹³⁰

2.5. Engellilik İstatistikleri

Günümüzde teknolojik gelişmelerin ve bilgi toplumunun bir sonucu olarak bilgiye erişmek çok kolaylaşmıştır, ancak bu kolaylığın yanında getirdiği güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgiye ulaşma zorluğu da maalesef ki önemli bir sorundur. Bu sorunu aşmanın en temel çözümü ise ulusal ve uluslararası güvenilir kaynaklar tarafından yayımlanan bilgileri referans kabul etmektir. Bu noktada Türkiye’de TÜİK, dünyada ise Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi kurum, kuruluş ve topluluklar güvenilir kaynaklar olarak nitelendirilebilir. Bu kurum, kuruluş ve topluluklar tarafından yayımlanan istatistikler bilgi edinilmek istenilen konudaki temel bilgi kaynaklarıdır. İstatistikler devletlerin nüfus, sağlık, eğitim ve ekonomik kalkınma göstergelerinde uyguladığı politikaların izlenmesi ve değerlendirilmesi açısından da önemli kaynaklardır. Ayrıca istatistikler ile geleceğe yönelik tahminler yapılması da mümkündür. Bu bağlamda engelliler

¹²⁹ Çınarlı, ss.70-71.

¹³⁰ 5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanunu, RG 25.06.2005, 25856.

geçmişi ve bugünü hakkında bilgi edinmek ve geleceği hakkında tahmin yapabilmek için temel bilgi kaynakları bu kurum, kuruluş ve toplulukların yayımladığı istatistiklerdir. Engelliler hakkındaki bu istatistikler ile engellilere sunulan hizmetler geliştirilmekte ve engellilerin yaşam kalitesinin artırılması sağlanmaktadır.

2.5.1. Dünya

BM verilerine göre 1970 yılında dünyanın toplam nüfusu yaklaşık 3.7 milyar kişidir. WHO'nun aynı yıla ait verilerine göre ise bu dönemdeki engelli nüfusunun dünyanın toplam nüfusunun %10'u (yaklaşık 370 milyon kişi) kadar olduğu tahmin edilmiştir. Ancak geçen yıllar içinde hızla artan dünya nüfusuna paralel olarak engelli nüfusu da hızlı bir artış göstermiştir. 1995 yılı verilerine göre dünyanın toplam nüfusunun 5.7 milyar kişi olduğu ve bu nüfus içindeki yaklaşık 500 milyon kişinin engelli olduğu tahmin edilmiştir. Engelli nüfusunun yaklaşık üçte ikisinin ise gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı düşünülmektedir. 2004 yılında yayımlanan **Dünya Sağlık Araştırması'nda (World Health Survey)** dünyanın toplam nüfusunun yaklaşık 6.4 milyar kişi olduğu ve bu nüfusun içinde 15 yaş ve üzerindeki yaklaşık 785 (%15,6) ila 975 (%19,4) milyon kişinin engelli olduğu belirtilmiştir. 2011 yılında yayımlanan **Dünya Engellilik Raporu'nda (World Report on Disability)** ise 2010 yılında dünyanın toplam nüfusunun yaklaşık 6.9 milyar kişi olduğu ve bu nüfusun yaklaşık %15'inin (1 milyardan fazla kişi) engelli olduğu belirtilmiştir. Bu sayının 110 ila 190 milyon kişisi önemli derecede engellilikleri olan insanlardan oluşmaktadır.¹³¹

Engellilerin engellilik durumları ya doğuştan ya da sonradan kazalar, doğal afetler, yoksulluk, savaşlar, çevresel bozulma vb. dış etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Genel olarak ülke nüfuslarının %15 ila %20'sinin engelli olduğu söylenebilmektedir. Ancak bu oran az gelişmiş, yoksul ve savaşların yoğun yaşandığı

¹³¹ UN DESA, "World Urbanization Prospects: The 2018 Revision - Annual Total Population at Mid-Year by Region, Subregion, Country and Area, 1950-2050 (thousands)", https://population.un.org/wup/Download/Files/WUP2018-F18-Total_Population_Annual.xls, (18.03.2019); WHO ve The World Bank, **World Report on Disability**, Malta, 2011, s.29; United Nations, **Human Rights and Disability**, New York/ABD ve Cenevre/İsviçre, 2002, s.1; Gary L. Albrecht ve Lois M. Verbrugge, "The Global Emergence of Disability", **Handbook of Social Studies in Health and Medicine**, (Ed. Gary L. Albrecht, Ray Fitzpatrick ve Susan C. Scrimshaw), Sage Publications, Londra/Birleşik Krallık, 1999, s.298; EYHGM, "Birleşmiş Milletler Sisteminde Engellilik", **Uluslararası Mevzuat**, <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/uluslararasi-mevzuat>, (15.02.2019).

ülke ve bölgelerde daha yüksekken, gelişmekte olan ya da gelişmiş ülke ve bölgelerde daha düşüktür. Çeşitli ülkelerdeki engelli nüfus sayıları incelendiğinde nüfusun fazla olduğu ülkelerde engelli sayısının da fazla olduğu görülmektedir. Örneğin dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin Halk Cumhuriyeti’nde, 1996 yılı verilerine göre 1.2 milyarlık toplam nüfusun %5’i (yaklaşık 60 milyon kişi) engellidir. Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD), 2005 yılında yapılan “**Amerikan Toplumu Anketi (American Community Survey)**” verilerine göre yaklaşık 267 milyon 387 bin kişilik toplam nüfusun %15’i (yaklaşık 40 milyon kişi) engellidir. Japonya’da ise 1999 yılı tahminlerine göre 127 milyon 336 bin kişilik toplam nüfusun %3,5’i (yaklaşık 4,4 milyon kişi) engellidir.¹³²

2.5.2. Türkiye

2002 yılında Türkiye’nin toplam nüfusu BM verilerine göre yaklaşık 65 milyon 143 bin kişidir.¹³³ Aynı yıl **DİE** ve **ÖZİDA** iş birliği ile “**Türkiye Özürlüler Araştırması**” yapılmış ve Türkiye’deki toplam engelli nüfusunun 8 milyon 431 bin kişi (%12,29) olduğu belirlenmiştir. Bu nüfusun 3 milyon 783 bin kişisi erkek, 4 milyon 648 bin kişisi ise kadındır. Engelli nüfusunun engellilik türleri, cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı “**Tablo 4**”te gösterilmiştir.

¹³² UN DESA, “World Urbanization Prospects: The 2018 Revision - Annual Total Population at Mid-Year by Region, Subregion, Country and Area, 1950-2050 (thousands)”, https://population.un.org/wup/Download/Files/WUP2018-F18-Total_Population_Annual.xls, (18.03.2019); Joseph K. F. Kwok, Raymond K. H. Chan ve W. T. Chan, **Self-Help Organizations of People with Disabilities in Asia**, Auburn House, Westport/Connecticut/ABD, 2002, ss.26, 74; David M. Haugen, Susan Musser ve Andrea DeMott, **Rights of the Disabled**, Infobase Publishing, New York City/New York/ABD, 2008, s.266; Albrecht ve Verbrugge, s.305; Yıldırım, s.38.

¹³³ UN DESA, “World Urbanization Prospects: The 2018 Revision - Annual Total Population at Mid-Year by Region, Subregion, Country and Area, 1950-2050 (thousands)”, https://population.un.org/wup/Download/Files/WUP2018-F18-Total_Population_Annual.xls, (18.03.2019).

Tablo 4: Türkiye Özürlüler Araştırması'ndaki Verilere Göre Türkiye'deki Engelli Nüfusunun Dağılımı (Kişi)

Sınıflandırma		Ortopedik	Görme	İşitme	Dil ve Konuşma	Zihinsel	Süreğen Hastalıklar	Toplam*	
Cinsiyet	Erkek	503.552	238.304	137.998	164.940	199.028	2.742.993	3.782.930	
	Kadın	354.078	174.009	114.809	98.068	132.215	3.915.759	4.648.127	
	Toplam*	857.630	412.313	252.807	263.008	331.243	6.658.752	8.431.057	
Yaş Grubu	0-9	E	48.370	25.903	15.689	41.108	36.517	217.022	582.038
		K	41.572	20.437	11.740	23.117	23.164	148.212	
	9-19	E	58.136	24.793	18.108	32.563	42.415	171.224	576.300
		K	37.730	20.484	17.640	21.511	30.285	161.497	
	20-29	E	96.258	35.235	23.149	32.864	51.846	251.547	913.802
		K	55.334	20.587	16.674	19.731	29.978	349.520	
	30-39	E	84.833	31.514	18.506	21.451	31.212	374.737	1.200.863
		K	47.556	16.769	18.141	11.422	25.214	557.772	
	40-49	E	69.139	30.930	14.679	13.815	20.971	476.552	1.433.867
		K	41.013	18.534	12.913	6956	9833	747.354	
	50-59	E	52.943	26.496	10.938	9965	7691	474.899	1.411.429
		K	38.334	19.749	9882	5357	5333	771.678	
	60-69	E	50.661	30.047	15.503	7819	5008	443.905	1.301.031
		K	48.062	24.718	11.493	6590	4570	676.313	
	70+	E	43.073	33.076	21.287	5216	3054	326.628	970.568
		K	43.879	32.731	16.326	3384	3838	469.954	
	Bilin-me-yen	E	139	310	139	139	314	6779	41.460
		K	598	-	-	-	-	33.459	
* Birden çok engelliliği olan kişilerin her bir engelliliği, kendi türüne ait grupta işlenmiş ancak genel toplamda sadece bir kez yazılmıştır.									
Kaynak: DİE ve ÖZİDA, ss.37, 51, 67.									

Ancak tabloda tüm engellilik türleri bir arada gösterilmesine rağmen, araştırmada “8.431.057 (%12,29)” kişilik toplam engelli nüfusunun “1.772.305 (%2,58)” kişilik kısmı “*Ortopedik, Görme, İşitme, Dil ve Konuşma ile Zihinsel Engelliler*” olarak bir bütün halinde, “6.658.752 (%9.70)” kişilik kısmı ise “*Süreğen Hastalığı Olan Engelliler*” olarak ayrı bir şekilde değerlendirilmiştir.¹³⁴ Ayrıca Türkiye Özürlüler Araştırması'nda engelli nüfusun sadece nicel durumu değil, eğitim, işgücü¹³⁵, sosyal güvenlik durumu gibi nitel durumu da tespit edilerek “Ulusal

¹³⁴ DİE ve ÖZİDA, ss.5, 37, 51.

¹³⁵ İşgücüne ilişkin bazı temel kavramlar şunlardır;

İşgücü: İstihdam edilenler ve işsizlerin oluşturduğu nüfustur.

İstihdam edilenler: Referans döneminde en az bir saat ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına veya ücretsiz aile işçisi olarak gelir elde etmek amacıyla ekonomik faaliyette bulunan veya bir işle bağlantısı bulunan 15 ve daha yukarı yaştaki kişilerdir.

İşsiz: Referans döneminde istihdamda olmayan, iş arayan ve son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış olan 15 ve daha yukarı yaştaki tüm kişilerdir.

Engelliler Veri Bankası’na aktarılmıştır. Araştırmada tespit edilen nitel veriler şu şekildedir;

a) Eğitim Durumu

- Okuma yazma bilmeyenlerin 2.202.482 kişi (%26,12) (530.315 erkek, 1.672.167 kadın),
- Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin 988.232 kişi (%11,72) (469.447 erkek, 518.785 kadın),
- İlkokul mezunu olanların 3.405.893 kişi (%40,40) (1.653.747 erkek, 1.752.146 kadın),
- İlköğretim, ortaokul veya dengi meslek okulları mezunu olanların 582.835 kişi (%6,91) (353.744 erkek, 229.091 kadın),
- Lise veya dengi meslek okulu mezunu olanların 663.089 kişi (%7,86) (391.616 erkek, 249.473 kadın),
- Yükseköğretim mezunu olanların 283.491 kişi (%3,36) (186.589 erkek, 96,542 kadın) olduğu tespit edilmiştir.¹³⁶

Bu veriler bağlamında engelli nüfusun büyük kısmının okuma yazma bildiği, ayrıca okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat okul bitirmeyen ve ilkokul mezunu olan engelli kişi sayısında kadın engellilerin, ilköğretim, ortaokul veya ortaokul dengi meslek okulu mezunu, lise ve lise dengi meslek okulu mezunu ve yükseköğretim mezunu olan engelli kişi sayısında ise erkek engellilerin daha fazla sayıda olduğu görülmektedir.

b) İşgücü Durumu

- İstihdam edilenlerin 1.515.002 kişi (%17,97) (1.251.976 erkek, 263.026 kadın),
- İşsiz olanların 199.220 kişi (%2,36) (156.467 erkek, 42.753 kadın),
- İşgücüne dâhil olmayanların 3.001.284 kişi (%35,60) (1.876.224 erkek, 1.125.060 kadın) olduğu tespit edilmiştir.¹³⁷

İşgücünde olmayan: Referans döneminde istihdamda olmayan ve işsiz kapsamına girmeyen 15 ve daha yukarı yaştaki kişilerdir. - DİE ve ÖZİDA, ss.XII-XIII.

¹³⁶ DİE ve ÖZİDA, ss.43, 57.

¹³⁷ DİE ve ÖZİDA, ss.45, 60.

Bu veriler bağlamında engelli nüfusun yarısından fazlasının işgücü potansiyelinin bulunduğu, ancak istihdam edilen engelli sayısının işsiz olan ve işgücüne dâhil olmayan engelli sayısının neredeyse yarısı kadar olduğu, istihdam edilen ve işsiz olan engelli sayısında bariz bir şekilde erkek engellilerin, işgücüne dâhil olmayan engelli sayısında ise kadın engellilerin daha fazla sayıda olduğu görülmektedir.

c) Sosyal Güvenlik Durumu;

- Sosyal güvencesi olanların 5.085.574 kişi (%60,32) (2.180.783 erkek, 2.904.791 kadın) olduğu tespit edilmiştir.
- Bu kişilerden, 2.711.268'i (%32,16) (1.177.016 erkek, 1.534.252 kadın) Sosyal Sigortalar Kurumuna (SSK); 1.219.042'si (%14,46) (519.877 erkek, 699.165 kadın) BAĞ-KUR'a; 1.100.031'i (%13,05) (459.959 erkek, 640.072 kadın) ise Emekli Sandığına kayıtlıdır.¹³⁸

Bu veriler bağlamında engelli nüfusun yarısından fazlasının sosyal güvencesinin olduğu ve cinsiyetler arasında aşırı farklar olmasa da sosyal güvencesi olan kadın engellilerin erkek engellilerden daha fazla sayıda olduğu görülmektedir.

2010 yılında ise **ASPB** ve **TÜİK** iş birliğiyle Ulusal Engelliler Veri Bankası'na kayıtlı ve Engelli Sağlık Kurulu Raporu ile **en az %20 oranında engelli** olduğu tespit edilen **280.014** örneklem engelli kişi ile **“Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması”** yapılmış ve elde edilen veriler doğrultusunda engelli nüfusun engellilik türleri, cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı **“Tablo 5”**te gösterilmiştir. Araştırmadaki veriler bağlamında en fazla engellinin 25-44 yaş aralığında olduğu; cinsiyet açısından ise erkek engellilerin %58.6 oran ile kadın engellilerden daha fazla oranda olduğu görülmektedir.¹³⁹

¹³⁸ DİE ve ÖZİDA, ss.47, 62.

¹³⁹ ASPB ve TÜİK, ss.1-2.

Tablo 5: Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'na Göre Araştırmaya Katılan Engellilerin Niteliksel Dağılımı (Yüzde)

Sınıflandırma		Toplam	Cinsiyet		Yaş Dağılımı					
			Erkek	Kadın	0-6	7-14	15-24	25-44	45-64	65+
Engellilik Türleri	Ortopedik	8,8	56,2	43,8	3,7	5,1	13,1	39,2	22,1	16,7
	Görme	8,4	67,0	33,0	1,4	5,1	16,1	36,2	25,5	15,8
	İşitme	5,9	57,5	42,5	9,6	7,4	20,9	32,4	12,0	7,7
	Dil ve Konuşma	0,2	67,0	33,0	25,1	37,1	14,9	11,7	7,5	3,7
	Zihinsel	29,2	61,1	38,9	7,4	36,1	27,5	23,3	4,9	0,8
	Süreğen Hastalıklar	25,6	56,2	43,8	3,6	4,6	9,2	23,6	33,1	25,9
	Ruhsal ve Duygusal	3,9	67,9	32,1	2,0	10,5	9,3	49,5	22,1	6,6
	Çoklu	18,0	53,5	46,5	3,7	11,5	14,9	25,0	18,4	26,4
Toplam		100,0	58,6	41,4	4,9	16,2	17,2	27,7	18,9	15,2
			100,0		100,0					

Kaynak: ASPB ve TÜİK, s.1.

Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'nda da Türkiye Özürlüler Araştırması'nda olduğu gibi engelli nüfusun sadece nicel durumu değil, eğitim, işgücü ve sosyal güvenlik durumu gibi nitel durumları da tespit edilmiştir. Tespit edilen nitel veriler şu şekildedir:

a) Eğitim Durumu

- Okuma yazma bilmeyenlerin oranının %41.6 (erkeklerde %32.1, kadınlarda %54.9),
- Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oranının %18.2 (erkeklerde %19.2, kadınlarda %16.8),
- İlkokul mezunu olanların oranının %22.3 (erkeklerde %26.3, kadınlarda %16.5),
- İlköğretim, ortaokul veya dengi mezunu olanların oranının %10.3 (erkeklerde %12.5, kadınlarda %7.1),
- Lise veya daha üstü mezunu olanların oranının %7.7 (erkeklerde %9.8, kadınlarda %4.7) olduğu tespit edilmiştir.¹⁴⁰

Bu veriler bağlamında araştırmaya katılan engellilerin yarısından fazlasının okuma yazma bildiği ve okuma yazma bilmeyen engelli oranında kadın engellilerin,

¹⁴⁰ ASPB ve TÜİK, ss.3-5

okuma yazma bilen fakat okul bitirmeyen, ilkokul mezunu olan, ilköğretim, ortaokul ve ortaokul dengi meslek okulu mezunu, lise veya dengi meslek okulu mezunu ve yükseköğretim mezunu olan engelli kişi sayısında erkek engellilerin daha fazla olduğu görülmektedir.

b) İşgücü Durumu

- Çalışanların oranının %14.3 (erkeklerde %21.4, kadınlarda %4.6),
- Çalışmayanların oranının %85.7 (erkeklerde %78.6, kadınlarda %95.4) olduğu tespit edilmiştir.¹⁴¹

Bu veriler bağlamında araştırmaya katılan engellilerin çok büyük bir kısmının çalışmadığı ve çalışmayanların ağırlıklı kısmının kadın engelliler, çalışanların ağırlıklı kısmının ise erkek engelliler olduğu görülmektedir.

c) Sosyal Güvence Durumu

- Sosyal güvencesi olan engellilerin oranının %69.6 (erkeklerde %70.2, kadınlarda %66.2) olduğu tespit edilmiştir.¹⁴²

Bu veriler bağlamında araştırmaya katılan engellilerin büyük oranda sosyal güvencesinin olduğu ve cinsiyetler arasında aşırı farklar olmamakla birlikte sosyal güvencesi olan erkek engelli sayısının daha fazla olduğu görülmektedir.

3. TÜRK HUKUK MEVZUATINDA ENGELLİLER

Türk hukuk mevzuatında yer alan anayasa, kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ve yönetmeliklerde engellilere yönelik çeşitli hükümler bulunmaktadır. Bu hükümler normlar hiyerarşisine göre sıralanmış aşağıdaki alt başlıklarda detaylı olarak incelenecektir.

¹⁴¹ ASPB ve TÜİK, s.10.

¹⁴² ASPB ve TÜİK, s.10.

3.1. Anayasal Hükümler

1982 Anayasasında yer alan ve doğrudan ya da dolaylı olarak engellilerle ilişkili olan hükümler şunlardır:

- a. “**Kanun önünde eşitlik**” başlıklı **10. maddede** yer alan “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir*” hükmüne göre toplumdaki herkes eşittir ve hiç kimseye hiçbir sebeple hiçbir şekilde bir ayrımcılık uygulanamaz. Bu maddeye 2010 yılında eklenen “*Çocuklar, yaşlılar, **özürlüler**, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile mahul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz*” hükmüne göre ise engellilerin de içinde olduğu **dezavantajlı gruplara** pozitif ayrımcılık amaçlı uygulamalarda bulunulabilir ve bu durum toplumsal eşitliğe aykırı değildir.
- b. “**Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi**” başlıklı **42. maddede** yer alan “*Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. (...) Devlet, durumları sebebiyle **özel eğitime ihtiyacı olanları** topluma yararlı kılacak tedbirleri alır*” hükmüne göre **özel eğitime ihtiyacı olan engellilerin** topluma yararlı kişiler olması için gerekli olan önlemler devlet tarafından alınır.
- c. “**Çalışma hakkı ve ödevi**” başlıklı **49. maddede** yer alan “*Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir*” hükmüne göre, hükümde açıkça belirtilmese de, engellilerin de çalışma hakkı bulunmaktadır.
- d. “**Çalışma şartları ve dinlenme hakkı**” başlıklı **50. maddede** yer alan “*Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. (...) **bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar** çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar*” hükmüne göre **bedeni ve ruhi yetersizliği olan engelliler** güçlerinin yetmeyeceği işlerde çalıştırılmazlar.
- e. “**Sosyal güvenlik hakkı**” başlıklı **60. maddede** yer alan “*Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır*” hükmüne göre, yine açıkça belirtilmese de, engelliler de sosyal güvenlik hakkına sahiptir.
- f. “**Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler**” başlıklı **61. maddede** yer alan “*Devlet, **sakatların** korunmalarını ve toplum hayatına*

*intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” hükmüne göre, devlet sosyal güvenlik hakkı kapsamında engellileri korumak ve onları toplumsal yaşama kazandırmakla yükümlüdür.*¹⁴³

3.2. Kanuni Hükümler

Türk hukuk mevzuatında yer alan kanunlarda yer alan engellilerle ilgili hükümler şunlardır:

1. **5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun**, engelliler hakkında yayımlanan ilk özel kanundur. Kanunun adı ilk yayımlandığında “**Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**” iken, 2013 yılında “**Engelliler Hakkında Kanun**” olarak değiştirilmiş ve “**özürlü**” kavramı yerine “**engelli**” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Kanunun;
 - a. **4. maddesine göre**, engellilere yönelik hizmetlerin sunumunda;
 - Engellilerin hiçbir şekilde ayrımcılığa ve istismara maruz kalmasına izin verilmemeli ve engellilerin tüm hak ve özgürlüklerden yararlanabilmeleri için toplumsal fırsat eşitliği sağlanmalı ve kendi seçimlerini yapma özgürlüklerine saygı gösterilmelidir.
 - Engellilerin bağımsız yaşayabilmeleri ve toplumsal yaşama tam ve etkin katılabilmeleri için fiziksel erişilebilirlikleri artırılmalıdır.
 - Engelli çocuklara yönelik hizmetlerde ailenin bütünlüğü korunmalı ve çocuğun üstün yararı gözetilmelidir.
 - Engellilere yönelik politikaların oluşturulması ve hizmetlerin sunulması süreçlerine engellilerin ve engellilerle ilgili sivil toplum kuruluşlarının katılmaları sağlanmalıdır.
 - b. **5. maddesine göre**, engellilerin, engellilik durumlarının ve özel ihtiyaçlarının belirlenebilmesi için uluslararası sınıflandırmalar (**ICF**) kullanılmaktadır. Bu sınıflandırmalar kapsamında kişilerin engellilik durumlarının ve özel ihtiyaçlarının uluslararası standartlara uygun olarak tespit edilebilmesi amacıyla AÇSHB ve Sağlık Bakanlığı tarafından “**Erişkinler İçin Engellilik**

¹⁴³ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863.

Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik” ve “Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik” yayımlanmıştır.

- c. **6. maddesine göre,** engellilerin bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan her türlü destek ve bakım hizmetleri ile fiziksel, psikolojik, sosyo-kültürel ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetler AÇSHB tarafından planlanır ve yürütülür.
- d. **13. maddesine göre,** engellilerin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda meslek seçebilmeleri ve eğitim alabilmeleri için gerekli olan tüm tedbirler Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve AÇSHB tarafından alınır.
- e. **14. maddesine göre,** engellilerin sürdürülebilir bir şekilde istihdam edilmesi için gereken tüm önlemler Hazine ve Maliye Bakanlığı ve AÇSHB tarafından alınır. Engellilerin istihdama ilişkin hiçbir hususta engellilik durumları sebebiyle (negatif) ayrımcı uygulamada bulunulamaz ve engellilerin çalıştıkları iş yerlerinde engellilik durumlarından kaynaklanan kısıtlılıklarına yönelik makul düzenlemeleri yapma sorumluluğu kamu iş yerlerinde devlete, özel sektör iş yerlerinde işverenlere aittir.
- f. **15. maddesine göre,** hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması önlenemez. Engelliler, engellilik durumları da dikkate alınarak, yaşadıkları çevreyle bütünleştirilmiş ortamlarda yaşam boyu eğitim fırsatından yararlandırılır ve engellilerin yükseköğretim kamu hizmetinden etkin bir şekilde yararlanabilmesini sağlayacak her türlü önlem YÖK ve ilgili yükseköğretim kurumları tarafından alınır.¹⁴⁴

2. 4857 sayılı İş Kanununun;

- a. **5. maddesine göre,** çalışma yaşamında hiç kimseye dili, ırkı, cinsiyeti, **engellilik durumu**, siyasal düşüncesi, felsefî inancı, dini sebebiyle hiçbir şekilde ayrımcılık yapılamaz.
- b. **30. maddesine göre,** elli veya üstü işçi çalıştıran özel sektör iş yerlerinde en az %3, kamu iş yerlerinde ise en az %4 oranında engelli işçinin fiziki ve psikolojik durumlarına uygun işlerde çalıştırılması zorunludur.

¹⁴⁴ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, RG 07.07.2005, 2005, 25868.

- c. **101. maddesine göre**, engelli işçi çalıştırma zorunluluğuna rağmen kanunda belirtilen oranlarda engelli işçi çalıştırmayan işverenlere, çalıştırmadığı her bir engelli işçi için her ay 1700 TL ceza kesilir.¹⁴⁵

3. 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun;

- a. **53. maddesine göre**, kamu kurum ve kuruluşların en az %3 oranında engelli kamu personeli çalıştırma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu zorunluluk kapsamında yapılan sınavlar (**E-KPSS**) adayların engellilik türlerine ve eğitim durumlarına uygun olarak hazırlanır ve adayların kolayca erişebilecekleri sınav merkezlerinde yapılır.
- b. **72/5. maddesine göre**, kendisi, eşi veya bakmakla yükümlü olduğu birinci derece kan hısımları engelli olan devlet memurlarının engellilik durumundan kaynaklanan yer değiştirme talepleri karşılanır.
- c. **100/2. maddesine göre**, engellilik durumları, hizmet gereklilikleri, iklim ve ulaşım şartları dikkate alınarak engelli devlet memurlarının günlük çalışma sürelerinin, çalışmaya başlama ve bitiş saatlerinin ve öğle dinlenme sürelerinin mülki amirler tarafından farklı olarak belirlenebilir.¹⁴⁶

4. 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun;

- a. **8. maddesine göre**, bütün insanlar doğdukları andan itibaren¹⁴⁷ **“Hak Ehliyeti”**ne sahiplerdir ve bu kapsamda hukuk sınırları içinde kalmak kaydıyla haklara ve borçlara ehil olmada birbirleriyle eşitlerdir.
- b. **9. maddesine göre**, insanlar ehil oldukları hak ve borçları ancak **“Fiil Ehliyeti”**ne sahiplerse kullanabilirler.
- c. **10, 11 ve 13. maddelerine göre**, ayırt etme gücüne sahip (**sezgin**), reşit (**ergin**) ve hacir altına alınmamış (**kısıtsız**) olan bütün insanlar **fiil ehliyetine** sahiplerdir.

¹⁴⁵ 4857 sayılı İş Kanunu, **RG** 10.06.2003, 2003, 25134.

¹⁴⁶ 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, **RG** 23.07.1965, 1965, 12056

¹⁴⁷ Hak ehliyeti, tam ve sağ doğmak kaydıyla, ceninin (fetüs) ana rahmine düşme anına kadar geri yürütülebilmektedir. - Leyla Müjde Kurt, “Cenin Malvarlığı Hakları”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2011, ss.180-181.

- d. 14, 15 ve 16. maddelerine göre, akıl zayıflığı/hastalığı (*zihinsel engellilik*) nedeniyle ayırt etme gücü olmayanlar ile ayırt etme gücüne sahip olsalar bile reşit olmayan yaşı küçük ve kısıtlı olanların *fiil ehliyeti* yoktur.
- e. 125 ve 133. maddelerine göre, zihinsel engelliler, evlenmelerine dair tıbben bir sakınca bulunmadığı resmî sağlık kuruluşları tarafından verilen Sağlık Kurulu Raporu ile anlaşılmadıkça evlenemezler.
- f. 335 ve 340. maddelerine göre, ergin olmayan çocuklar, ebeveynlerinin velâyeti altındadır. Ebeveynler (özellikle bedensel ve zihinsel engelli olan) çocuklarına ilgi, yeterlilik ve yeteneklerine uygun genel ve meslekî bir eğitim imkânı sağlarlar.¹⁴⁸

3.3. Kanun Hükmünde Kararname Hükümleri

Türk hukuk mevzuatında yer alan kanun hükmünde kararnamelerde (KHK) yer alan engellilerle ilgili hükümler şunlardır:

- 1. 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK'nın;
 - a. 4. maddesine göre, Özel Eğitime ihtiyacı olan engelliler, erken yaşlardan itibaren ilgileri, yeterlilikleri, yetenekleri, eğitsel performansları ve toplumsal etkileşimleri dikkate alınarak ve mümkün olduğunca sosyal ve fiziksel çevrelerinden ayrılmadan bu hizmetten yararlandırılmalıdır. Bu hizmet kapsamında engellilere yönelik "*bireyselleştirilmiş eğitim planı (BEP)*" geliştirilmeli ve uygulanmalı ve hizmetlerden yararlanan engellilerin görüşlerine önem verilmelidir.
 - b. 10. maddesine göre, özel eğitime ihtiyacı olan engellilerin **yükseköğretim** imkânlarından yararlanabilmeleri için gerekli olan tüm önlemlerin alınır.
 - c. 18. maddesine göre, engellilik durumları gereği ayrı bir okulda özel eğitim görmesi gereken engelliler için bu durumlarına uygun özel eğitim okulları açılır. Bu okullarda eğitim gören engellilerin yemek ve barınma masrafları MEB tarafından karşılanır.
 - d. 19. maddesine göre, özel eğitime ihtiyacı olan engellilerin temel yaşam becerilerini geliştirmek ve öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak için gündüzlü özel

¹⁴⁸ 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, RG 08.12.2001, 2001, 24607.

eğitim kurumları açılabilir. Bu kurumlarda açılan iş ve meslek kurslarına devam edenler, 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'nun çırak öğrencilere verdiği haklardan yararlanırlar.¹⁴⁹

2. **652 sayılı Özel Barınma Hizmeti Veren Kurumlar ve Bazı Düzenlemeler Hakkında KHK'nın 43/1. maddesine göre**, en az %20 oranında Engelli Sağlık Kurulu Raporu olan ve MEB'e bağlı Özel Eğitim Değerlendirme Kurulları tarafından eğitsel değerlendirmeleri yapılarak özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde destek eğitimi almaları uygun görülen engellilerin eğitim giderleri AÇSHB tarafından karşılanır.¹⁵⁰

3.4. Yönetmelik Hükümleri

Türk hukuk mevzuatında yer alan yönetmeliklerde yer alan engellilerle ilgili hükümler şunlardır:

1. **Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmeliğin 7. maddesine göre**, engellilerin kamu hizmetlerine kolay erişebilmelerinin sağlanması için idare her türlü tedbiri almakla görevlidir.¹⁵¹
2. **Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmeliğin;**
 - a. **5. maddesine göre**, 18 yaşından büyük yetişkinlere ilişkin engellilik değerlendirmelerinde WHO tarafından geliştirilen uluslararası sınıflandırma sistemi **İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF)** kullanılır.
 - b. **Geçici 2. maddesine göre** ise birden fazla engelliliği bulunan engellilerin engellilik oranları **“Balthazard Formülü”** ile toplanarak hesaplanır.¹⁵²

¹⁴⁹ 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, **RG** 06.06.1997, 1997, 23011 (Mükerrer).

¹⁵⁰ 652 sayılı Özel Barınma Hizmeti Veren Kurumlar ve Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, **RG** 14.09.2011, 2011, 28054.

¹⁵¹ Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik, **RG** 31.07.2009, 2009, 27305.

¹⁵² Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, **RG** 20.02.2019, 2019, 30692.

3. Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmeliğin

5. maddesine göre, 18 yaşından küçük çocuklara ilişkin engellilik değerlendirmelerinde WHO tarafından geliştirilen uluslararası sınıflandırma sistemi **Çocuklar İçin İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF-CY)**¹⁵³ kullanılır.¹⁵⁴

4. Özürlüler Veri Tabanı Oluşturulmasına ve Özürlülere Kimlik Kartı Verilmesine Dair Yönetmeliğin;

a. 5. maddesine göre, “Engelli Kimlik Kartı” almak engellilerin kendi isteğine bağlıdır. Engelliler, engelli kimlik kartlarını almışlarsa bu kartlarıyla, almamışlarsa Engelli Sağlık Kurulu Raporlarıyla kendilerine yönelik kamu hizmetlerinden yararlanabilirler.

b. 8, 9 ve 10. maddelerine göre ise engellilerin Engelli Sağlık Kurulu Raporlarında yer alan engelliliklerine ilişkin bilgiler **Ulusal Engelliler Veri Bankasına**¹⁵⁵ aktarılacak üzere EYHGM’ye gönderilir. EYHGM bu verilerin doğruluğunu sağlamakla ve veri bankasına aktarmakla görevlidir ve engellilere ilişkin bu bilgileri uygun gördüğü şekilde engellilere hizmet veren kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve diğer ilgili taraflarla paylaşabilir.¹⁵⁶

5. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğinin;

a. 11/2. maddesine göre, özel eğitim faaliyetinde bulunan kurumların binalarında birden fazla kat varsa ya da kurum zemin katı dışında bir katta bulunuyorsa, engellilerin üst katlara erişebilmelerini sağlamak için TSE tarafından belirlenen standartlara uygun asansör veya taşıma-iletme sistemlerinin bulunması bir zorunluluktur.

¹⁵³ 2001 yılında kabul edilen ICF’nin ardından çocuk ve genç engellilere yönelik ayrı bir sınıflandırma oluşturulması için 2002-2005 yılları arasında bazı toplantı ve saha çalışmaları yapılmış ve çalışmalar sonucunda **International Classification of Functioning, Disability and Health - Children & Youth Version (ICF-CY)** hazırlanmış ve 2007 yılında kabul edilmiştir. Türkçeye **Çocuklar İçin İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması** olarak çevrilmiştir.

¹⁵⁴ Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, **RG** 20.02.2019, 2019, 30692.

¹⁵⁵ Yönetmelik yayımlandığında “Özürlüler Veri Tabanı (Özveri)” adını taşımaktaydı.

¹⁵⁶ Özürlüler Veri Tabanı Oluşturulmasına ve Özürlülere Kimlik Kartı Verilmesine Dair Yönetmelik, **RG** 19.08.2008, 2008, 26941.

- b. **61. maddesine göre** ise özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile özel eğitim okullarında destek eğitimi gören engellilerin bu kurumlardan ilişkileri kesilinceye kadar ücretsiz okuma süresi devam eder.¹⁵⁷

6. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliğinin 5. maddesinde, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin amacı, engellilerin ilgi, ihtiyaç, yetenek ve yeterlilikleri doğrultusunda hayata hazırlanmalarını, toplumdaki diğer kişilerle iyi ilişkiler kurabilen, iş birliği içinde çalışabilen ve çevrelerine uyum sağlayabilen üretici bireyler olarak yetişmelerini ve engelliliklerinin ortadan kaldırılmasını ya da etkilerinin en aza indirilerek yeteneklerinin, öz bakım ve bağımsız yaşam becerilerinin ve toplumsal yaşama uyumlarının geliştirilmesini sağlamaktır.¹⁵⁸

7. Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmeliğin;

- a. **5. maddesine göre,** ortaöğretim, ön lisans veya lisans düzeyinde eğitim veren kurumlardan mezun olan engellilerin eğitim durumlarının ve engellilik gruplarının yarattığı dezavantajlar göz önünde bulundurularak **“E-KPSS”** yapılır. E-KPSS sonuçları, kamu kurum ve kuruluşları tarafından İŞKUR aracılığıyla yapılan engelli işçi alımlarında da kullanılır.
- b. **6. maddesine göre,** ilkokul, ortaokul, ilköğretim düzeyinde eğitim veren kurumlardan veya özel eğitim iş uygulama merkezlerinden mezun olan engellilerin kamu kurum ve kuruluşlarına yerleştirilmeleri için noter huzurunda **“kura çekimi”** yapılır.
- c. **7. maddesine göre,** E-KPSS’nin ne zaman ve nerede yapılacağına, sınavda yer alacak testler ve bu testlerin engellilik gruplarına göre konu içeriklerine ve engellilik gruplarının sınav sürelerine ilişkin bilgilerin yer aldığı **“E-KPSS ve Kura Başvuru Kılavuzu”** Devlet Personel Başkanlığı (DPB) tarafından hazırlanır. Ayrıca sınavlarda engellilere dezavantajlar oluşturabilecek durumların giderilmesi için alınacak tedbirlere ve sınav ya da kura sonucuna

¹⁵⁷ Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği, RG 20.03.2012, 2012, 28239.

¹⁵⁸ Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği, RG 18.05.2012, 2012, 28296.

bağlı olarak engellilerin kamu kurum ve kuruluşlarına yerleştirilmelerine ilişkin esaslar ve usuller de DPB tarafından belirlenir.

- d. 8. maddesine göre,** E-KPSS kamu kurum ve kuruluşlarının engelli personel kotasında açık bulunduğu sürece ayrı bir sınav olarak yapılır. Sınav soruları engellilikleri sebebiyle öğrenme ve algılama düzeyleri ile dil gelişimleri ve sözel iletişim güçlükleri olan engellilerin bilgi, yetenek ve becerilerini ölçecek şekilde hazırlanır. Sınav engellilerin tamamının erişebilme imkânının olduğu sınav merkezlerinde yapılır. Başvuru döneminde talep eden adaylara, sınav sırasında okuyucu ve/veya işaretleyici görevliler eşlik eder.
- e. 9. maddesine göre,** E-KPSS sonuçları sınavın yapıldığı tarihten itibaren dört yıl geçerlidir. Ancak bu süre içinde yeni bir sınav yapılamaması durumunda sınav sonuçları, bir sonraki sınava kadar geçerli olmaya devam eder.¹⁵⁹

- 8. Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Esaslarına Dair Genel Yönetmeliğin 16. maddesine göre,** kamu kurumları, gerekli şartları taşıyan engellilerin görevde yükselme ve unvan değişikliğine ilişkin sınavların yapılabilmesi için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.¹⁶⁰

- 9. Devlet Memurlarının Yer Değiştirme Suretiyle Atanmalarına İlişkin Yönetmeliğin Ek 3. maddesine göre, en az %40 oranında Engelli Sağlık Kurulu Raporu olan engelli devlet memurları ile “ağır engelli” ibaresi içeren Engelli Sağlık Kurulu Raporu olan eşleri veya bakmakla yükümlü oldukları birinci derece kan hısımları bulunan devlet memurları engellilik durumu gerekçesiyle bir defaya mahsus olmak üzere yer değiştirmeyi talep edebilirler.** Memurların bu talebi kurumların kadro imkânları ve teşkilat yapıları dikkate alınarak karşılanır ve yer değişikliğine sebep olan engellilik durumu devam ettiği sürece istekleri dışında görev yerleri değiştirilemez.¹⁶¹

¹⁵⁹ Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik, **RG** 07.02.2014, 2014, 28906.

¹⁶⁰ Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Esaslarına Dair Genel Yönetmelik, **RG** 18.04.1999, 1999, 23670.

¹⁶¹ Devlet Memurlarının Yer Değiştirme Suretiyle Atanmalarına İlişkin Yönetmelik, **RG** 25.06.1983, 1983, 18088.

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLERE YÖNELİK KAMU HİZMETLERİ VE ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ

1. ENGELLİLERE YÖNELİK KAMU HİZMETLERİ

Toplumda yer alan en önemli dezavantajlı gruplardan biri olan engelliler, sahip oldukları engellilikleri sebebiyle toplumsal yaşamın devamlılığı için sunulan sağlık ve bakım, eğitim, çalışma ve sosyal güvenlik gibi bazı temel kamu hizmetlerine erişmekte toplumun diğer fertlerine oranla daha çok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Ancak Sosyal Devlet ve Eşitlik İlkelerinin bir sonucu olarak engellilere yönelik pozitif ayrımcılık uygulamaları bulunmaktadır. Bu uygulamalar ile engelliler temel kamu hizmetlerinden yararlanırken yaşadıkları zorlukları bir nebze olsun daha kolay aşabilmekte ve toplumsal yaşamdan daha az soyutlanmaktadırlar.

Türkiye’de kamu hizmetlerinin sunulmasında uygulanacak kriterleri belirleyen temel mevzuat **1982 Anayasasıdır**. Anayasa ile öncelikle toplumdaki **hiç kimsenin** dili, ırkı, cinsiyeti, siyasi, felsefi veya dini görüşü sebebiyle **hiçbir şekilde ayrımcılığa tabi tutulamayacağı ve herkesin kanun önünde eşit olduğu** güvence altına alınmaktadır. Ayrıca kadınlar, çocuklar, yaşlılar, **engelliler**, gaziler ve şehitlerin dul ve yetimlerine yönelik alınacak hiçbir pozitif ayrımcılık amaçlı tedbirin kanun önünde eşitliğe zarar vermeyeceği belirtilmektedir. Bu hükmün ardından hiç kimsenin sağlık ve bakım, eğitim ve öğretim, çalışma ve sosyal güvenlik hakları gibi temel haklar bakımından ayrımcılığa tabi tutulamayacağı ayrıca belirtilmekte ve bu hakları herkes için erişebilir kılmayı sağlamanın devletin görevi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca sadece engellilere yönelik olarak onların korumasının ve toplumsal yaşama kazandırılmasının da devletin görevi olduğu belirtilmektedir.¹⁶²

Engellilerin kendilerine sunulan kamu hizmetlerden yararlanabilmeleri için öncelikle engellilik durumlarının ve engelliliklerinden kaynaklanan ihtiyaçlarının uluslararası sınıflandırma ve derecelendirme ölçütlerine göre tespit edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de engellilik durum tespiti AÇSHB ve Sağlık Bakanlığı tarafından müştereken yayımlanan **Erişkinler İçin Engellilik**

¹⁶² 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, RG 09.11.1982, 1982, 17863.

Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik ve Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik ile sağlanmaktadır. Bu yönetmeliklere göre devlet nezdinde engelli kabul edilmek isteyen bir kişi, eğer 18 yaşından büyük bir yetişkin ise **Engellilik Sağlık Kurulu** tarafından yapılan engellilik durum değerlendirmesi sonucunda verilen **“Erişkinler İçin Sağlık Kurulu Raporu”** ya da **“Erişkinler İçin Terör, Kaza ve Yaralanmaya Bağlı Durum Bildirir Sağlık Kurulu Raporu”**; eğer 18 yaşından küçük bir çocuk ise **Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu Sağlık Kurulu** tarafından yapılan gereksinim değerlendirmeleri sonucunda verilen **“Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu”** ya da **“Çocuklar İçin Terör, Kaza ve Yaralanmaya Bağlı Durum Bildirir Sağlık Kurulu Raporu”** ile en az %40 oranında engeli olduğunu belgelemesi gerekmektedir. Engelli kişilerin aldıkları bu raporlar ile aynı zamanda kendilerine ait veriler de Ulusal Engelliler Veri Bankasına işlenmektedir. Ayrıca engelli kişiler isterlerse sağlık kurulu raporlarına ek olarak AÇSHB’ye başvurarak **“Engelli Kimlik Kartı”** da alabilmektedirler. Engelli kişiler engellilik durumlarını belgelendirdikten sonra, raporlarını ya da kimliklerini hizmet talep ettikleri kurum veya kuruluşa ibraz ederek kendilerine yönelik kamu hizmetlerden kolaylıkla yararlanabilmektedirler.¹⁶³

Ayrıca engellilerin **2022 sayılı Kanun** uyarınca verilen Engelli Aylığı, Engelli Yakını Aylığı veya Evde Bakım Aylığı alma hakkı, Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinden yararlanma hakkı, Gelir Vergisi, Emlak Vergisi, Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Gümrük Vergisi gibi çeşitli vergilerde indirim hakkı, tıbbi, medikal ve eğitim araç gereçleri için Katma Değer Vergisi (KDV) İndirimi, indirimli Toplu Taşıma Kartı alma hakkı, kurum inisiyatifi dâhilinde elektrik, doğalgaz, su, telefon ve internet aboneliklerinde indirim hakkı, E-KPSS veya kura ile devlet memurluğuna atanma hakkı, Engelli Park Yeri Kullanım Kartı alma hakkı, Açık Öğretim Fakültesi harçlarında indirim hakkı ve Müze ve Ören Yerlerine indirimli giriş hakkı gibi kendilerine özel hakları bulunmaktadır.¹⁶⁴

¹⁶³ 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, **RG** 15.05.1987, 1987, 19461; Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, **RG** 20.02.2019, 2019, 30692; Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, **RG** 20.02.2019, 2019, 30692; Çınarlı, ss.157-158.

¹⁶⁴ AÇSHB, “Engelli Hizmetleri”, **Alo 144 - Sosyal Yardım Hattı**, <https://alo144.ailevecalisma.gov.tr/bilgi-bankasi/engelli-hizmetleri>, (04.05.2019).

1.1. Sağlık ve Bakım Hizmetleri

İnsanlar hasta olmamanın yanı sıra beden, ruhen ve sosyal bakımdan tam bir iyilik halinde olmaları durumunda sağlıklı olabilirler. Dolayısıyla sağlıklı olmayan bir kişi için yaşamındaki diğer şeylerin pek az önemi bulunmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun sağlığını yitiren ve iyileşme fırsatı bulamayan kişi engellidir ve engellilerin toplumdaki diğer kişilere oranla sağlıklı bir yaşam sürmeleri çok daha zordur. Bu nedenle Sosyal Devlet ve Eşitlik ilkelerinin bir sonucu olarak engellilerin sağlıklı bir yaşam sürebilmeleri için sağlık ve bakım hizmetlerine daha kolay ve hızlı erişebilmelerini sağlamak devletin temel görevlerinden birisidir.¹⁶⁵

Engelliler engellilik durumlarını belgelendiren Engelli Sağlık Kurulu Raporları ile kendilerine sunulan sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedirler. Sağlık hizmetleri temelde “**Önleyici**” ve “**Azaltıcı**” olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilebilmektedir. **Önleyici Sağlık Hizmetleri**, engelliliğe sebep olabilecek durumların erkenden teşhis edilerek bireysel ve toplumsal bilinçlenme ve mücadele ile ortaya çıkmasının önlenmesidir. WHO’ya göre engelliliklerin çoğu gebelik döneminde ya da bebeklik ve çocukluk çağında yetersiz ve kötü beslenme, tedavi edilebilir hastalıklara zamanında müdahale edilmemesi veya kazalar sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla önleyici sağlık hizmetlerinin temel hedef kitlesi gebe anne adayları ile bebekler ve çocuklardır. Bu kapsamda engelli çocuk doğumunun önlenmesi için, gebelik öncesinde ve sırasında ebeveynlere yönelik tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapılmaktadır. Doğumun ardından da yenidoğan bebeklere sağlık tarama testleri yapılarak engellilik riskleri tespit edilmektedir. Böylece bebek ve çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimleri ve engelliliğe neden olabilecek genetik hastalıklara yatkınlıkları takip edilir ve olası engelliliklere karşı erkenden önlem alınabilir. **Azaltıcı Sağlık Hizmetleri** ise herhangi bir sebeple ortaya çıkmış olan engelliliklerin ilaç tedavisi, cerrahi müdahale veya rehabilitasyon uygulamaları gibi tedavi yöntemleriyle ilerleme hızının yavaşlatılması ve hatta durdurulması, böylece de engelliliklerin engelli kişinin yaşamına en az etki edecek hale getirilmesidir. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinden Sağlık Bakanlığı aracılığıyla devlet sorumludur.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Meşe, s.83.

¹⁶⁶ Çınarlı, ss.157-175.

Engellilere yönelik sağlık hizmetlerinin yanı sıra engellilerin fiziksel, psikolojik, sosyo-kültürel ve manevi ihtiyaçları dikkate alınarak planlanan ve bağımsız bir yaşam sürebilmelerini sağlamak için sunulan her türlü destek hizmetine **Bakım Hizmetleri** denir. Bu hizmetler kapsamında ağırlıklı olarak muhtaç engellilere yönelik bakım faaliyetleri ve **2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun** gereğince ikamet edilen ilçe kaymakamlıklarında yer alan **Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakıfları** aracılığıyla maddi yardımlar yapılmaktadır. Hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık geliri, net asgarî ücretin 2/3'ünden daha az olan ve Engelli Sağlık Kurulu Raporları "*en az %50 oranında*" ve "*ağır düzeyde engelli*" ibaresi içeren ve günlük ihtiyaçlarını ancak başka birisinin yardımıyla karşılayabilen engellilere "*Evde Bakım Yardımı*" verilmektedir. Ancak sağlık durumu evde bakıma uygun olmayan engellilere resmi ya da özel Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde sürekli ya da sürekli "*Bakım Hizmeti*" verilmektedir. Hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık geliri, net asgarî ücretin 1/3'ünden daha az olan ve ayrıca herhangi bir geliri bulunmayan 18-65 yaş aralığındaki %40-69 arası oranda veya 18 yaş ve üstü en az %70 oranında engelli olan Türk vatandaşlarına "*Engelli Aylığı*"; 18 yaşından küçük ve en az %40 oranında engeli olan çocuklara aynı hanede ikamet ederek bakan ve ayrıca herhangi bir geliri bulunmayan, kendisi de engelli aylığı almayan ve hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık geliri, aylık net asgarî ücretin 1/3'ünden daha az olan engelli yakınlarına da "*Engelli Yakını Aylığı*" verilmektedir. Bakım hizmetlerin yürütülmesinden AÇSHB aracılığıyla devlet sorumludur.¹⁶⁷

1.2. Eğitim ve Öğretim Hizmetleri

1982 Anayasasına göre eğitim anayasal bir hak olup hiç kimsenin hiçbir sebeple bu hakkını kullanmasına engel olunamaz. Anayasada bu konuda özellikle engellilere de değinilmiş ve özel eğitime ihtiyacı olan engellilerin topluma yararlı kılınmasını sağlayacak her türlü tedbiri alma sorumluluğu devlete verilmiştir. **5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanuna** göre ise engellilerin hiçbir gerekçeyle eğitim

¹⁶⁷ Çınarlı, ss.182-187; 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, **RG** 10.07.1976, 1976, 15642.

hakkından mahrum bırakılamayacağı ve durumları dikkate alınarak toplumdaki diğer kişilerle eşit şartlarda eğitim almasına yönelik her türlü tedbiri almaktan da MEB aracılığıyla devlet sorumlu tutulmuştur.¹⁶⁸

Engellilerin eğitiminde temel uygulama, engelli çocukların akranlarıyla birlikte sosyal ve eğitsel gelişimlerini sağlamayı ve böylece onların toplumsal yaşama katılımlarını arttırmayı hedefleyen **“Kaynaştırma Eğitimi”**dir. Ancak engellilik durumları bu şekilde bir eğitime uygun olmayan engellilere **“Özel Eğitim”** verilmesi gerekmektedir. Özel eğitim ile engellilikleri nedeniyle bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren 3-14 yaş aralığındaki engelli çocukların ilgi, istek, yeterlilik ve yetenekleri doğrultusunda ve mümkün olduğunca sosyal ve fiziksel çevrelerinden ayrılmadan eğitimlerini kesintisiz sürdürülebilmeleri amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda engelli çocukların eğitsel performansları ve gelişim düzeyleri dikkate alınarak her bir engellinin kendisine özel **“bireyselleştirilmiş eğitim planı (BEP)”** hazırlanmaktadır. Özel eğitim hizmetleri, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve yaşam boyu eğitim düzeylerinde devlet ya da özel teşebbüs tarafından kurulan özel eğitim okulları, genel eğitim okullarındaki özel eğitim veya kaynaştırma sınıfları veya özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri gibi **Özel Öğretim Kurumları** aracılığıyla verilmektedir. Özel eğitime ihtiyacı olan engelliler, Engelli Sağlık Kurulu Raporları ile ikamet ettikleri illerdeki MEB’e bağlı Rehberlik Araştırma Merkezlerine başvurarak özel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmektedirler.¹⁶⁹

Engellilerin yükseköğretim düzeyinde hizmet veren üniversitelerde de genel eğitim-öğretim hizmetinden ve özel eğitim hizmetlerinden yararlanma hakları bulunmaktadır. Özel eğitime ihtiyacı olan engellilerin, bu ihtiyaçlarının giderilmesi öğrencisi oldukları üniversitelerin sorumluluğudur.¹⁷⁰ Ayrıca engellilerin Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi (AÖF) yoluyla da yükseköğretim hizmetinden yararlanabilmeleri mümkündür. AÖF aracılığıyla eğitim-öğretim hizmeti alan

¹⁶⁸ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863; 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, **RG** 07.07.2005, 2005, 25868.

¹⁶⁹ 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, **RG** 06.06.1997, 1997, 23011 (Mükerrer); 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, **RG** 14.02.2007, 2007, 26434; Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, **RG** 07.07.2018, 2018, 30471.

¹⁷⁰ Engellilerin üniversite eğitimi hakkında detaylı bilgi “Engellilere Yönelik Üniversite Eğitimi” bağlamında verilecektir.

engelliler en az %40 engelli olduklarını belirten Engelli Sağlık Kurulu Raporlarını kuruma ibraz etmeleri halinde Dönem Öğretim Gideri ödememektedirler.¹⁷¹

1.3. İstihdam Hizmetleri

Engelliler, içinde yaşadıkları toplumdaki diğer kişilerle eşit şartlarda yaşamak ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını kimseye muhtaç olmadan kendileri karşılamak istemelerine rağmen bu isteklerini gerçekleştirmeye çalıştıklarında birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Karşılaştıkları bu sorunlar nedeniyle engelliler toplumsal yaşamdan soyutlanmakta ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için başkalarına bağımlı ve muhtaç hale gelmektedirler. Söz konusu bu bağımlılık ve muhtaçlık halini önlemenin en temel çözümü ise engellilerin istihdam edilmesini sağlamaktır. Engellilerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanmak istemeleri gayet doğal bir davranıştır ve aslında engelliler toplumdaki diğer kişilere oranla daha çok çalışmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Eğer engelliler istihdam edilirlerse ekonomik ve toplumsal yaşama daha kolay uyum gösterebilirler ve böylece de kimseye bağımlı ve muhtaç kalmadan yaşayabilirler ve ihtiyaçlarını giderebilirler.¹⁷²

1982 Anayasasına göre engelliler fiziksel ve zihinsel durumlarına ve güçlerine uygun olmayan işlerde çalıştırılmazlar. Anayasaya göre engellilerin çalışma yaşamındaki güçlüklerden korunmasına ve toplumsal yaşama uyum sağlayabilmesine yönelik tüm tedbirler devlet tarafından alınmaktadır.¹⁷³ Anayasadaki bu hükmü paralel olarak **5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanuna** göre ise engellilerin çalışma yaşamında karşılaştıkları ve/veya karşılaşılabilecekleri güçlüklerin ortadan kaldırılmasına yönelik tüm tedbirler kamu iş yerlerinde devlet, özel iş yerlerinde ise işveren tarafından alınmaktadır.¹⁷⁴

4857 sayılı İş Kanununa göre çalışma yaşamında hiç kimseye dili, ırkı, cinsiyeti, siyasal düşüncesi, **engellilik durumu**, felsefi inancı veya dini sebebiyle ayrımcılık yapılamaz ve engelliler her türlü engellemeye karşı özel olarak korunurlar.

¹⁷¹ AÇSHB, “Engelli Hizmetleri”, **Alo 144 - Sosyal Yardım Hattı**, <https://alo144.ailevecalisma.gov.tr/bilgi-bankasi/engelli-hizmetleri>, (04.05.2019).

¹⁷² H. Filiz Alkan Meşhur, “Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi”, **Öz-veri Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Ankara, 2004, ss.20-22.

¹⁷³ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863.

¹⁷⁴ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, **RG** 07.07.2005, 2005, 25868.

Kanunda belirtilen kota uygulamasına göre, elli ve/veya daha fazla işçi çalıştıran özel sektör iş yerlerinde en az %3, kamu iş yerlerinde ise en az %4 oranında engelli işçinin fiziksel ve zihinsel durumlarına uygun işlerde çalıştırılması zorunluluktur. Bu zorunluluğa rağmen engelli işçi çalıştırmayan işverenlere, çalıştırmadığı her bir engelli işçi için aylık 1700 TL ceza kesilmektedir.¹⁷⁵

657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre ise kamu kurum ve kuruluşları kadrolarında en az %3 oranında engelli personel çalıştırmak zorundadır. Bu kapsamda ilkokul, ortaokul, ilköğretim veya özel eğitim iş uygulama merkezi ya da okulu mezunu engelliler **kura yöntemiyle**; ortaöğretim, ön lisans veya lisans mezunu engelliler ise 2 yılda bir yapılan **“Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (E-KPSS)”** sonucuyla devlet memuru olma hakkına sahiptir.¹⁷⁶ Engellilerin kamu personeli olabilmesine ve E-KPSS’ye ilişkin usul ve esaslar **Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik** ile düzenlenmiştir. E-KPSS soruları engellilerin öğrenme ve algılama ile dil gelişim düzeyleri ve sözel iletişim güçlüklerini dikkate alacak ve onların bilgi, yetenek ve becerilerini ölçecek şekilde hazırlanır. Sınav engellilerin kolayca erişebilecekleri ortamlarda yapılır. Talepte bulunmaları halinde engelli adaylara, engellilik türlerine göre okuyucu ve/veya işaretleyici görevli eşlik edebilir. E-KPSS sonuçları dört yıl geçerlidir. Ancak yeni bir sınavın yapılmaması durumunda sınav sonuçları, bir sonraki E-KPSS’ye kadar geçerli olur.¹⁷⁷

1.4. Erişilebilirliğe Yönelik Hizmetler

Engellilerin toplumsal yaşama kolayca katılabilmeleri için her türlü erişilebilirliklerinin sağlanmış olması gerekmektedir. Bu gerekliliği yerine getirecek şekilde engellilere yönelik kamu hizmetlerini sunma sorumluluğu devlete aittir.¹⁷⁸ Bu bakımdan devlet engellilerin toplumsal yaşamdan en az düzeyde soyutlanması için

¹⁷⁵ 4857 sayılı İş Kanunu, **RG** 10.06.2003, 2003, 25134.

¹⁷⁶ 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, **RG** 23.07.1965, 1965, 12056

¹⁷⁷ Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik, **RG** 07.02.2014, 2014, 28906.

¹⁷⁸ Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik, **RG** 31.07.2009, 2009, 27305.

onların hem fiziksel erişilebilirliğini hem de bilgiye erişilebilirliğini sağlamak zorundadır.

1.4.1. Fiziksel Erişilebilirliğe Yönelik Hizmetler

Engellilerin toplumsal yaşama katılarak işlerine, okullarına, alışverişe, sportif ve kültürel aktivitelere kolaylıkla erişebilmesi için toplumsal mekândaki (*açık alanlar, binalar ve bina içlerinde*) her türlü erişim engelinin kaldırılması ve engellilerin fiziksel erişilebilirliklerinin sağlanmış olması gerekmektedir. Bu gerekliliği sağlamak devletin sorumluluğundadır. Söz konusu bu sorumluluk kapsamında engellilerin toplumsal mekândaki fiziksel erişilebilirliğini sağlamaya yönelik her türlü fiziksel ve mimari düzenlemelerin yapılabilmesine kanuni dayanak sağlamak amacıyla **3194 sayılı İmar Kanununa** “*Fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunludur*” hükmü eklenmiştir.¹⁷⁹ Bu hüküm dikkate alınarak TSE tarafından belirlenen fiziksel erişilebilirlik standartları arasında yer alan;

- TS 9111 numaralı standart ile engelliler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için binalarda ulaşılabilirlik gereklerinin tasarımına,
- TS 12576 numaralı standart ile kaldırım ve yaya geçitlerinde ulaşılabilirlik için yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarımına,
- TS 12460 numaralı standart ile raylı taşıma sistemlerindeki tesislerin engelli ve yaşlılara yönelik tasarımına,
- TS 12694 numaralı standart ile raylı taşıma sistemlerinde kullanılan yolcu vagonlarının engellilere uygun olarak tasarımına,
- TS ISO 23599 numaralı standart ile görme engelliler için hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretlerinin tasarımına,
- TS ISO 23600 numaralı standart ile görme ve işitme engelliler için yaya trafik ışıklarında sesli ve hissedilebilir sinyallerin tasarımına,

¹⁷⁹ 3194 sayılı İmar Kanunu, RG 09.05.1985, 1985, 18749.

- TS EN 81-70 numaralı standart ile engelliler dâhil yolcu asansörleri için erişilebilirlik tasarımlarına ve
- TS EN 81-82 numaralı standart ile engelliler dâhil mevcut asansörlere erişilebilirliğin geliştirilmesi için yapılabilecek tasarımlara ilişkin kurallar belirlenmiştir.¹⁸⁰

1.4.2. Bilgi Erişilebilirliğine Yönelik Hizmetler

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununa göre toplumdaki herkes “**Bilgi Edinme Hakkı**”na sahiptir. Bu hak kapsamında talep edilen bilgi ve belgeler, devlet sırrı ya da kişisel bilgi niteliği taşımıyorsa, talep eden kişilerin erişimine sunulur.¹⁸¹ Bilgi edinme hakkının kamu hizmeti boyutunda da toplumun tüm kesimleri tarafından yaygın bir şekilde kullanılabilmesi için kamu kurum ve kuruluşları tarafından sunulan kamu hizmetlerinin internet üzerinden (e-Devlet vb.) sunulması önem arz etmektedir. Böylece hem bilgiye erişilebilirlik artacak hem de toplumsal yaşama katılmada zorluklar yaşayan engelliler toplumsan soyutlanmayacaklardır. Engellilerin internet üzerinden sunulan kamu hizmetlerinden daha kolay yararlanabilmesi için internet sitelerinin engellilere uygun olarak tasarlanmış olması gerekmektedir. Bu kapsamda görme engelliler için büyük puntolu, renk/kontrast değiştirilebilen ve seslendirmeli ya da işitme engelliler için sesli betimlemeli ve işaret dili destekli internet sitelerinin tasarlanması engellilerin bilgiye erişilebilirliğini arttıracak bazı örnek uygulamalardır.¹⁸²

2. ENGELLİLERE YÖNELİK ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ

Lise veya dengi meslek okullarından mezun olan engellilerin yükseköğretim kamu hizmetinden yararlanma ve bu kapsamda üniversitelerde eğitim-öğretim görme hakları vardır. Engellilerin bu haklarını mümkün olan en üst düzeyde kullanabilmesini sağlama sorumluluğu “**Yükseköğretim Kurulu**”na (**YÖK**) aittir. Bu kapsamda

¹⁸⁰ TSE, “Standart Arama”, <https://intweb.tse.org.tr/standard/standard/StandardAra.aspx>, (02.05.2019).

¹⁸¹ 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, **RG** 24.10.2003, 2003, 25269.

¹⁸² 2007/4 sayılı Kamu Kurumları İnternet Siteleri Kılavuzu Hakkında Başbakanlık Genelgesi, **RG** 27.01.2007, 2007, 26416.

üniversitelerde eğitim-öğretim görecekle ya da görmekte olan engellilerin akademik yaşamlarını kolaylaştırmak ve onların eğitim-öğretim süreçlerine tam katılımlarını sağlanmak için gerekli düzenlemeleri yapmak amacıyla 2006 yılında YÖK tarafından **Yükseköğretim Kurumları Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliğı** yayımlanmıştır. Ancak bu yönetmelik 2010 yılında yürürlükten kaldırılarak yerine yine aynı isimli bir başka yönetmelik yayımlanmış ve 2014 yılında yönetmeliğın adı **Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliğı** olarak değıştirilmiştir. Bu yönetmelik ile YÖK bünyesinde kurulan **“Engelli Öğrenciler Komisyonu”** ve **“Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi”**nin, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) bünyesinde kurulan **“Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi”**nin ve yükseköğretim kurumları (*devlet ve vakıf üniversiteleri ile vakıf MYO’ları*) bünyesinde kurulan **“Engelli Öğrenci Birimleri”**nin çalışma usul ve esasları düzenlenmiştir.¹⁸³

2.1. Yükseköğretim Kurulu (YÖK)

YÖK, engelli üniversite öğrencilerinin adaylık aşamasından mezuniyet aşamasına kadarki tüm süreçlerdeki temel standartları belirlemekte ve bu standartların yükseköğretim kurumları tarafından ne düzeyde gerçekleştirildiğini sürekli olarak denetlemekle görevlidir. Bu görev kapsamında YÖK bünyesinde, engelli üniversite öğrencilerinin ihtiyaçlarını belirlemek, belirlenen bu ihtiyaçlara göre yapılması gereken idari düzenlemeleri planlamak ve gerekli fiziki altyapı standartlarını oluşturarak üniversiteler arasındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla **“Engelli Öğrenciler Komisyonu”** ve bu komisyona destek hizmetleri vermek, raporörlük yapmak ve engelli üniversite öğrencilerine destekleyici ve iyi kaynaklarla donatılmış bir akademik ortam sağlamak için üniversitelerdeki Engelli Öğrenci Birimleri ile koordinasyon halinde çalışmak amacıyla **“Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi”** kurulmuştur.

¹⁸³ Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliğı, RG 14.08.2010, 2010, 27672.

2.1.1. Görevler

Engelli üniversite öğrencilerinin yükseköğretim kamu hizmetinden sorunsuz bir şekilde yararlanabilmesi için gerekli olan tüm düzenlemeleri yapmak ve engellilere ilişkin konularda üniversiteler arasındaki koordinasyonu sağlamak için kurulan **“YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu”**, engelli üniversite öğrencilerinin eğitim-öğrenim süreçlerinde yaşadıkları sorunları tespit etmek ve bu sorunların çözülmesi için gerekli planlamaları, politikaları ve stratejileri üreterek engellilerin yükseköğretim kamu hizmetine tam ve etkin katılımlarını sağlamayı amaçlamaktadır. Komisyon, bu amaç doğrultusunda üniversitelerde bulunan Engelli Öğrenci Birimlerinin çalışma usul ve esaslarını belirlemekte, bu kurumlarda eğitim-öğretim gören ya da görecek olan engelli öğrencilere uygun eğitim materyalleri ile ders ve sınav koşullarının hazırlanabilmesi için olması gereken standartları oluşturmakta, engelli öğrencilerin yatay ve dikey geçiş ile ders denkliklerine ilişkin ölçütlerin düzenlenmesi için öneriler geliştirmekte ve bu önerilerini ilgili kurullara sunmakta ve yükseköğretim kurumlarının yerleşkelerinin ve binalarının engellilere göre düzenlenmesine ilişkin fiziki altyapı standartlarını belirlemekte ve bu düzenlemelerin gerçekleştirilme durumunu denetlemektedir.¹⁸⁴

Engelli Öğrenci Komisyonuna destek hizmetlerinin verilmesi ve üniversitelerde bulunan Engelli Öğrenci Birimleri ile koordinasyon halinde çalışılması için kurulan **“YÖK Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi”**, engelli üniversite öğrencilerine iyi bir akademik ortam oluşturulmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Birim, bu amaç doğrultusunda engelli öğrencilerin komisyona iletilecek başvurularını kayıt altına almakta ve komisyona iletmekte, engelli üniversite öğrencilerinin istatistikî verilerini tutmakta, engelli öğrencilere yönelik uygun eğitim, araştırma ve barınma imkânlarının sağlanması konusunda üniversiteler arasındaki koordinasyonu sağlamakta ve engellilere yönelik hizmetlerin ve gerekli bilgilerin yer aldığı komisyona ait internet sayfasının sürekli olarak güncel ve erişilebilir tutulmasını sağlamaktadır.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, **RG** 14.08.2010, 2010, 27672.

¹⁸⁵ Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, **RG** 14.08.2010, 2010, 27672.

2.1.2. Kararlar

YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu tarafından çeşitli yıllarda engellilere yönelik verilen kararlar şunlardır:

1. **“Engelli Öğrencilerin Ders Muafiyeti” konulu ve 22.10.2009 tarihli kararda,** engelli öğrencilerin engellilik durumları sebebiyle bazı derslerden muaf tutulmalarını talep etmeleri halinde, mümkünse söz konusu derslerin eşdeğerlerinin verilmesine, değilse bu derslerin uygun program ve teknikler kullanılarak engelli öğrencilere uyarlanmasına karar verilmiştir.¹⁸⁶
2. **“Engelli Öğrencilere Yapılan Ara ve Final Sınavları” konulu ve 09.09.2011 tarihli kararda,**
 - a. Engelli Sağlık Kurulu Raporu ile engelliliklerini belgelemiş olan öğrencilerin talep etmeleri halinde ayrı bir sınav salonunda sınava alınmasına ve bu öğrencilere engellilik durumlarına göre sınavda ek süre verilmesine,
 - b. Bedensel (Ortopedik) Engelli öğrencilerin sınavlarının mutlaka erişilebilir sınav salonlarında yapılmasına,
 - c. Görme Engelli öğrencilerin sınavlarının ayrı bir salonda, sınav olunan dersin bulunduğu bölümden ve o dersin kavram ve terminolojisine hâkim bir araştırma görevlisi tarafından yapılmasına; araştırma görevlisinin olmaması durumunda, sınavın, dersi veren öğretim elemanı tarafından veya o bölümden başka bir öğretim elemanı tarafından yapılmasına; seçilen ayrı sınav salonunun, engelli öğrencilerin sınavla ilgili değişiklikleri öğrenebilmesi ve gerektiğinde soru sorabilmesi için engelli olmayan diğer öğrencilerin sınav yapıldığı salonlara yakın bir yerde olmasına; öğrencilerin isteğine göre sınav kâğıdının Braille alfabesi ile veya büyük puntolu hazırlanmasına ve bu tür konularda üniversitelerin Engelli Öğrenci Birimleri ile işbirliği yapılmasına,
 - d. İşitme Engelli öğrencilerin ise ihtiyaçları doğrultusunda en uygun sınav yöntemi ile sınava alınmasına karar verilmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁶ YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu, “Engelli Öğrencilerin Ders Muafiyeti Yazısı”, 22.10.2009, https://engelsiz.yok.gov.tr/Documents/Kararlar/engelli_ogrenci_ders_muafiyeti.pdf, (10.05.2019).

¹⁸⁷ YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu, “Engelli Öğrencilere Yapılan Ara ve Final Sınavları Hakkında Karar”, 09.09.2011, https://engelsiz.yok.gov.tr/Documents/Kararlar/engelli_ogrenciler_arasinav_final.pdf, (10.05.2019).

3. “Engelli Öğrencilerin Özel Yetenek Sınavına Başvuruları” konulu kararlardan,

- a. **19.12.2013 tarihli kararda,** engelli adayların ilgili yıldaki Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS)¹⁸⁸ puan türlerinden en az bir tanesi 100 puan ve üzerinde ise üniversitelerin özel yetenek sınavı ile öğrenci alan programlarının özel yetenek sınavlarına kabul edilmesine ve özel yetenek sınavında başarılı olmasına rağmen YGS’den 140 puan alamadığı için ilgili programlara kaydedilemeyen engelli adayların 2013-2014 eğitim-öğretim yılına mahsus olmak üzere kontenjana bakılmaksızın ilgili programlara kaydedilmesine;
- b. **25.09.2014 tarihli kararda,** engellilerin üniversitelerin özel yetenek sınavı ile öğrenci alan programlarına YGS puanına bakılmaksızın sadece özel yetenek sınavı sonuçları değerlendirilerek kaydedilmesi uygun görülmüş ve değerlendirme ve kayıt işlemlerinin sona ermesi sebebiyle özel yetenek sınavında başarılı olan öğrencilerin 2014-2015 eğitim-öğretim yılına mahsus olmak üzere kontenjana bakılmaksızın ilgili programlara kaydedilmesine karar verilmiştir.¹⁸⁹

4. “İşitme Engelli Öğrencilerin Yabancı Dil Muafiyeti” konulu ve 25.12.2014 tarihli kararda, ilköğretim ve ortaöğretim döneminde yabancı dil dersinden muaf olan İşitme Engelli öğrencilere, talep etmeleri halinde yabancı dil dersi yerine, eşdeğer kredide bir dersin verilmesine karar verilmiştir.¹⁹⁰

5. “Özel Yetenek Sınavına Başvuracak Öğrenciler” konulu ve 05.04.2017 tarihli kararda, Engelli Sağlık Kurulu Raporu ile engellilik durumlarını belgelemiş olan engellilerin özel yetenek sınavı ile öğrenci alan programlara

¹⁸⁸ YGS sınavı artık yürürlükte olmayıp, yerine 2017 yılından beri “Yükseköğretim Kurumları Sınavı” (YKS) “Temel Yetenek Testi” (TYT) yapılmaktadır.

¹⁸⁹ YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu, “Engelli Öğrencilerin Özel Yetenek Sınavına Başvuruları ile İlgili Kararlar”, 19.12.2013 ve 25.09.2014, https://engelsiz.yok.gov.tr/Documents/Kararlar/engelli_ogrenciler_ozel_yetenek.pdf, (10.05.2019).

¹⁹⁰ YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu, “İşitme Engelli Öğrencilerin Yabancı Dil Muafiyetine İlişkin Karar”, 25.12.2014, https://engelsiz.yok.gov.tr/Documents/Kararlar/engelli_ogrenciler_yabanci_dil_muafiyet.pdf, (10.05.2019).

sadece özel yetenek sınavı sonuçları değerlendirilerek kaydedilmesine karar verilmiştir.¹⁹¹

6. **“Özel Yetenek Sınavlarında YGS Puanlarının Geçerlilik Süresi” konulu ve 25.08.2017 tarihli kararda,** Engelli Sağlık Kurulu Raporu ile engellilik durumlarını belgelemiş olan engellilerin, bu durumlarını YGS sınavına başvuruları sırasında ÖSYM’ye ve özel yetenek sınavına başvuruları sırasında ilgili üniversiteye bildirmeleri halinde, sadece bu öğrencilere mahsus olmak üzere YGS puanlarının sınavın yapıldığı yıl dâhil 2 yıl süreyle geçerli olmasına karar verilmiştir.¹⁹²

7. **“Özel Yetenek Sınavlarında Engelli Öğrenci Kontenjanı Ayrılması” konulu ve 08.02.2018 tarihli kararda,** sadece üniversitelerin özel yetenek sınavı ile öğrenci alan programlarında geçerli olmak üzere, her bir programın ilgili yıldaki kontenjanının %10'unun engelli öğrenciler için ayrılmasına; kontenjanı 10'un altında olan programlarda kontenjana ek olarak 1 engelli öğrenci kontenjanının ayrılmasına; özel yetenek sınavını kazanan ancak engelli kontenjanına yerleşemeyen adayların, engelli kontenjanı için yedek öğrenci olarak belirlenmesine karar verilmiştir.¹⁹³

2.1.3. Uygulamalar

YÖK tarafından son yıllarda engellilerin yükseköğretim kamu hizmetinden yararlanabilmesine daha fazla önem vermekte ve bu kapsamda hayata geçirilen uygulamaların sayısı giderek artmaktadır. Bu bağlamda 2016-2017 eğitim-öğretim yılında eğitim mekânlarına ve gereçlerine erişilebilirliğin geliştirilmesi amacıyla

¹⁹¹ YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu, “Özel Yetenek Sınavına Başvuracak Öğrenciler Hakkında Karar”, 05.04.2017, https://engelsiz.yok.gov.tr/Documents/Kararlar/engelli_ogrenciler_ozel_yetenek_basvuru.pdf, (10.05.2019).

¹⁹² YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu, “Özel Yetenek Sınavlarında YGS Puanlarının Geçerlilik Süresine İlişkin Karar”, 28.05.2017, https://engelsiz.yok.gov.tr/Documents/Kararlar/ozel_yetenek_sinavi_yil_karari.pdf, (10.05.2019).

¹⁹³ YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu, “Özel Yetenek Sınavlarında Engelli Öğrenci Kontenjanı Ayrılması Hakkında Karar”, 08.02.2018, https://engelsiz.yok.gov.tr/Documents/Kararlar/engelli_kontenjan_karari.pdf, (10.05.2019).

“Engelsiz Erişim” teması belirlenmiş ve bu tema kapsamında *“Engelsiz Erişim Çalıştayı”* düzenlenmiş ve engellilerin erişilebilirliklerine yönelik temel standartları belirleyen *“Engelliler İçin Mekân Düzenlemelerinde Kapsayıcı Tasarım”* adında bir kılavuz kitap yayınlanmıştır. 2017-2018 eğitim-öğretim yılında eğitimde yaşanan sorunların giderilmesi amacıyla *“Engelsiz Eğitim”* teması belirlenmiş ve bu tema kapsamında *“Engelsiz Eğitim Çalıştayı”* düzenlenmiş ve üniversitelerin engellilere yönelik belirlenen temel standartları tüm yerleşkelerinde ve binalarında yaygınlaştırmasının özendirilmesi amacıyla her sene devam edecek şekilde *“Engelsiz Üniversite Ödülleri”*nin ilki verilmiştir. 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ise önceki yıllarda belirlenen temalar kapsamında *“Yükseköğretimde Engelsiz Ufuklar Çalıştayı”* düzenlenmiş ve *“Engelsiz Üniversite Ödülleri”*nin ikincisi verilmiştir.¹⁹⁴

2.1.3.1. Engellilere Yönelik Kapsayıcı Mekân Tasarımı

YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu tarafından 2016-2017 eğitim-öğretim yılı için belirlenen *“Engelsiz Erişim”* teması kapsamında yayımlanan bu kılavuz kitapta, *“Kapsayıcı (Evrensel) Tasarım”*¹⁹⁵ ilkesi çerçevesinde yükseköğretim kurumlarında eğitim-öğretim gören öğrencilerin ya da çalışan personelin üniversite yerleşkelerine ve binalarına fiziki erişilebilirliğinin sağlanması amacıyla yapılması gereken mekân ve çevre düzenlemelerinin hangi standartları taşıması gerektiği belirlenmiştir.¹⁹⁶ Bu standartlara göre engelsiz bir mekân ve çevre için yapılması gereken düzenlemeler şunlardır:

- A. Ulaşım;** Engellilerin toplu taşıma araçları ile özel araç kullanımlarında araçlara yaklaşma, binme ve inme eylemlerini yapabilmeleri için her engellilik türüne göre farklı nitelikleri barındıran alanlar ayrılmalıdır.¹⁹⁷ Bu alanların tasarımında şu standartlara dikkat edilmelidir:

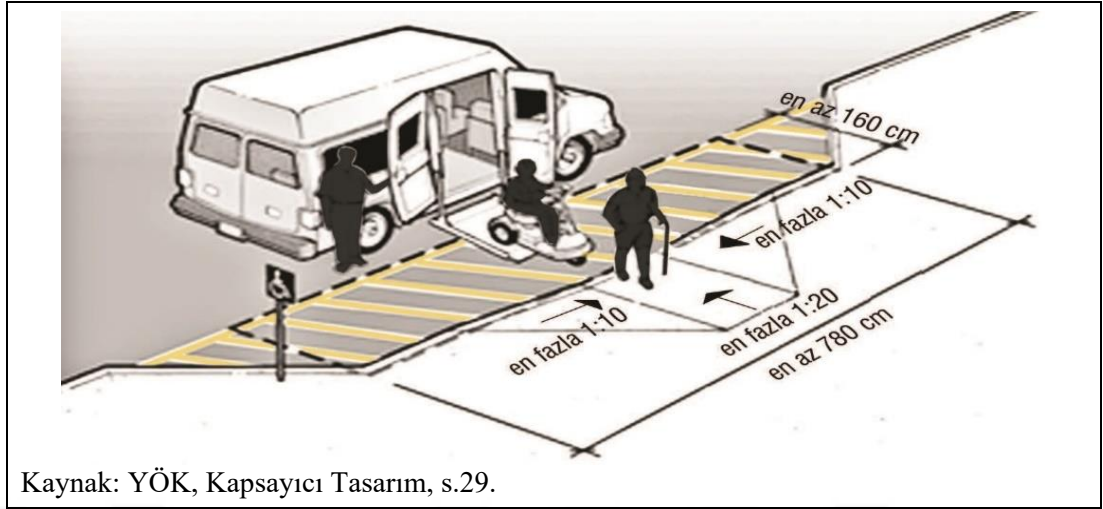
¹⁹⁴ YÖK Engelli Öğrenciler Komisyonu, <https://engelsiz.yok.gov.tr>, (10.05.2019).

¹⁹⁵ **Kapsayıcı (Evrensel) Tasarım**, ürünlerin, hizmetlerin ve yapısal çevrenin, yaş ve yeterlilik gözetilmeden, mümkün olduğunca çok sayıda insan tarafından kullanabilecek şekilde tasarlanmasıdır. - Elizabeth Burton ve Lynne Mitchell, **Inclusive Urban Design: Streets for Life**, Elsevier, Oxford/Birleşik Krallık, ss.5-7.

¹⁹⁶ YÖK, **Engelliler İçin Mekân Düzenlemelerinde Kapsayıcı Tasarım**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2017, (Kapsayıcı Tasarım), ss.16-23.

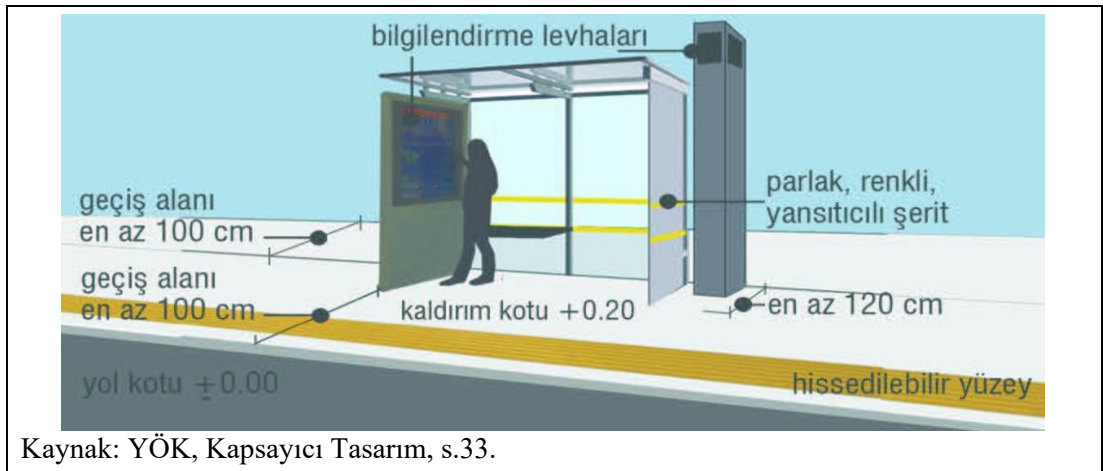
¹⁹⁷ YÖK, **Kapsayıcı Tasarım**, s.28.

Şekil 1: Yolcu İndirme-Bindirme Alanlarının Standartları

1. “Şekil 1”de gösterildiği üzere araç inme-binme alanları engelsiz olmalı ve bu alanlar uyarı çizgileri ve tabelaları ile belirginleştirilmelidir. Bu alanlarda tekerlekli sandalyeli bedensel engelliler için yeterli manevra alanı, görme engelliler için hissedilebilir uyarıcı yüzeyler ile sesli uyarı sistemleri ve işitme engelliler için ise görsel uyarı sistemleri olmalıdır. Ayrıca yaya yürüme yolu ile araç yolu arasında engellilerin kolayca geçiş yapabilmesi sağlamak için yapılan rampalar en fazla 1:20 (%5), genişleyen kenarlar ise en fazla 1:10 (%10) oranında eğimli olmalıdır.¹⁹⁸

Şekil 2: Durak Standartları

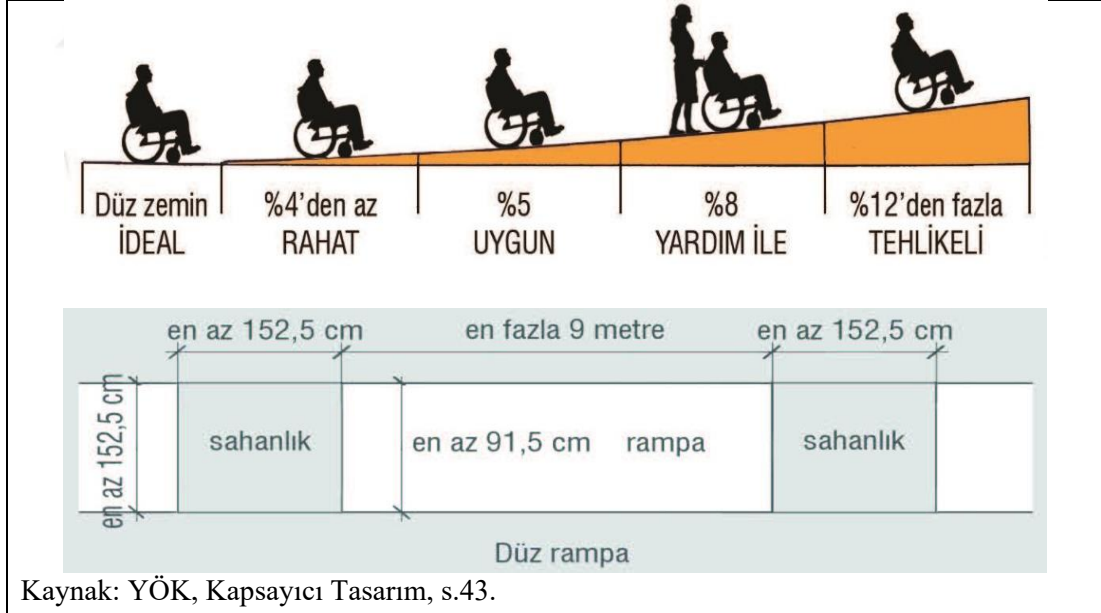

¹⁹⁸ YÖK, Kapsayıcı Tasarım, s.29.

2. “**Şekil 2**”de gösterildiği üzere toplu taşıma araçlarına ait yolcu duraklarının önünden ve arkasında boşluk alanlar bırakılmalı, durakların saydam yüzeylerinin belirginleştirilmesi için zeminden en az 150 cm yükseklikte ve 14 ila 16 cm kalınlığında parlak, renkli ve yansıtıcı şeritler uygulanmalı, görme ve işitme engellilere yönelik bilgilendirme levhaları olmalıdır. Ayrıca toplu taşıma araçları durağa yanaştığında, durak ile araç arasında hiç seviye farkı olmaması sağlanmalı, seviye farkı varsa durak zemini çevresinden en fazla 1:20 (%5) oranında bir eğimle yükseltilmelidir.¹⁹⁹

B. Dolaşım; Engellilerin istedikleri yerlere ulaşabilmeleri için seviye farkı, merdiven, basamak vb. sürekliliği kesintiye uğratan unsurları barındırmayan erişilebilir yollara ihtiyaçları vardır. Bu bakımdan yaya yürüme yolları engelliler dâhil tüm kullanıcılar düşünülerek tasarlanmalıdır.²⁰⁰ Bu kapsamda söz konusu yollar tasarlanırken şu standartları taşımasına dikkat edilmelidir;

Şekil 3: Rampa Standartları

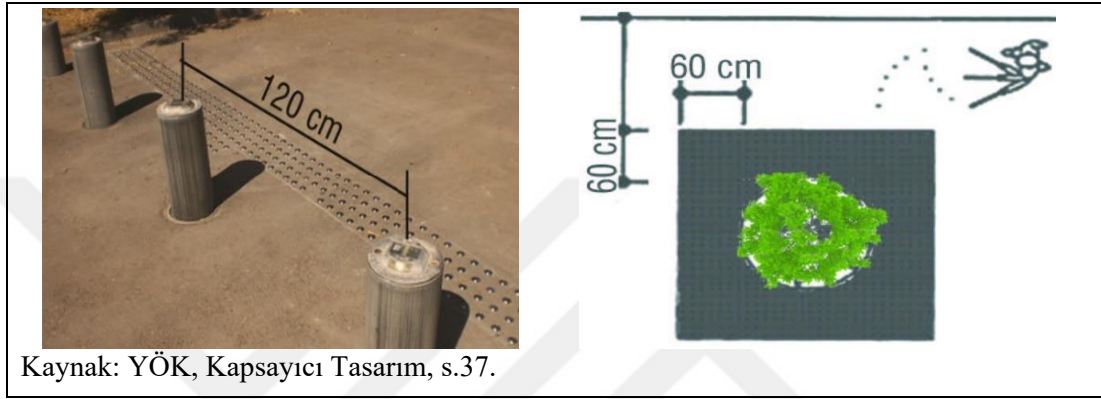
1. Yaya yürüme yollarında mümkünse hiç seviye farkı olmamalı, seviye farkı var ise de uygun eğimde rampalar yapılarak bu fark giderilmelidir. “**Şekil 3**”te

¹⁹⁹ YÖK, Kapsayıcı Tasarım, s.33.

²⁰⁰ YÖK, Kapsayıcı Tasarım, ss.36.

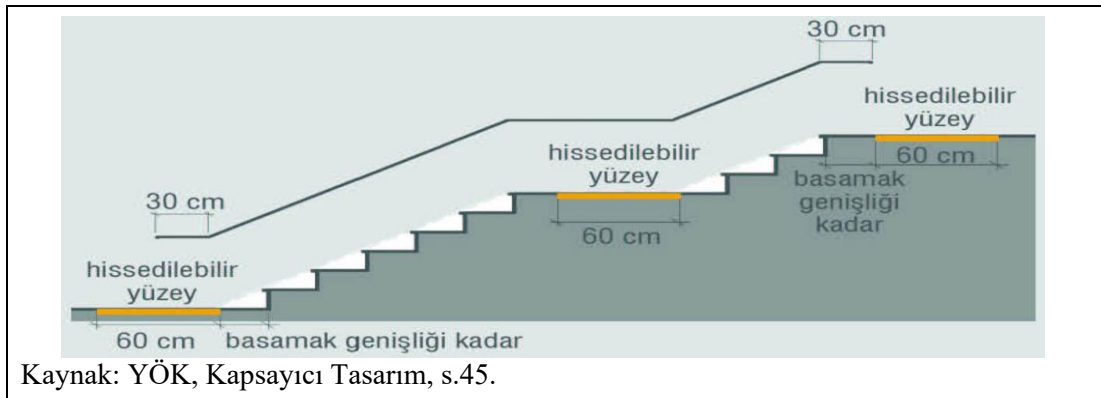
gösterildiği üzere rampalar en fazla %5 eğimli ve yeterli genişlikte ve uzunlukta olmalıdır. Eğimi %5'ten fazla olan rampalar tekerlekli sandalye kullanan bedensel engelliler için güvenlik açısından risklidir. Ayrıca gerekiyorsa engellilerin dinlenmesi ve manevra yapabilmesi için rampalar üzerinde yeterli genişlikte sahanlık alanlar da olmalıdır.²⁰¹

Şekil 4: Hissedilebilir Yüzey ve Bariyer Mesafesi Standartları

2. “Şekil 4”te gösterildiği üzere yaya yürüme yollarının üzerinde ya da kenarlarında aydınlatma direği, ağaç, bariyer vb. çarpılabilecek herhangi bir unsur bulunmamalı, bulunan unsurlar ise uyarıcı şeritlerle belirginleştirilmeli ve çevrelerindeki diğer unsurlardan zıt renkte olmalıdır. Ayrıca bu yollarda görme engelliler için hissedilebilir uyarıcı yüzeyleri olmalıdır.²⁰²

Şekil 5: Merdiven Standartları

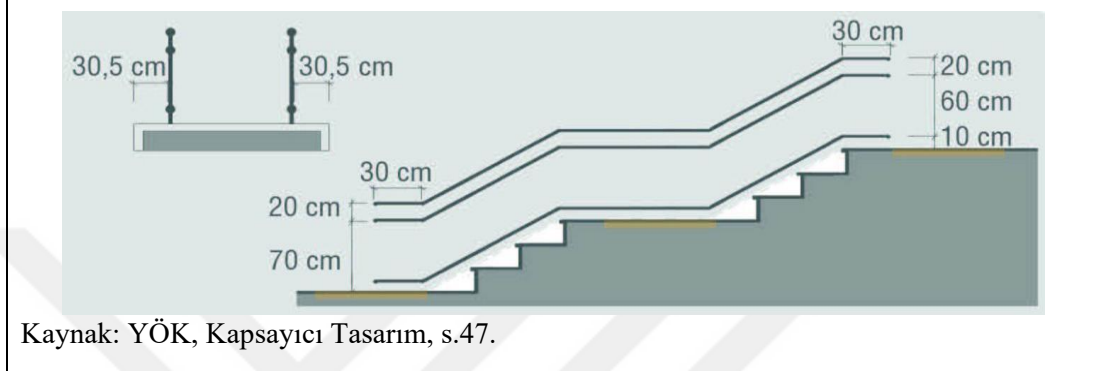

²⁰¹ YÖK, Kapsayıcı Tasarım, ss.38, 43.

²⁰² YÖK, Kapsayıcı Tasarım, ss.36-37.

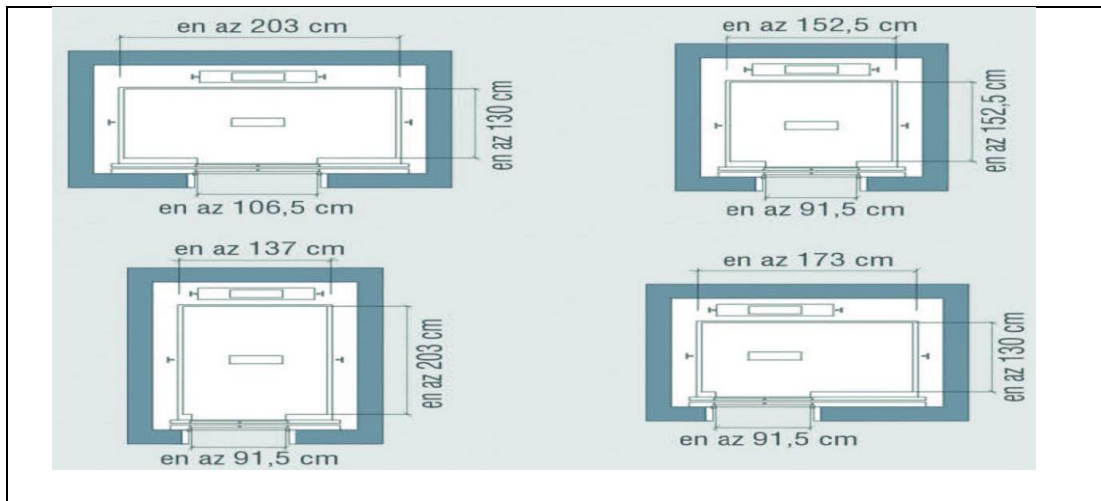
3. “Şekil 5”te gösterildiği üzere merdivenler engellilerin de kullanabilmesi için yeterli genişlikte olmalı, en fazla 8-10 basamakta bir sahanlığı olmalı, başlangıç, bitiş ve sahanlıklarında görme engelliler için hissedilebilir uyarıcı yüzeyleri olmalıdır.²⁰³

Şekil 6: Korkuluk, Tırabzan ve Tutamak Standartları

4. “Şekil 6”da gösterildiği üzere korkuluk, tırabzan ve tutamaklar, rampa veya merdivenlere en az 30 cm mesafede başlamalı ve bitmeli, tüm yol boyunca kesintisiz devam etmeli, görme engellilerin kenar takibi yapabilmesi için yerden 10 cm yükseklikte bir kılavuz hat içermeli, yerden 70 cm yükseklikte çocuklar için, 90 cm yükseklikte ise yetişkinler için tutamaklar içermeli ve kenar boşluklarından en az 30,5 cm içeride yer almalıdır.

Şekil 7: Asansör Standartları

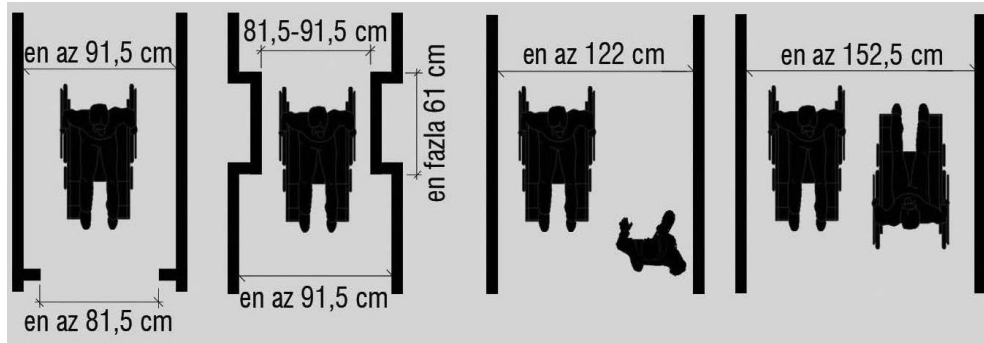
²⁰³ YÖK, Kapsayıcı Tasarım, s.45.

Kaynak: YÖK, Kapsayıcı Tasarım, s.51.

5. “Şekil 7”de gösterildiği üzere tüm asansör kabinleri yeterli genişlikte olmalı, zemininde geçişi engelleyici herhangi bir seviye farkı olmamalı, kabin içi ve kabin dışı tüm düğmeleri tüm engellilerin erişebileceği yükseklikte yer almalı, tüm düğmeler ile uyarıcı ve bilgilendirici yazılar yeterli büyüklükte olmalı ve görme engelliler için Braille alfabesiyle de yazılmalıdır.²⁰⁴

Şekil 8: Geçit ve Koridor Standartları

Kaynak: YÖK, Kapsayıcı Tasarım, s.56.

6. “Şekil 8”de gösterildiği üzere geçiş ve koridorlar herkesin kullanabileceği genişlikte ve engelsiz olmalıdır. Tek tekerlekli sandalye ile geçilebilecek genişlik kapılarda en az 81,5 cm, koridorlarda en az 91,5 cm’dir. Bir tekerlekli

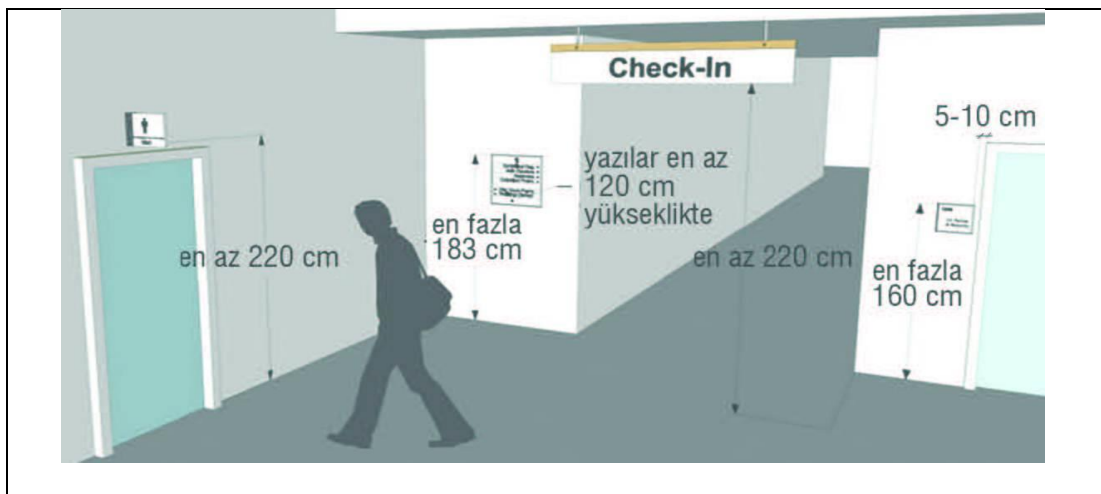
²⁰⁴ YÖK, Kapsayıcı Tasarım, ss.50-52.

sandalye ve yürüyen kişinin yan yana geçebileceği mesafe en az 122 cm, iki tekerlekli sandalyenin yan yana geçebileceği mesafe ise en az 152,5 cm'dir.²⁰⁵

C. Yönlendirme; Toplumsal yaşamda insanların çevrelerini algılayabilmeleri ve bir yerden bir yere ulaşabilmeleri için sokak, cadde, durak, bina ve numara tabelaları vb. bilgilendirme ve yönlendirme elemanları önemli bir yer tutmaktadır.²⁰⁶ Bu önem bakımından söz konusu elemanların tasarımında şu standartlara dikkat edilmelidir:

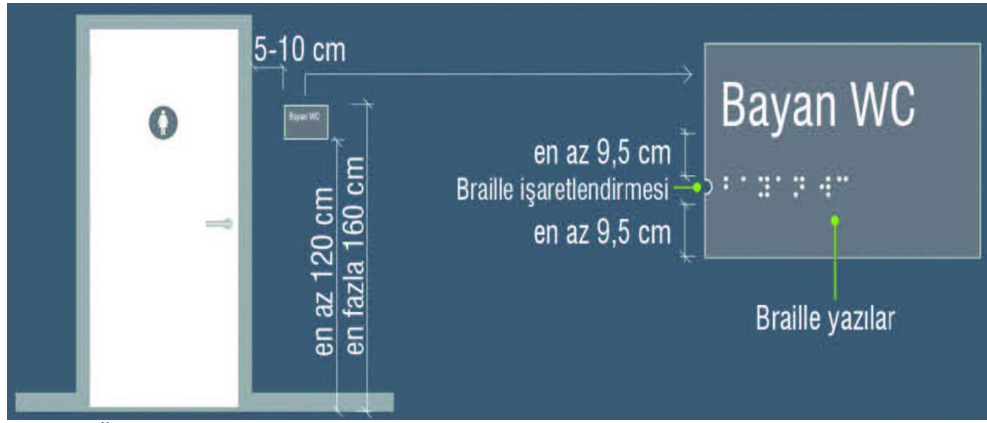
1. Elemanlar herkesin algılayabileceği, okuyabileceği ve anlayabileceği nitelikte olmalı ve yazı, şekil, Braille alfabesi, sesli ve ışıklı sistemler birlikte düşünülmelidir.
2. Açık mekânlardaki elemanlar hava koşullarına dayanıklı ve çevrelerinden zıt renklerde olmalı ve insanların göz hizaları da düşünülerek uzak mesafeden algılanabilmesi için zeminden 110 ila 180 cm yüksekliğe yerleştirilmelidir.
3. Bina içlerinde yer alan elemanlar ise herkes tarafından görülebilir ve erişilebilir olmalıdır. Binaların ana girişlerinde merdivenleri, asansörleri, tuvalet ve mutfak gibi servis alanlarını ve acil çıkış noktalarını gösteren yönlendirme elemanları ile her katta o katın numarası ve o katta nelerin bulunduğu hakkında bilgi veren bilgilendirme elemanları mutlaka bulunmalıdır.

Şekil 9: Bilgilendirme ve Yönlendirme Elemanı Standartları

²⁰⁵ YÖK, Kapsayıcı Tasarım, s.56.

²⁰⁶ YÖK, Kapsayıcı Tasarım, s.66.

Kaynak: YÖK, Kapsayıcı Tasarım, s.69.

4. “Şekil 9”da gösterildiği üzere duvara asılan bilgilendirme panoları zeminden en fazla 183 cm yüksekliğe yerleştirilmeli ve pano üzerindeki yazılar ise en az 120 cm yükseklikte konumlandırılmalıdır. Ayrıca kapı yanlarında yer alan bilgilendirme elemanları zeminden 120 ila 160 cm yüksekliğe yerleştirilmeli, bu elemanlarda mutlaka Braille alfabesi ile yazılmış yazılar da bulunmalıdır.²⁰⁷

Şekil 10: Piktogram Örnekleri

Kaynak: YÖK, Kapsayıcı Tasarım, s.70.

5. Binaların ana girişler, asansörler, merdivenler ve rampalar ile telefon, tuvalet ve acil kaçış alanları gibi noktalarında mutlaka Braille alfabesi ve “Şekil 10”da gösterilen uluslararası standartlara uygun piktogram sembolleri

²⁰⁷ YÖK, Kapsayıcı Tasarım, ss.66-69.

kullanılmalıdır. Tüm yazı ve semboller yer aldıkları panodan zıt renkte olmalı ve parlamamalıdır. Ayrıca Braille alfabesini bilmeyen görme engelliler için zeminden 120 ila 160 cm yükseklikteki panolara kabartmalı harfler de yerleştirilmeli ve elektronik bilgilendirme ekranları için tamamlayıcı nitelikte bir sesli bilgilendirme sistemi olmalıdır.²⁰⁸

2.1.3.2. Engelsiz Üniversite Ödülleri

YÖK, engellilere sunulan yükseköğretim kamu hizmetinin kalitesini arttırmanın üniversitelerin engellilere sağlamış olduğu imkânlarla doğrudan ilgili olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda engellilerin bu hizmetten mümkün olan en iyi şekilde yararlanabilmesi için yapılan çalışmaların geliştirilmesi amacıyla 2016-2017 eğitim-öğretim yılında eğitim mekânlarına ve gereçlerine erişilebilirliği geliştirmek için **“Engelsiz Erişim”** ve 2017-2018 eğitim-öğretim yılında ise eğitimde yaşanan sorunların giderilmesi için **“Engelsiz Eğitim”** temaları belirlenmiştir. Bu temalar bağlamında hayata geçirilen en somut uygulamalarından birisi de engellilerin yükseköğretim kamu hizmetine tam, etkin ve eşit katılımını sağlamak amacıyla çalışmalar yapan üniversiteleri ödüllendirerek hem tüm üniversiteleri engelliler konusunda çalışmalar yapmaya teşvik etmek hem de kamuoyunda farkındalık oluşturmak için verilen **“Engelsiz Üniversite Ödülleri”**dir. Bu kapsamda verilen ödüller şunlardır:

1. **Engelsiz Üniversite Bayrakları**, mekânda, eğitimde ve sosyal-kültürel faaliyetlere erişilebilirlik kategorilerinde 3 yıl süreyle verilen bayrak ödülleridir.
- a. **Mekânda Erişilebilirlik (Turuncu) Bayrak Ödülü**, üniversitelerin yerleşkelerinde bulunan açık ve kapalı alanlarını engelli erişimine uygun hale getirmek için ilgili mevzuat hükümleri ile imar planları, TS 9111 Standardı ve diğer uluslararası standartları dikkate alarak yaptığı çalışmalara istinaden verilen bayrak ödülleridir. Bu kategoride, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 16 üniversiteye (*Aksaray, Altınbaş, Anadolu, Bilecik Şeyh Edebali, Boğaziçi, Bülent Ecevit, Erciyes, Hitit, İstinye, İzmir Bakırçay, Kahramanmaraş Sütçü*

²⁰⁸ YÖK, Kapsayıcı Tasarım, s.70.

İmam, Kırıkkale, Marmara, Mehmet Akif Ersoy, Recep Tayyip Erdoğan ve Yaşar); 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ise 26 üniversiteye (*Adıyaman, Afyon Kocatepe, Ağrı İbrahim Çeçen, Akdeniz, Altınbaş, Ankara, Atılım, Bartın, Bilecik Şeyh Edebali, Boğaziçi, Erciyes, Gebze Teknik, Hacettepe, Hitit, İstanbul, Karamanoğlu Mehmet Bey, Kırşehir Ahi Evran, Koç, Mersin, Necmettin Erbakan, Ondokuz Mayıs, Ordu, Orta Doğu Teknik, Siirt, Tekirdağ Namık Kemal ve Zonguldak Bülent Ecevit*) ödül verilmiştir.

- b. Eğitimde Erişilebilirlik (Yeşil) Bayrak Ödülü,** üniversitelerin eğitim-öğretim süreçlerinde engelli öğrencilerine sunduğu destekleyici bilgi, belge, ders araç ve gereçlerini sağlamak için yaptığı çalışmalara istinaden verilen bayrak ödülleri. Bu kategoride, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 7 üniversiteye (*Anadolu, Boğaziçi, Dicle, Hitit, Karamanoğlu Mehmet Bey, Marmara ve Yaşar*); 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ise 6 üniversiteye (*Ağrı İbrahim Çeçen, Ankara, Boğaziçi, Marmara, Mersin ve Uşak*) ödül verilmiştir.
- c. Sosyo-Kültürel Faaliyetlere Erişilebilirlik (Mavi) Bayrak Ödülü,** üniversitelerin engelli öğrencilerin toplantı, gösteri, sergi, konser gibi sosyo-kültürel faaliyetlere erişebilmeleri için yaptığı çalışmalara istinaden verilen bayrak ödülleri. Bu kategoride, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 3 üniversiteye (*Anadolu, Boğaziçi ve Dicle*); 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ise 7 üniversiteye (*Ağrı İbrahim Çeçen, Boğaziçi, Hacettepe, Karamanoğlu Mehmet Bey, Marmara, Mersin, Necmettin Erbakan*) ödül verilmiştir.

- 2. Engelsiz Program Nişanları;** her engellilik türünün farklı ihtiyaçları dikkate alınarak gerekli düzenlemelerin yapıldığı ve farklı engelli grupları tarafından da erişilebilen yükseköğretim programlarına 3 yıl süreyle verilen nişan ödülleri. Bu kategoride, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 3 üniversiteye (*Anadolu, Hasan Kalyoncu ve Hitit*); 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ise 2 üniversiteye (*Düzce ve Manisa Celal Bayar*) nişan ödülü verilmiştir.

- 3. Engelli Dostu Birey Ödülü;** ilk kez 2018-2019 eğitim-öğretim yılında verilmeye başlanan bu ödül, üniversitelerde engellilerin erişilebilirliğine yönelik çalışmalar yapan akademik ve idari personele verilmektedir. Ancak bu

ödül için başvuruyu ödüle aday olan kişiler değil, aday gösteren kişiler yapmaktadır. Bu kategoride, ilk kez 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 5 üniversitenin (*Orta Doğu Teknik, Anadolu, Sivas Cumhuriyet, İstanbul ve Akdeniz*) öğretim elemanlarına ve idari personeline ödül verilmiştir.

2017-2018 eğitim-öğretim yılında 46 üniversite, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ise 80 üniversite Engelsiz Üniversite Ödülleri için başvuru yapmıştır. Başvurusu sayısındaki neredeyse iki kata yakın bu artış ödüllerin verilme sebeplerinden olan üniversitelerin engellilere yönelik faaliyetlerini teşvik etme hedefinin tutarlı bir hedef olduğunu göstermektedir. Ayrıca üniversitelerin bu ilgisi engelliler hakkındaki bilinçlenmenin de giderek arttığını göstermektedir.²⁰⁹

2.2. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)

Yükseköğretim kamu hizmetinden yararlanmak isteyen herkesin öncelikle **Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)** tarafından yapılan merkezi üniversiteye giriş sınavlarında belli bir başarı göstermesi gerekmektedir. Bu sınavlarda engellilerin mümkün olan en az sorunla karşılaşmasının sağlanması için engellilere yönelik her engellilik türüne göre farklı nitelikte bazı pozitif ayrımcılıklar uygulanmaktadır. Böylece toplumsal fırsat eşitliğinin sağlanması ve engellilerin de yükseköğretim kamu hizmetinden yararlanabilmelerine yardımcı olmak

²⁰⁹ YÖK Engelli Öğrenci Komisyonu, “YÖK'ten Engelli Öğrencilere Kontenjan Müjdesi”, **Haberler**, 29.03.2018, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/kontenjan-mujdesi.aspx>, (17.05.2019); YÖK Engelli Öğrenci Komisyonu, “Engelsiz Üniversite Ödülleri YÖK'te Düzenlenen Törenle Sahiplerini Buldu”, **Haberler**, 15.05.2018, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/engelsiz-universite-odulleri-2.aspx>, (17.05.2019); YÖK Engelli Öğrenci Komisyonu, “Engelsiz Üniversite Bayrak ve Engelsiz Program Nişanı Ödülleri”, **Haberler**, 15.05.2018, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/engelsiz-universite-odulleri-1.aspx>, (17.05.2019); YÖK Engelli Öğrenci Komisyonu, “2019 Yılı Engelsiz Üniversite Ödülleri Paneli”, **Haberler**, 25.04.2019, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/engelsiz-universite-odul-paneli-2019.aspx>, (17.05.2019); YÖK Engelli Öğrenci Komisyonu, “2019 Yılı Engelsiz Üniversite Ödülleri, Düzenlenen “Engelsiz Ufuklar Çalıştay”ında Sahiplerini Buldu”, **Haberler**, 15.05.2019, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/engelsiz-ufuklar-calistayi-ve-engelsiz-universite-odul-toreni.aspx>, (17.05.2019); YÖK Engelli Öğrenci Komisyonu, “Engelsiz Üniversite Bayrak, Engelsiz Program Nişanı ve Engelli Dostu Ödülleri”, **Haberler**, 15.05.2019, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/2019-yili-odul-alan-universiteler.aspx>, (17.05.2019).

amaçlanmaktadır. Bu amaçla ÖSYM bünyesinde **“Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi”** kurulmuştur.

2.2.1. Görevler

“ÖSYM Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi” engellilerin yükseköğretim kamu hizmetinden yararlanmalarını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Birim, bu amaç doğrultusunda yükseköğretim programları hakkında engellilere danışmanlık yapmakta, engelli üniversite öğrencisi adaylarının ÖSYM’ye bildirmeleri gereken Engelli Sağlık Kurulu Raporları ve sınav sırasında ne tür desteklere ihtiyaç duyduklarına dair dilekçeye ilişkin bilgiler ile engelli adaylara yönelik entegre yükseköğretim programları hakkındaki bilgilerin sınav kılavuzuna eklenmesi için gerekli çalışmaları yapmakta, engelli adayların raporlarını ve dilekçelerini değerlendirmekte ve değerlendirme sonucunu sınav öncesinde adaylara bildirmekte, sınav ortamlarının engelli adayların engellilik durumlarına göre düzenlenmesi ve talep eden engelli adaylar için sınavlarda görevlendirilecek olan okuyucu ve/veya işaretleyici görevlilerin seçilmesi için gerekli çalışmaları yapmakta ve yükseköğretim programlarına yerleştirilen adayların istatistikî verilerini oluşturarak kamuoyu ile paylaşmaktadır.²¹⁰

2.2.2. Uygulamalar

ÖSYM’nin kendilerine yönelik uygulamalarından yararlanmayı talep eden engelli üniversite öğrencisi adayları, engellilik durumlarını belgeleyen Engelli Sağlık Kurulu Raporlarını ve **“Şekil 11”**de yer alan formu ÖSYM’ye bildirdikten sonra, bu talepler ÖSYM tarafından değerlendirilmektedir. Değerlendirilen taleplerin kabul edilmesi halinde, engelli adaylar sınavlara başvuru sırasında da talep ederlerse her engellilik türüne göre farklılık gösteren çeşitli imkânlardan yararlanabilmektedirler.

²¹⁰ Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, RG 14.08.2010, 2010, 27672.

Şekil 11: ÖSYM Sağlık Durumu / Engel Bilgi Formu

FORM-1

SAĞLIK DURUMU / ENGEL BİLGİ FORMU

Aday Bilgileri	
TC Kimlik/YU Numarası	
Adı	
Soyadı	

Engel Durumuna İlişkin Bilgiler		
Sürekli Engel Grubu Tam Vücut Engel Oranı (%) ☐ İşitme (%) ☐ Bedensel (Ortopedik) (%) ☐ Görme (%) ☐ Süreçten Hastalık (Kronik) (%) ☐ Dil ve Konuşma Bozukluğu (%) ☐ Zihinsel (MR) (%) ☐ Sınıflanamayan (%)	Geçici Engeli Olanlar - Engel Durumu Bitiş Tarihi ☐ Ellerini Kullanmıyor/...../20..... ☐ Yürüyemiyor/...../20..... ☐ Destekle Yürüyor/...../20..... ☐ Ürogenital Sistem/...../20..... ☐ Hamile/...../20..... ☐ Diğer/...../20.....	Özel Durumlar ☐ Yaygın Gelişimsel Bozukluk ☐ Özgül / Özel Öğrenme Güçlüğü ☐ CP Hastası ☐ Ruhsal ve Duygusal ☐ İlköğretime Başlama Yaşı Öncesi İşitme Engeli Edinmiş ☐ Görme Sistemi, Göz Hastalıkları, Görme Bozukluğu vb. Oranı %25 ve Üzeri

Sınav Uygulamasına İlişkin Bilgiler		
Soru Kitapçığı Okuma Durumu ☐ 9 Ponto (Normal) ☐ 14 Ponto ☐ Okuyucu İstiyor	Cevap Kağıdı İşaretleme Durumu ☐ Cevap Kağıdı İşaretleme Yapabilir ☐ Cevap Kağıdı İşaretleme Yapamaz	Sınav Salonu Tercih ☐ Toplu Salonda Girebilir ☐ Tek Başına Girmesi Gerekir
Sınav Salonuna Erişim Durumu ☐ Merdiven Çıkabilir ☐ Merdiven Çıkarken Zorlanıyor ☐ Merdiven Çıkamaz		

Sınavın Getirilebilecek Araç ve Gereçler				
Kullandığı Araç ve Gereçler				
☐ Tekerlekli Sandalye	☐ Koltuk Değneği	☐ Enjektör / Şırınga	☐ Korse	☐ Kabartmalı Yazı Tableti
☐ Yürüteç	☐ Protez	☐ Şeker Ölçüm Cihazı	☐ İlaç	☐ Beyaz Tahta ve/veya Kalem
☐ Abaküs	☐ Teleskopik Gözlük	☐ Diren	☐ Ek Gıda (Paketli)	☐ Astım İlacı / Spreyi / Pompası
☐ Prizmatik Gözlük	☐ Gözlük Tipi İşitme Cihazı	☐ Katater	☐ Göz Damlası	☐ Büyüteç Gözlüğü
☐ Biyonik Kulak (Koklear İmplant)	☐ Atel	☐ Boyunluk	☐ Sonda	☐ Braille Daktilo
☐ Baston	☐ Elektronik Büyüteç	☐ Destek Malzemesi (Yükseltici Materyal)	☐ Oturma Simidi	☐ Diğer (Dilekçe ile Bildirilecek)
☐ Ortez	☐ Oksijen Tüpü	☐ Eldiven	☐ Yastık	
☐ İnsülin Pompası	☐ Masa Lambası	☐ Havlu / Peçete / Bez	☐ Maske	
☐ Elektronik Olmayan Büyüteç	☐ Koyu Renk Camlı Gözlük	☐ Hasta Bezi	☐ Pant	
☐ İşitme Cihazı	☐ Kalp Pili	☐ Bere / Şapka	☐ Dizlik	
	☐ Kağıt Torba	☐ Bandaj / Sargı	☐ Kanediyen	
	☐ İnsülin İğnesi / Kalem		☐ Küpçe	

☐ Kılavuzda belirtilen özel bir alet, araç, gereç ve cihaz ile ilgili kuralları okudum ve tercih ettiğim sınav merkezinde atanacağım engelli binasında, engelim nedeniyle kullandığım ancak, kılavuzda belirtilen özel bir alet, araç, gereç ve cihaz ile ilgili kurallara aykırı olarak sınav görevlerine teslim ederek sınavı girmeyi kabul ediyorum.
☐ Kılavuzda belirtilen özel bir alet, araç, gereç ve cihaz ile ilgili kurallara aykırı olarak sınav görevlerine teslim ederek sınavı girmeyi kabul ediyorum.

Kaynak: ÖSYM, s.39.

Bu kapsamda ÖSYM tarafından yapılan sınavlarda **engellilere tanınan imkânlar şunlardır:**

- Görme Engelli Adaylara** sınavlarda şekil, tablo, grafik, resim gibi görsel verilerin yer aldığı ya da karmaşık ifade içeren sorular sorulmamaktadır.

Soruları kendisi okuyamayacak durumda olan engelli adaylara, talep etmeleri halinde, okuyucu ve/veya işaretleyici görevli desteği ile ek süre verilmekte ve adaylar tekli salonlarda sınavlara girmektedirler. Soruları kendisi okuyabilecek durumda olan engelli adaylara ise 14 punto büyüklüğünde yazılmış soru kitapçığı ve talep ederlerse işaretleyici görevli desteği verilmektedir. İşaretleyici görevli desteği talep eden adaylar tekli, etmeyen adaylar ise toplu salonlarda sınava girmekte ve bu adaylara sınavlarda ek süre verilmemektedir.

2. **İşitme Engelli Adaylara** yönelik olarak işitme eşiklerine, işitme engelliliği tiplerine ve konuşabilme durumlarına göre sınavlarda farklı uygulamalar yapılmaktadır. İşitme cihazı (biyonik kulak) kullanan adaylar, bu cihazlarını görevlilere teslim etmek şartıyla normal sınav merkezlerinde ya da cihazlarını teslim etmek istemiyorlarsa her türlü kablolu-kablosuz iletişimi kesilmiş sınav merkezlerinde sınava girebilmektedirler. Ayrıca bu adaylara da ÖSYM'nin görevlendireceği komisyonun kabul etmesi halinde ek süre verilmektedir.
3. **Bedensel (Ortopedik) Engelli Adaylara** talep etmeleri halinde işaretleyici görevli desteği verilmektedir. Ayrıca motor fonksiyonları yeterli düzeyde gelişmediği için vücut hareketlerini kontrol etmekte zorlanan Serebral Palsi vb. hastalıkları olan bedensel engelli adaylara talep ederlerse okuyucu ve/veya işaretleyici görevli desteği verilmektedir.
4. **Zihinsel Engelli Adaylar** (*Otizm Spektrum Bozuklukları (OSB), Asperger Sendromu vb.*) ile **Ruhsal ve Duygusal Engelli Adaylara** (*Özgül Öğrenme Güçlüğü (Disleksi), Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) vb.*) sınavlarda ek süre ve talep etmeleri halinde okuyucu ve/veya işaretleyici görevli desteği verilmektedir. Sadece okuyucu görevli desteği talep eden engelli adaylar isterlerse sınav sorularını kendileri de okuyabilmektedirler. Okuyucu ve/veya işaretleyici görevli desteği talep etmeyen engelli adaylar ise talep etmeleri halinde tekli salonlarda sınavlara girebilmektedirler.

5. **Süreğen Hastalığı Olan Adayların** sınavlara kullandıkları ilaçlarla ya da gıda ile girmelerine izin verilmektedir. Örneğin Diyabet hastaları insülin pompası, şeker ölçüm cihazı ve gıda ile sınava girebilmektedirler.²¹¹

2.3. Üniversiteler ve Engelli Öğrenci Birimleri

ÖSYM tarafından yapılan üniversiteye giriş sınavlarında yeterli başarıyı elde ederek yükseköğretim programlara yerleştirilen ve bu kurumlara kayıt yaptıran engelli üniversite öğrencilerinin özel eğitim de dâhil tüm ihtiyaçlarının giderilmesinden öğrencisi oldukları ilgili kurumlar sorumludur. Bu sorumluluğun yerine getirilebilmesi için YÖK tarafından 2006 yılında yayımlanan **“Yükseköğretim Kurumları Özürllüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği”**nin **8/1. maddesindeki,**

“Yükseköğretim kurumları tarafından bir rektör yardımcısı sorumluluğunda, özürllü öğrencilerin akademik, idari, fiziksel, psikolojik, barınma ve sosyal alanlarla ilgili ihtiyaçlarını tespit etmek ve bu ihtiyaçların karşılanması için yapılması gerekenleri belirleyip, yapılacak çalışmaları planlamak, uygulamak, geliştirmek ve yapılan çalışmaların sonuçlarını değerlendirmek üzere, mediko-sosyal sağlık, kültür ve spor işleri daire başkanlığına bağlı özürllü öğrenciler birimi oluşturulur”

hükmü uyarınca her üniversitede **“Özürllü Öğrenci Birimi”** kurulması zorunludur.²¹² Ancak 2006 tarihli bu yönetmelik 2010 yılında yayımlanan aynı isimli bir başka yönetmelik ile yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni yayımlanan yönetmeliğin adı 2014 yılında yapılan değişiklik ile **“Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği”** olarak değiştirilmiştir. Bu yönetmeliğin **11/1. maddesindeki,**

“Yükseköğretim kurumları tarafından eğitim öğretim işlerinden sorumlu bir rektör yardımcısı başkanlığında ve sorumluluğunda, engelliler alanında uzmanlaşmış veya özel eğitim alanına yakın alanda uzmanlaşmış koordinatör öğretim elemanları veya yardımcıları ile ilgili daire başkanlıkları, fakülte, yüksekokullar ve enstitülerin görevlendireceği yönetici veya akademik kişilerden seçilmiş temsilcilerden oluşan, engelli öğrencilerin idari, fiziksel, barınma ihtiyaçları ile sosyal ve akademik alanlarla ilgili ihtiyaçlarını tespit etmek ve bu ihtiyaçların karşılanması için yapılması gerekenleri belirleyip, yapılacak

²¹¹ ÖSYM, “Engeli/Sağlık Sorunu veya Özel Durumu Olan Adaylara Yapılan Sınav Uygulamaları”, <https://www.osym.gov.tr/TR,15060/engelisaglik-sorunu-veya-ozel-durumu-olan-adaylara-yapilan-sinav-uygulamalari.html>, (05.05.2019), ss.13-20.

²¹² Yükseköğretim Kurumları Özürllüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, **RG 20.06.2006**, 2006, 26204.

çalışmaları planlamak, uygulamak, geliştirmek ve yapılan çalışmaların sonuçlarını değerlendirmek üzere, doğrudan rektörlüğe bağlı engelli öğrenci birimleri oluşturulur”

hükmü uyarınca her üniversitede **“Engelli Öğrenci Birimi”** kurulması zorunludur.²¹³

Ancak bu iki yönetmelik arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. İlk fark, birim 2006 yönetmeliğinde herhangi bir rektör yardımcısının sorumluluğunda olabilmekteyken, 2010 yönetmeliğinde **eğitim-öğretim işlerinden sorumlu rektör yardımcısı sorumluluğunda olması zorunluluğunun** getirilmesidir. İkinci fark, birimde 2006 yönetmeliğinde kimlerin görevlendirileceği belirsizken, 2010 yönetmeliğinde **engelliler veya özel eğitim alanına yakın alanda uzmanlaşmış koordinatör öğretim elemanları** ile ilgili daire başkanlıkları ve fakülteler, yüksekokullar ve enstitülerin görevlendireceği yönetici veya akademik kişilerden seçilmiş temsilcilerin görevlendirileceğinin belirtilmesidir. Üçüncü fark ise birim 2006 yönetmeliğinde üniversitelerin Sağlık, Kültür ve Spor (SKS) Daire Başkanlıklarına bağlıyken, 2010 yönetmeliğinde **doğrudan rektörlüğe bağlı olma zorunluluğunun** getirilmesidir. Söz konusu bu iki yönetmelik arasında bu derecede önemli farklılıklar olması YÖK düzeyinde engellilere verilen önemin arttığını, bu öneme paralel olarak gerekli yasal ve idari düzenlemelerin yapıldığını ve engellilere yönelik hizmet verecek olan ilgili idari birimlerin görev paylaşımlarının netleştirildiğini göstermektedir.

2.3.1. Görev ve Hizmetler

“Engelli Öğrenci Birimleri”, yükseköğretim kamu hizmetinden yararlanan engellilere yönelik tüm hizmetlerin, YÖK tarafından belirlenen plan, program, stratejilere ve alınan kararlara da uygun olacak şekilde, hayata geçirilmesini sağlayan asıl uygulayıcılarıdır. Birimler, engellilerin yükseköğretim kamu hizmetine tam ve etkin katılımlarını sağlamak amacıyla, engellilere yönelik eğitim-öğretim, burs, barınma, erişilebilirlik, idari hizmetler ve sosyo-kültürel faaliyetler vb. konularda yapılması gereken tüm düzenlemeleri bağlı oldukları üniversitelerdeki diğer birimler ve YÖK ile eşgüdüm içerisinde yaparlar. Bu bağlamda birimler şu görev ve hizmetleri yerine getirirler:

²¹³ Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, RG 14.08.2010, 2010, 27672.

- Engelli öğrencilerin üniversite yerleşkelerine ve bu yerleşkelerdeki binalara ve açık alanlara fiziksel erişilebilirliklerinin sağlanmasına yönelik çalışmaları (*mevcut asansör, merdiven ve rampaları iyileştirilmesi ya da uygun standartlara göre yenilerinin inşa edilmesi*) yapar ve/veya yaptırırlar.
- Engelli öğrencilerin akademik yaşamlarını kolaylaştıracak uygun nitelikteki eğitim, araştırma ve barınma ortamları (*derslikler, kütüphaneler, yemekhaneler, yurtlar, kültürel ve sportif faaliyet mekânları, tuvaletler vb.*) ile ders ve sınav materyal ve uygulamalarının (*akademik personelin engelli öğrenciler hakkında bilgilendirilmesi, Braille alfabesi ile hazırlanmış ders notları ve sınav kâğıtları, sınavlarda ek süre verilmesi ve okuyucu ve/veya işaretleyici/yazıcı destek görevlilerinin eşlik etmesi vb.*) hazırlanması için gerekli olan çalışmaları yapar ve/veya yaptırırlar.
- Söz konusu bu çalışmaların YÖK'ün plan, program, strateji ve kararlarına uygun olup olmadığını denetlerler.
- Engelli öğrencilerin üniversitelere kayıt oldukları ilk andan itibaren şikâyet, öneri ve isteklerini ilgili birimlere iletebilmeleri için gerekli olan bilgilendirme faaliyetlerini yaparlar.
- Görev ve hizmet alanlarındaki konulara ilişkin bilgi, belge ve yayınlar ile Akademik Engelli Öğrenci Danışmanlarına ilişkin bilgilerin yer aldığı erişilebilir internet siteleri oluştururlar ve bu sitelerin içeriğini güncel tutarlar.²¹⁴
- Engelli olmayan üniversite öğrencileri ile akademik ve idari personeline engellilerin kısıtlılıkların giderilmesi için yapılması gereken düzenlemeler hakkında bilinç ve duyarlılık düzeyinin artırılması amacıyla yayınlar yaparlar ve seminer, konferans, hizmet içi eğitim vb. faaliyetler düzenlerler.
- Maddi güçlüğü bulunan engelli öğrencilerin yardımcı araç gereçlerinin ücretsiz temini sağlamaya çalışırlar.
- Engellilerin istihdamına ilişkin bilgilendirici yayınların hazırlanmasını ve bu yayınların engelli öğrencilere ulaştırılmasını sağlarlar.²¹⁵

²¹⁴ Üniversitelerin internet sitelerine ve Engelli Öğrenci Birimlerinin internet sayfalarına engelli öğrencilerin erişim durumunun incelenmesi bu tez çalışmasının odaklandığı ana konudur.

²¹⁵ Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, **RG** 14.08.2010, 2010, 27672; Engelsiz DEÜ, “Engelli Öğrenciler Birimi Hakkında”, <http://engelsiz.deu.edu.tr>, (17.05.2019).

2.3.2. Görev ve Hizmet İlkeleri

“*Engelli Öğrenci Birimleri*” tüm bu görev ve hizmetlerini yerine getirirken şu ilkeler çerçevesinde hareket etmeye özen gösterirler:

1. **Gizlilik:** Birimler sistemlerinde kayıtlı engelli öğrencilerin engellilik durumlarını ve kimlik bilgilerini bu öğrencilerin izni olmaksızın başka kimselerle ve kurumlarla paylaşamazlar.
2. **Gönüllülük:** Birimler engelli öğrencilerin engellilik durumlarını kendilerini bildirebilmeleri için her türlü imkânı oluştururlar, ancak birime başvurmak engelli öğrencilerin bireyler tercihi olduğu için hiç kimseyi başvuru yapma konusunda zorlayamazlar.
3. **Saygı:** Birimler her bir engelli öğrencinin farklı ihtiyaç ve yeterlilikleri olduğunu dikkate alarak hizmet verirler ve engelli öğrencilerin öneri ve eleştirilerini de dikkate alırlar.
4. **Akademik Fırsat Eşitliği:** Birimler engelli öğrencilere engellilik durumlarına göre uyarlanmış öğrenme ve değerlendirme yöntemlerinin sunulması için gereken çalışmaları ilgili kişi ve birimlerle eşgüdüm ve iş birliği içerisinde yürütürler.
5. **Erişilebilirlik:** Birimler engelli öğrencileri üniversitenin tüm alanlarına fiziksel, akademik ve sosyal bakımlardan erişilebilir kılmak için üniversitenin ilgili birimleriyle eşgüdüm ve iş birliği içerisinde çalışırlar.
6. **Geri Bildirime Açıklık:** Birimler geri bildirimle açık olmalı ve öğrenciler ile akademik ve idari personelden aldığı geri bildirimleri sunduğu hizmetleri iyileştirmek ve geliştirmek için bir fırsat olarak değerlendirirler.
7. **Sorumluluk:** Birimler engelli öğrencilerin üniversite yaşamına tam katılımlarını sağlamak ve akademik başarılarını arttırmaları için destek vermekten sorumludur. Ancak birimlerin bu sorumluluğunun yanı sıra engelli öğrencilerin de bireysel sorumluluğu bulunmaktadır.²¹⁶

²¹⁶ Dokuz Eylül Üniversitesi Engelsiz Dokuz Eylül Koordinatörlüğü (Engelsiz DEÜ), “Çalışma İlkelerimiz”, <http://engelsiz.deu.edu.tr/calisma-ilkelerimiz>, (17.05.2019); Hacettepe Üniversitesi Engelli Öğrenciler Birimi, “İlkelerimiz”, <http://www.eob.hacettepe.edu.tr/ilkelerimiz.html>, (17.05.2019).

2.3.3. Uygulamalar

Engelli öğrencilerin kendilerine başvuruları üzerine Engelli Öğrenci Birimleri “Şekil 12”de bir örneği gösterilen “Uyarlama Mektupları” ile engelli öğrencilerin engellilik türlerine göre derslerde ve sınavlarda çeşitli pozitif ayrımcılıklardan yararlanabilmesi için üniversite akademik personelinden talepte bulunurlar. Bu talep çerçevesinde akademik personel ve Engelli Öğrenci Birimi iş birliği içerisinde engelli öğrencilerin taleplerini mümkün olduğunca yerine getirir.

Şekil 12: Bireysel Uyarlama Mektubu Örneği

..... Üniversitesi Engelli Öğrenciler Birimi Bireysel Uyarlama Mektubu*	
UYARLAMA TALEP EDEN; Öğrencinin Adı- Soyadı: Öğrencinin Numarası: Fakülte/Yüksekokul/Enstitü/Bölüm: Dersin Kodu, Adı ve Şubesi:	
Sayın Yukarıda bilgileri verilen öğrenci, dersinize kayıtlı bulunmaktadır. Engelsiz Üniversite Birimi özel gereksiniminin getirdiği sınırlılıklardan dolayı, öğrencinin derse aktif katılımının desteklenmesi ve performansının artırılması için, aşağıdaki uyarlamaların yapılmasını uygun görmektedir. Dersi veren öğretim elemanı olarak kabul ettiğiniz uyarlamaları lütfen belirtiniz.	
SINIF İÇİ UYARLAMALAR	
Öğrenci İçin Uygun Görülen Uyarlamalar	Öğretim Elemanı Tarafından Kabul Edilen Uyarlamalar
Sınıfta Ses Kaydı Yapılması ☐ Ders Partneri ☐ (Aynı sınıfta eğitim gören öğrenci/öğrenciler) Sınıf İçinde Kullanılan Görselin/Tahtanın Fotoğrafının Çekilmesi ☐ Ders materyallerinin (varsa) elektronik formatta temini ☐ Diğer (lütfen belirtiniz):	Sınıfta Ses Kaydı Yapılması ☐ Ders Partneri ☐ (Aynı sınıfta eğitim gören öğrenci/öğrenciler) Sınıf İçinde Kullanılan Görselin/Tahtanın Fotoğrafının Çekilmesi ☐ Ders materyallerinin (varsa) elektronik formatta temini ☐ Diğer (lütfen belirtiniz):
SINAV UYARLAMALARI	
Öğrenci İçin Uygun Görülen Uyarlamalar	Öğretim Elemanı Tarafından Kabul Edilen Uyarlamalar
Büyük Puntolu Sınav Materyali ☐ Sınav için Yazıcı/Okuyucu ☐ Braille Sınav Materyali ☐ Sınav için Süre Artırımı (%) ☐ Sınav evrakının flash ile getirilmesi (PC kullanan öğrenciler için) ☐ Diğer (lütfen belirtiniz):	Büyük Puntolu Sınav Materyali ☐ Sınav için Yazıcı/Okuyucu ☐ Braille Sınav Materyali ☐ Sınav için Süre Artırımı (%) ☐ Sınav evrakının flash ile getirilmesi (PC kullanan öğrenciler için) ☐ Diğer (lütfen belirtiniz):
Öğretim Elemanı Tarafından Uygun Görülmeyen Uyarlamaların Nedeni:	
Öğretim uyarlamalarının uygulanması, öğrenci, öğretim elemanı ve Engelli Öğrenci Birimi ortak sorumluluğundadır. Tüm öğrencilerin eğitim hizmetlerinden eşit şekilde faydalanması konusunda verdiğiniz destek için teşekkür ederiz.	
Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörü:	İmza: Tarih:
Öğrenci:	İmza: Tarih:
Öğretim Elemanı:	İmza: Tarih:

* Bu mektup yasalarda korunan özel bilgi içerir.

* Metni okuma güçlüğü çeken bireyler için çıktı büyük punto ile alınabilir.

Kaynak: Trakya Üniversitesi Engelsiz Trakya Üniversitesi Birimi,
[https://engelsiz.trakya.edu.tr/Dosyalar/119/Bireysel-Uyarlama-Mektubu%20\(1\).docx](https://engelsiz.trakya.edu.tr/Dosyalar/119/Bireysel-Uyarlama-Mektubu%20(1).docx),
(20.05.2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENGELLİLERİN ÜNİVERSİTELERİN İNTERNET SİTELERİNE ERİŞİLEBİLİRLİK DURUMUNUN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Erişilebilirlik, bir ürünün, hizmetin, teknolojinin ya da mekânın başta **engelliler ve yaşlılar** dâhil olmak üzere toplumdaki herkes tarafından **ulaşılabilir ve kullanılabilir** olmasını ifade etmektedir. *“İnternet Sitelerinin Erişilebilirliği”* ise, **hedef kullanıcı kitlesinin tamamının** bu sitelere erişebilmesini, siteleri kullanabilmesini ve site içeriğini anlayabilmesini ifade etmektedir.²¹⁷ Bu bakımdan **BM Engelli Hakları Sözleşmesi**’ndeki *“Fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime erişimin engellilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam yararlanmasını sağlamadaki öneminin kabul edileceği”* yönündeki beyan doğrultusunda bedensel, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel vb. engellilik durumları olan **engelli kullanıcıların internet sitelerine sorunsuzca erişebilmesi** için bu sitelerin uluslararası erişilebilirlik standartları dikkate alınarak tasarlanması gerekmektedir.²¹⁸

Türkiye’de engellilerin kamu internet sitelerine erişilebilirliğinin geliştirilmesi ve arttırılması için 2006 yılında TÜBİTAK tarafından yayımlanan *“Kamu Kurumları İnternet Sitesi Kılavuzu”* ile kamu internet sitelerinde yer alan içeriklere yönelik standartlar belirlenmiştir. 2007 yılında yayımlanan 2007/4 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile bu standartlara uymak zorunlu hale getirilmiştir. Daha sonrasında 2009 yılında TÜRKSAT tarafından yayımlanan *“Kamu Kurumları İnternet Siteleri Standartları ve Önerileri Rehberi”* ile kamu internet sitelerinin geliştirilmesi aşamasında kullanılabilecek standartlar belirlenmiş ve öneriler geliştirilmiştir. Son olarak da 2014 yılında *“Kamu İnternet Siteleri Rehberi Projesi (KAMİS)”*

²¹⁷ Kamu İnternet Siteleri Rehberi Projesi (KAMİS), “Erişilebilirlik Nedir?”, **Erişilebilirlik**, <https://kamis.gov.tr/erisebilirlik-nedir>, 27.08.2019.

²¹⁸ UN DESA, “Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)”, İmza tarihi: 30.03.2007, Yürürlük tarihi: 03.05.2008, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>, (20.08.2019).

kapsamında yayımlanan KAMİS Rehberleri ile bu kılavuzlarda yer alan standartlar yeni teknolojik gelişmeler dikkate alınarak güncellenmiştir.²¹⁹

KAMİS ile **kamu internet sitelerinin uluslararası kullanılabilirlik ve erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilmesi** hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda yayımlanan rehberlerden biri olan “**Erişilebilirlik İlkeleri Rehberi**”nde yer alan “**TS EN ISO 9241-151 (İnsan-Sistem Etkileşiminin Ergonomisi Standartları)**”, “**WCAG (Web İçeriği Erişilebilirlik Standartları ve Kriteri)**” ve “**ISO/IEC 40500:2012 (Web İçeriği Kullanılabilirlik Standartları ve Kriteri)**” standartlarına ilişkin bilgiler ve uygulama esasları dikkate alınarak kamu kurum ve kuruluşları tarafından kamu internet siteleri güncellenmelidir.²²⁰

KAMİS Erişilebilirlik İlkeleri Rehberi’nde bir kamu internet sitesinin engelli erişimine uygun olması için bu standartların olması gerektiği belirtilmiştir:

- Sitelerin sayfa yapısı her engellinin algılayabileceği, anlayabileceği ve kullanabileceği şekilde tasarlanmalıdır.
- Sitelerdeki başlıklar ve bağlantılar anlaşılabilir olmalı ve kolay ayırt edilebilecek şekilde gruplandırılmalıdır.
- Siteler klavye gezinimine, ekran okuyucu ve vücut hareketlerine duyarlı yazılımların çalışmasına, punto ve renk/kontrast değişikliğine imkân tanımalı ve sesli bilgilendirme, altyazı, işaret dili gibi özellikler bulundurmaktadır.²²¹

Kamu internet sitelerine erişilebilirlik sağlamaya ilişkin standartları belirleyen tüm bu rehberleri uygulaması gereken kamu kurumlarının arasında yükseköğretim kamu hizmeti sunan kurumlar olan üniversiteler önemli bir yer kaplamaktadır. 2019 yılı itibarıyla Türkiye’de 129’u devlet üniversitesi, 72’si vakıf üniversitesi ve 5’i vakıf MYO olmak üzere toplamda 206 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bu kurumların ilgili anayasa, kanunlar, yönetmelikler ve YÖK kararları uyarınca engelli öğrencilerin eğitim-öğretim süreçlerine tam ve etkin katılım sağlayabilmeleri için gerekli olan her türlü erişilebilirlik altyapısını kurmaları bir zorunluluktur. Söz konusu

²¹⁹ KAMİS, “Proje Tarihçesi”, **Hakkında**, <https://kamis.gov.tr/proje-tarihcesi>, (27.08.2019); Dijital Dönüşüm, “Rehberler”, **Türkiye’de Dijital Dönüşüm**, <https://www.dijitaldonusum.gov.tr/rehberler>, (27.08.2019).

²²⁰ KAMİS, “Proje Hakkında”, **Hakkında**, <https://kamis.gov.tr/proje-hakkinda>, (27.08.2019).

²²¹ KAMİS, **Erişilebilirlik İlkeleri Rehberi**, <https://kamis.gov.tr/kamis-rehberi-v-2>, (27.08.2019), ss.8-40.

erişilebilirlik altyapısı, engellilerin sadece fiziksel erişilebilirliklerini değil, bu kurumlar tarafından sunulan bilgilere erişilebilirliklerini de kapsamaktadır. Dolayısıyla **“Bilgi Edinme Hakkı”** kapsamında ve kamu internet sitelerinin erişilebilirliğine yönelik uluslararası standartlar dikkate alınarak engellilerin kolayca erişebildiği ve üniversitelerin görev ve hizmetlerine ilişkin bilgi, belge ve dokümanların bulunduğu ve ayrıca Engelli Öğrenci Birimlerine ilişkin bilgilerin de yer aldığı internet sitelerinin kurumlar tarafından oluşturulması bir gerekliliktir.²²²

1. İNCELEME

Türkiye’de bulunan 206 yükseköğretim kurumunun internet siteleri ile bu kurumlardaki Engelli Öğrenci Birimlerine ait internet sayfalarına ve sitelerde/sayfalarda bulunan bilgilere engellilerin ne düzeyde erişebildikleri aşağıda belirtilen çeşitli kriterler dikkate alınarak tablo halinde tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bu tespit çalışması sırasında KAMİS kapsamında belirlenen uluslararası erişilebilirlik standartları ve daha önce yapılan çalışmalar²²³ dikkate alınarak şu kriterlerin sağlanma durumunu incelenmiştir:

1. Engellilerin bu kurumların internet sitelerini kullanabilmesini kolaylaştırmak amacıyla yazı puntosu değiştirme (P), büyük puntolu yazılar (B), renk/kontrast değiştirme (R), linkleri belirginleştirme (L), klavye gezinimi (K), ekran okuyucu (E), sesli bilgilendirme (S) özelliklerinin bulunma durumu
2. Kurumların internet sitelerinde Engelli Öğrenci Birimlerinin internet sayfalarına yönlendirme amacıyla bağlantı bulunma durumu
3. Kurumlardaki “Engelli Öğrenci Birimleri”nin kurumsal adlarının ne olduğu ve bu birimlerin yönetmelik gereği Rektörlüğe bağlı olması zorunlu olmasına rağmen başka bir idari birime bağlı olan birimlerin hangi birime bağlı oldukları

²²² Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, RG 14.08.2010, 2010, 27672.

²²³ Adil Çamur, “Yükseköğretim Kurumlarında Engelli Öğrencilere Yönelik Hizmetler: Engelli Öğrenci Akademik Danışmanlığı Üzerine Değerlendirme”, **III. Uluslararası Engelsizmir 2018 “Engelsiz Üretim Modelleri ve İstihdam” Kongresi ve Fuarı**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 01-03.11.2018, https://www.researchgate.net/publication/335014987_Yuksekogretim_Kurumlarında_Engelli_Ogrencilere_Yonelik_Hizmetler_Engelli_Ogrenci_Akademik_Danismanligi_Uzerine_Degerlendirme, (27.08.2019).

4. Kurumlardaki “Engelli Öğrenci Birimleri”nin özel internet sayfalarının bulunma durumu
5. Birimlerin internet sayfalarında görev ve hizmetleri hakkında bilginin bulunma durumu
6. Birimlerin internet sayfalarında akademik danışmanlar hakkında bilginin bulunma durumu
7. Engellilerin birimlerin internet sayfalarını kullanabilmesini kolaylaştırmak amacıyla yazı puntosu değiştirme (P), büyük puntolu yazılar (B), renk/kontrast değiştirme (R), linkleri belirginleştirme (L), klavye gezinimi (K), ekran okuyucu (E), sesli bilgilendirme (S) özelliklerinin bulunma durumu

Tablo 6: Türkiye'deki Yükseköğretim Kurumlarının İnternet Sitelerine Engellilerin Erişilebilirlik Durumu

Kurum Adı	Ana Sayfa		Engelli Öğrenci Birimi				
	Engelsiz Erişim Özelliği	Engelli Öğrenci Birimi Bağlantısı	Birimin Kurumsal Adı	İnternet Sayfası	Görev ve Hizmetler Hakkında Bilgi	Akademik Danışmanlar Listesi	Engelsiz Erişim Özelliği
Devlet Üniversiteleri							
1.	Abdullah Gül Üniversitesi ²²⁴	-	-	Engelsiz Yaşam Birim Koordinatörlüğü	Koordinatörlüğün internet sayfası bulunmamaktadır.		
2.	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi ²²⁵	-	-	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.		
3.	Adıyaman Üniversitesi ²²⁶	-	Üst menüde “Yönetim” - “İdari Birimler” - “Koordinatörlükler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü	Koordinatörlüğün internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.		
4.	Afyon Kocatepe Üniversitesi ²²⁷	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (Öğrenci İşleri Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	+
5.	Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi ²²⁸	-	-	Engelli Öğrenci Birimi	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.		

²²⁴ Abdullah Gül Üniversitesi, <http://www.agu.edu.tr>, (25.05.2019).

²²⁵ Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, <https://www.atu.edu.tr>, (25.05.2019); Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Engelli Birimi, <https://sks.atu.edu.tr/Pages/TR/detay.aspx?pagId=63>, (25.05.2019).

²²⁶ Adıyaman Üniversitesi, <https://adiyaman.edu.tr>, (25.05.2019); Adıyaman Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü, <https://adiyaman.edu.tr/ADYU/Birimler/Idari-Birimler/Koordinatorlukler/Engelli-Ogrenci-Birimi-Koordinatorlugu>, (25.05.2019).

²²⁷ Afyon Kocatepe Üniversitesi, <https://aku.edu.tr>, (25.05.2019); Afyon Kocatepe Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://ogrenci.aku.edu.tr/engelsiz-aku>, (25.05.2019).

²²⁸ Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, <http://afsu.edu.tr>, (25.05.2019).

6.	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ²²⁹	-	-	Engelli Öğrenci Danışma ve Koordinasyon Birimi	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
7.	Akdeniz Üniversitesi ²³⁰	-	Üst menüde buton ve “Öğrenciler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
8.	Aksaray Üniversitesi ²³¹	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında ve sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	B
9.	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ²³²	-	-	Engelli Öğrenci Koordinatörlüğü	Koordinatörlüğün internet sayfası bulunmamaktadır.			
10.	Amasya Üniversitesi ²³³	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelsiz Erişim Birimi	+	+	-	-
11.	Anadolu Üniversitesi ²³⁴	-	Yan menüde “Bağlantılar” menüsünde bağlantı	Engelli Öğrenciler Birimi	+	+	-	P
12.	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi ²³⁵	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
13.	Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi ²³⁶	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
14.	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ²³⁷	-	Üst menüde “Üniversitemiz” - “Koordinatörlükler” başlığında bağlantı	Engelsiz Öğrenci Birim Koordinatörlüğü	+	+	-	-

²²⁹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, <https://www.agri.edu.tr>, (25.05.2019); Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Engelli Öğrenci Danışma ve Koordinasyon Birimi, <https://www.agri.edu.tr/detail.aspx?id=1553&bid=1&tid=7>, (25.05.2019).

²³⁰ Akdeniz Üniversitesi, <http://www.akdeniz.edu.tr>, (25.05.2019); Akdeniz Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.akdeniz.edu.tr>, (25.05.2019).

²³¹ Aksaray Üniversitesi, <https://www.aksaray.edu.tr>, (25.05.2019); Aksaray Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.aksaray.edu.tr>, (25.05.2019).

²³² Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, <https://www.alanya.edu.tr>, (25.05.2019).

²³³ Amasya Üniversitesi, <https://www.amasya.edu.tr>, (25.05.2019); Amasya Üniversitesi Engelsiz Erişim Birimi, <https://engelsiz.amasya.edu.tr>, (25.05.2019).

²³⁴ Anadolu Üniversitesi, <https://www.anadolu.edu.tr>, (25.05.2019); Anadolu Üniversitesi Engelli Öğrenciler Birimi, <https://aueob.anadolu.edu.tr>, (25.05.2019).

²³⁵ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, <https://ahbv.edu.tr>, (25.05.2019).

²³⁶ Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, <https://www.mgu.edu.tr>, (25.05.2019); Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.mgu.edu.tr/tr/engelli-ogrenci-birimi.html>, (25.05.2019).

²³⁷ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, <https://www.asbu.edu.tr>, (25.05.2019); Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Engelsiz Öğrenci Birimi, <https://engelsiz.asbu.edu.tr>, (25.05.2019).

15.	Ankara Üniversitesi ²³⁸	-	Üst menüde “İdari” başlığında bağlantı	Engelsiz Ankara Üniversitesi Koordinatörlüğü	+	+	+	-
16.	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ²³⁹	-	Sayfa altında bağlantı	Engelsiz Üniversite Birimi	+	+	-	-
17.	Ardahan Üniversitesi ²⁴⁰	-	Sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
18.	Artvin Çoruh Üniversitesi ²⁴¹	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
19.	Atatürk Üniversitesi ²⁴²	-	Üst menüde “Öğrenciler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
20.	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi ²⁴³	-	Üst menüde “Hızlı Erişim Menüsü”nde bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
21.	Balıkesir Üniversitesi ²⁴⁴	-	Üst menüde “BAÜN’de Yaşam” başlığında ve sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
22.	Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi ²⁴⁵	-	Üst menüde “Üniversitemiz” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü	+	+	-	-

²³⁸ Ankara Üniversitesi, <https://www.ankara.edu.tr>, (25.05.2019); Ankara Üniversitesi Engelsiz Ankara Üniversitesi Koordinatörlüğü, <http://engelsiz.ankara.edu.tr>, (25.05.2019).

²³⁹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, <https://aybu.edu.tr>, (25.05.2019); Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Engelsiz Üniversite Birimi, <https://aybu.edu.tr/engelsiz>, (25.05.2019).

²⁴⁰ Ardahan Üniversitesi, <https://www.ardahan.edu.tr>, (25.05.2019); Ardahan Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002580>, (25.05.2019).

²⁴¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, <https://www.artvin.edu.tr>, (25.05.2019); Artvin Çoruh Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://engelsiz.artvin.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁴² Atatürk Üniversitesi, <https://www.atauni.edu.tr>, (25.05.2019); Atatürk Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://eob.atauni.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁴³ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, <https://www.adu.edu.tr>, (25.05.2019); Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://www.idari.adu.edu.tr/engelliogrenci>, (25.05.2019).

²⁴⁴ Balıkesir Üniversitesi, <http://www.balikesir.edu.tr>, (25.05.2019); Balıkesir Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, http://balikesir.edu.tr/index.php/baun/birim/engelli_ogrenci_birimi, (25.05.2019).

²⁴⁵ Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, <https://www.bandirma.edu.tr>, (25.05.2019); Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü, <https://eok.bandirma.edu.tr>, (25.05.2019).

23.	Bartın Üniversitesi ²⁴⁶	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü	+	-	-	-
24.	Batman Üniversitesi ²⁴⁷	-	Üst menüde “Kampüste Yaşam” başlığında bağlantı	Engelsiz Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	-	-
25.	Bayburt Üniversitesi ²⁴⁸	-	Sayfa altında akan menüde buton	Engelli Öğrenci Birimi	Birim internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
26.	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi ²⁴⁹	-	Üst menüde “İdari” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü	+	+	+	K - P
27.	Bingöl Üniversitesi ²⁵⁰	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birim Koordinatörlüğü	Birim internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
28.	Bitlis Eren Üniversitesi ²⁵¹	-	Üst menüde “İdari” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	P
29.	Boğaziçi Üniversitesi ²⁵²	-	-	Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi	+	+	-	-
30.	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi ²⁵³	-	Üst menüde “Akademik” - “Rektörlüğe Bağlı Birimler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi	+	+	-	-

²⁴⁶ Bartın Üniversitesi, <https://w3.bartın.edu.tr>, (25.05.2019); Bartın Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü, <https://engelsiz.bartın.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁴⁷ Batman Üniversitesi, <https://www.batman.edu.tr>, (25.05.2019); Batman Üniversitesi Engelsiz Öğrenci Birimi, <https://engelsizyasam.batman.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁴⁸ Bayburt Üniversitesi, <https://www.bayburt.edu.tr>, (25.05.2019); Bayburt Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.bayburt.edu.tr/engelli-ogrenci-birimi-1>, (25.05.2019).

²⁴⁹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, <http://www.bilecik.edu.tr>, (25.05.2019); Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü, <http://w3.bilecik.edu.tr/engelliogrenciler>, (25.05.2019).

²⁵⁰ Bingöl Üniversitesi, <http://www.bingol.edu.tr>, (25.05.2019); Bingöl Üniversitesi Engelli Öğrenci Birim Koordinatörlüğü, <http://www.bingol.edu.tr/tr/ogrenci/engelli-ogrenci-birim-koordinatörlugu/genel-bilgi>, (25.05.2019).

²⁵¹ Bitlis Eren Üniversitesi, <http://www.bitliseren.edu.tr>, (25.05.2019); Bitlis Eren Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://www.bitliseren.edu.tr/Birim.aspx?id=86>, (25.05.2019).

²⁵² Boğaziçi Üniversitesi, <http://www.boun.edu.tr>, (25.05.2019); Boğaziçi Üniversitesi Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, <http://www.engelliler.boun.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁵³ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, <http://www.ibu.edu.tr>, (25.05.2019); Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, <http://engelsiz.ibu.edu.tr>, (25.05.2019).

31.	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi ²⁵⁴	-	Üst menüde “Üniversitemiz” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
32.	Bursa Teknik Üniversitesi ²⁵⁵	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelsiz Birimi	+	+	-	-
33.	Bursa Uludağ Üniversitesi ²⁵⁶	-	Sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
34.	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ²⁵⁷	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında ve sayfa altında bağlantı	Engelsiz ÇOMÜ Öğrenci Birimi	+	+	+	-
35.	Çankırı Karatekin Üniversitesi ²⁵⁸	-	Üst menüde “Hızlı Erişim” ve yan menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	B - P - R
36.	Çukurova Üniversitesi ²⁵⁹	-	Üst Menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	+	-
37.	Dicle Üniversitesi ²⁶⁰	-	Üst Menüde “Akademik Birimler” - “Araştırma Merkezleri” başlığında bağlantı	Engelliler Birimi (Engelliler Uygulama ve Araştırma Merkezine bağlı)	+	+	+	-

²⁵⁴ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, <https://www.mehmetakif.edu.tr>, (25.05.2019); Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://engelsiz.mehmetakif.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁵⁵ Bursa Teknik Üniversitesi, <http://www.btu.edu.tr>, (25.05.2019); Bursa Teknik Üniversitesi Engelsiz Birimi, <http://engelsiz.btu.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁵⁶ Bursa Uludağ Üniversitesi, <https://www.uludag.edu.tr>, (25.05.2019); Bursa Uludağ Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://www.uludag.edu.tr/engelsiz>, (25.05.2019).

²⁵⁷ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, <https://www.comu.edu.tr>, (25.05.2019); Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Engelsiz ÇOMÜ Öğrenci Birimi, <http://ekb.comu.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁵⁸ Çankırı Karatekin Üniversitesi, <https://www.karatekin.edu.tr>, (25.05.2019); Çankırı Karatekin Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.karatekin.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁵⁹ Çukurova Üniversitesi, <https://www.cu.edu.tr>, (25.05.2019); Çukurova Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://eob.cu.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁶⁰ Dicle Üniversitesi, <http://www.dicle.edu.tr>, (25.05.2019); Dicle Üniversitesi Engelliler Birimi, <http://www.dicle.edu.tr/engelliler-uygulama-ve-arastirma-merkezi>, (25.05.2019).

38.	Dokuz Eylül Üniversitesi ²⁶¹	Üst ve alt menüde buton L - P - R	Sayfa altında akan menüde bağlantı	Engelsiz Dokuz Eylül Koordinatörlüğü	+	+	+	L - P - R
39.	Düzce Üniversitesi ²⁶²	-	-	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	-	-	-
40.	Ege Üniversitesi ²⁶³	-	Üst menüde “Hakkımızda” ve “Kampüste Yaşam” başlıklarında bağlantı	Engelsiz Ege Birimi Koordinatörlüğü	+	+	-	-
41.	Erciyes Üniversitesi ²⁶⁴	-	Orta menüde “Kampüste Yaşam” başlığında ve sayfa altında akan menüde bağlantı	Engelsiz Kampüs Birimi	+	+	+	P - S
42.	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi ²⁶⁵	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
43.	Erzurum Teknik Üniversitesi ²⁶⁶	-	-	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	-	-	-
44.	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ²⁶⁷	-	Üst menüde “Kampüste Yaşam” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-

²⁶¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, <https://www.deu.edu.tr>, (25.05.2019); Dokuz Eylül Üniversitesi Engelsiz Dokuz Eylül Koordinatörlüğü, <http://engelsiz.deu.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁶² Düzce Üniversitesi, <https://www.duzce.edu.tr>, (25.05.2019); Düzce Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://sks.duzce.edu.tr/Sayfa/9124/engelli-ogrenci>, (25.05.2019).

²⁶³ Ege Üniversitesi, <https://ege.edu.tr>, (25.05.2019); Ege Üniversitesi Engelsiz Ege Birimi Koordinatörlüğü, <https://engelsizege.ege.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁶⁴ Erciyes Üniversitesi, <https://www.erciyes.edu.tr>, (25.05.2019); Erciyes Üniversitesi Engelsiz Kampüs Birimi, <https://engelsiz.erciyes.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁶⁵ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, <http://www.ebyu.edu.tr>, (25.05.2019); Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://www.ebyu.edu.tr/tr/category/alt-sayfalar/engelli-ogrenci-birimi>, (25.05.2019).

²⁶⁶ Erzurum Teknik Üniversitesi, <https://www.erkurum.edu.tr>, (25.05.2019); Erzurum Teknik Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.erkurum.edu.tr/menu/engelli-ogrenci-birimi>, (25.05.2019).

²⁶⁷ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, <https://www.ogu.edu.tr>, (25.05.2019); Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://eob.ogu.edu.tr>, (25.05.2019).

45.	Eskişehir Teknik Üniversitesi ²⁶⁸	-	-	Engelli Öğrenciler Birimi	Birim internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
46.	Fırat Üniversitesi ²⁶⁹	-	Üst menüde “Akademik” - “Araştırma Merkezleri” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (Engelliler Araştırma ve Uygulama Merkezine bağlı)	+	+	+	-
47.	Galatasaray Üniversitesi ²⁷⁰	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
48.	Gazi Üniversitesi ²⁷¹	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Danışma Birimi	+	+	-	-
49.	Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi ²⁷²	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
50.	Gaziantep Üniversitesi ²⁷³	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	+	-
51.	Gebze Teknik Üniversitesi ²⁷⁴	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelsiz GTÜ Birimi	+	+	-	-
52.	Giresun Üniversitesi ²⁷⁵	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Üniversite Birimi	+	+	-	P
53.	Gümüşhane Üniversitesi ²⁷⁶	-	Orta menüde akan menüde buton ve sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenciler Birimi	+	+	-	-

²⁶⁸ Eskişehir Teknik Üniversitesi, <https://www.eskisehir.edu.tr>, (25.05.2019); Eskişehir Teknik Üniversitesi Engelli Öğrenciler Birimi, <https://eob.eskisehir.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁶⁹ Fırat Üniversitesi, <http://www.firat.edu.tr>, (25.05.2019); Fırat Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelli.firat.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁷⁰ Galatasaray Üniversitesi, <https://www.gsu.edu.tr>, (25.05.2019); Galatasaray Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.gsu.edu.tr/tr/ogrenci/engelli-ogrenci-birimi>, (25.05.2019).

²⁷¹ Gazi Üniversitesi, <http://gazi.edu.tr>, (25.05.2019); Gazi Üniversitesi Engelli Danışma Birimi, <http://engelsiz.gazi.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁷² Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, <http://www.gibtu.net>, (25.05.2019).

²⁷³ Gaziantep Üniversitesi, <https://www.gantep.edu.tr>, (25.05.2019); Gaziantep Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://eob.gantep.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁷⁴ Gebze Teknik Üniversitesi, <http://www.gtu.edu.tr>, (25.05.2019); Gebze Teknik Üniversitesi Engelsiz GTÜ Birimi, <http://www.gtu.edu.tr/icerik/1250/346/engelsiz-gyte-birimi.aspx>, (25.05.2019).

²⁷⁵ Giresun Üniversitesi, <https://www.giresun.edu.tr>, (25.05.2019); Giresun Üniversitesi Engelli Üniversite Birimi, <http://eub.giresun.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁷⁶ Gümüşhane Üniversitesi, <http://www.gumushane.edu.tr>, (25.05.2019); Gümüşhane Üniversitesi Engelli Öğrenciler Birimi, <http://engelsiz.gumushane.edu.tr>, (25.05.2019).

54.	Hacettepe Üniversitesi ²⁷⁷	-	-	Engelli Öğrenciler Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	Ekli listede	-
55.	Hakkâri Üniversitesi ²⁷⁸	-	-	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
56.	Harran Üniversitesi ²⁷⁹	-	Üst menüde “İdari” - “Koordinatörlükler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
57.	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi ²⁸⁰	-	Üst menüde “İdari” - “Koordinatörlükler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü	+	-	-	-
58.	Hitit Üniversitesi ²⁸¹	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
59.	Iğdır Üniversitesi ²⁸²	-	Orta menüde “Hızlı Erişim” menüsünde bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	-	-
60.	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ²⁸³	-	-	Engelsiz Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Birimi	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.			
61.	İnönü Üniversitesi ²⁸⁴	-	Orta menüde bağlantı	Engelsiz İnönü Koordinatörlüğü	+	+	+	-
62.	İskenderun Teknik Üniversitesi ²⁸⁵	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					

²⁷⁷ Hacettepe Üniversitesi, <https://www.hacettepe.edu.tr>, (25.05.2019); Hacettepe Üniversitesi Engelli Öğrenciler Birimi, <http://www.eob.hacettepe.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁷⁸ Hakkâri Üniversitesi, <https://www.hakkari.edu.tr>, (25.05.2019); Hakkâri Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://hakkari.edu.tr/sksdb/Sayfa/7316/engelli-ogrenci-birimi>, (25.05.2019).

²⁷⁹ Harran Üniversitesi, <https://www.harran.edu.tr>, (25.05.2019); Harran Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.harran.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁸⁰ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, <http://www.mku.edu.tr>, (25.05.2019); Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü, <http://www.mku.edu.tr/departments.aspx?birim=67>, (25.05.2019).

²⁸¹ Hitit Üniversitesi, <http://www.hitit.edu.tr>, (25.05.2019); Hitit Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://eob.hitit.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁸² Iğdır Üniversitesi, <http://www.igdir.edu.tr>, (25.05.2019); Iğdır Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://www.igdir.edu.tr/engelli-ogrenci-birimi>, (25.05.2019).

²⁸³ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, <https://www.isparta.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁸⁴ İnönü Üniversitesi, <http://inonu.edu.tr>, (25.05.2019); İnönü Üniversitesi Engelsiz İnönü Koordinatörlüğü, <http://inonu.edu.tr/tr/engelsizinonu>, (25.05.2019).

²⁸⁵ İskenderun Teknik Üniversitesi, <https://iste.edu.tr>, (25.05.2019).

63.	İstanbul Medeniyet Üniversitesi ²⁸⁶	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
64.	İstanbul Teknik Üniversitesi ²⁸⁷	-	-	Engelli Öğrenci Danışma Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	-	-
65.	İstanbul Üniversitesi ²⁸⁸	-	Sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
66.	İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa ²⁸⁹	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
67.	İzmir Bakırçay Üniversitesi ²⁹⁰	-	-	Engelli Öğrenci Hizmetleri Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	-	-
68.	İzmir Demokrasi Üniversitesi ²⁹¹	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
69.	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi ²⁹²	-	Sayfa altında “Koordinatörlükler” başlığında bağlantı	Engelsiz Üniversite Koordinatörlüğü ve Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
70.	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü ²⁹³	-	-	Engelsiz Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	-	-
71.	Kafkas Üniversitesi ²⁹⁴	-	-	Engelli Öğrenci Danışman ve Koordinasyon Birimi	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.			

²⁸⁶ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, <https://www.medeniyet.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁸⁷ İstanbul Teknik Üniversitesi, <http://www.itu.edu.tr>, (25.05.2019); İstanbul Teknik Üniversitesi Engelli Öğrenci Danışma Birimi, <http://www.engelsiz.itu.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁸⁸ İstanbul Üniversitesi, <http://www.istanbul.edu.tr>, (25.05.2019); İstanbul Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.istanbul.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁸⁹ İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa, <http://istanbulc.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁹⁰ İzmir Bakırçay Üniversitesi, <http://bakircay.edu.tr>, (25.05.2019); İzmir Bakırçay Üniversitesi Engelli Öğrenci Hizmetleri Birimi, <http://sks.bakircay.edu.tr/tr/engelli-ogrenci-hizmetleri>, (25.05.2019).

²⁹¹ İzmir Demokrasi Üniversitesi, <http://www.idu.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁹² İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, <http://ikc.edu.tr>, (25.05.2019); İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Engelsiz Üniversite Koordinatörlüğü ve Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.ikc.edu.tr>, (25.05.2019).

²⁹³ İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, <https://iyte.edu.tr>, (25.05.2019); İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Engelsiz Birimi, <https://sks.iyte.edu.tr/engelsiz>, (25.05.2019).

²⁹⁴ Kafkas Üniversitesi, <https://www.kafkas.edu.tr>, (26.05.2019).

72.	Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi ²⁹⁵	-	-	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
73.	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ²⁹⁶	-	Üst menüde “Üniversitemiz” - “İdari Birimler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
74.	Karabük Üniversitesi ²⁹⁷	-	Üst menüde “Hızlı Erişim” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
75.	Karadeniz Teknik Üniversitesi ²⁹⁸	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
76.	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi ²⁹⁹	-	Üst menüde ve “Hızlı Erişim” menüsünde bağlantı	Engelli Öğrenci Birim Koordinatörlüğü	+	+	+	Görme Engelliler için bağlantı P - R - S
77.	Kastamonu Üniversitesi ³⁰⁰	-	Orta menüde buton	Engelsiz Üniversite Koordinatörlüğü	+	+	-	-
78.	Kayseri Üniversitesi ³⁰¹	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
79.	Kırıkkale Üniversitesi ³⁰²	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelsiz Yaşam Birimi	+	+	-	-

²⁹⁵ Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, <http://www.istiklal.edu.tr>, (26.05.2019); Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://eob.istiklal.edu.tr>, (26.05.2019).

²⁹⁶ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, <http://www.ksu.edu.tr>, (26.05.2019); Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://eob.ksu.edu.tr>, (26.05.2019).

²⁹⁷ Karabük Üniversitesi, <https://www.karabuk.edu.tr>, (26.05.2019); Karabük Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.karabuk.edu.tr>, (26.09.2019).

²⁹⁸ Karadeniz Teknik Üniversitesi, <http://www.ktu.edu.tr>, (26.09.2019); Karadeniz Teknik Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://www.ktu.edu.tr/engelli>, (26.05.2019).

²⁹⁹ Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, <https://www.kmu.edu.tr>, (26.05.2019); Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Görme Engelliler Sayfası, <http://gormeengelli.kmu.edu.tr>, (26.05.2019); Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Engelli Öğrenci Birim Koordinatörlüğü, <http://kmu.edu.tr/engelsiz>, (26.05.2019).

³⁰⁰ Kastamonu Üniversitesi, <https://www.kastamonu.edu.tr>, (26.05.2019); Kastamonu Üniversitesi Engelsiz Üniversite Koordinatörlüğü, <https://engelsiz.kastamonu.edu.tr>, (26.05.2019).

³⁰¹ Kayseri Üniversitesi, <http://www.kayseri.edu.tr>, (26.05.2019).

³⁰² Kırıkkale Üniversitesi, <https://kku.edu.tr>, (26.05.2019); Kırıkkale Üniversitesi Engelsiz Yaşam Birimi, <https://eob.kku.edu.tr>, (26.05.2019).

80.	Kırklareli Üniversitesi ³⁰³	-	-	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
81.	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi ³⁰⁴	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
82.	Kilis 7 Aralık Üniversitesi ³⁰⁵	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelsiz Üniversite Birimi	+	-	-	-
83.	Kocaeli Üniversitesi ³⁰⁶	-	Üst menüde “Üniversitemiz” “Birimler” başlığında bağlantı	Engelsiz Üniversite Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.			
84.	Konya Teknik Üniversitesi ³⁰⁷	-	-	Engelli Öğrenci Birimi	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.			
85.	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi ³⁰⁸	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
86.	Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi ³⁰⁹	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
87.	Malatya Turgut Özal Üniversitesi ³¹⁰	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
88.	Manisa Celal Bayar Üniversitesi ³¹¹	-	Sayfa altında buton	Engelliler Danışma ve Koordinasyon Koordinatörlüğü	+	+	+	-
89.	Mardin Artuklu Üniversitesi ³¹²	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelsiz Öğrenci Danışma ve Koordinasyon Birimi	+	+	-	-

³⁰³ Kırklareli Üniversitesi, <http://www.klu.edu.tr>, (26.05.2019); Kırklareli Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.klu.edu.tr>, (26.05.2019).

³⁰⁴ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, <https://www.ahievran.edu.tr>, (26.05.2019); Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.ahievran.edu.tr/ogrenci/genel/engelli-ogrenci-birimi>, (26.05.2019).

³⁰⁵ Kilis 7 Aralık Üniversitesi, <http://www.kilis.edu.tr>, (26.05.2019); Kilis 7 Aralık Üniversitesi Engelsiz Üniversite Birimi, <http://engelsiz.kilis.edu.tr>, (26.05.2019).

³⁰⁶ Kocaeli Üniversitesi, <http://www.kocaeli.edu.tr>, (26.05.2019).

³⁰⁷ Konya Teknik Üniversitesi, <http://ktun.edu.tr>, (26.05.2019).

³⁰⁸ Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, <http://www.dumlupinar.edu.tr>, (26.05.2019); Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://eob.dpu.edu.tr>, (26.05.2019).

³⁰⁹ Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, <https://ksbu.edu.tr>, (26.05.2019).

³¹⁰ Malatya Turgut Özal Üniversitesi, <http://ozal.edu.tr>, (26.05.2019).

³¹¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi, <https://www.mcbyu.edu.tr>, (26.05.2019); Manisa Celal Bayar Üniversitesi Engelliler Danışma ve Koordinasyon Koordinatörlüğü, <http://engelsiz.cbu.edu.tr>, (26.05.2019).

³¹² Mardin Artuklu Üniversitesi, <http://www.artuklu.edu.tr>, (26.05.2019); Mardin Artuklu Üniversitesi Engelsiz Öğrenci Danışma ve Koordinasyon Birimi, <http://www.artuklu.edu.tr/engelli-%C3%B6%C4%9Frenci-birimi>, (26.05.2019).

90.	Marmara Üniversitesi ³¹³	-	Üst menüde “Üniversite” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birim Koordinatörlüğü	+	+	+	-
91.	Mersin Üniversitesi ³¹⁴	-	Üst menüde “İdari” başlığında bağlantı	Engelsiz Yaşam Birimi	+	+	-	-
92.	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ³¹⁵	-	-	Engelli Destek Birimi	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
93.	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ³¹⁶	-	-	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	+	-
94.	Munzur Üniversitesi ³¹⁷	-	-	Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	Koordinatörlüğün internet sayfası bulunmamaktadır.			
95.	Muş Alparslan Üniversitesi ³¹⁸	-	Üst menüde “Akademik” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
96.	Necmettin Erbakan Üniversitesi ³¹⁹	-	Üst menüde “İdari” başlığında bağlantı	Engelsiz Üniversite Birimi	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
97.	Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi ³²⁰	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında ve “Bağlantılar” menüsünde bağlantı	Engelsiz Üniversite Birimi	+	+	+	-

³¹³ Marmara Üniversitesi, <https://www.marmara.edu.tr>, (26.05.2019); Marmara Üniversitesi Engelli Öğrenci Birim Koordinatörlüğü, <https://eob.marmara.edu.tr>, (26.05.2019).

³¹⁴ Mersin Üniversitesi, <http://www.mersin.edu.tr>, (26.05.2019); Mersin Üniversitesi Engelsiz Yaşam Birimi, <http://engelsiz.mersin.edu.tr>, (26.05.2019).

³¹⁵ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, <http://www.msgsu.edu.tr>, (26.05.2019); Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Engelli Destek Birimi, <http://www.msgsu.edu.tr/TR/engelli-destek-birimi/471/Page.aspx>, (26.05.2019).

³¹⁶ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, <http://mu.edu.tr>, (26.05.2019); Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelli.mu.edu.tr>, (26.05.2019).

³¹⁷ Munzur Üniversitesi, <https://www.munzur.edu.tr>, (26.05.2019).

³¹⁸ Muş Alparslan Üniversitesi, <http://www.alparslan.edu.tr>, (26.05.2019); Muş Alparslan Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://www.alparslan.edu.tr/sayfa.xhtml?sayfa=571>, (26.05.2019).

³¹⁹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, <https://www.erbakan.edu.tr>, (26.05.2019); Necmettin Erbakan Üniversitesi Engelsiz Üniversite Birimi, <https://www.erbakan.edu.tr/engelsizuniversite>, (26.05.2019).

³²⁰ Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, <https://www.nevsehir.edu.tr>, (26.05.2019); Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Engelsiz Üniversite Birimi, <https://engelsiz.nevsehir.edu.tr>, (26.05.2019).

98.	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi ³²¹	Görme Engelliler için bağlantı B - R	Üst menüde “Öğrenci” başlığında ve sayfa altında “Önemli Bağlantılar” menüsünde bağlantı	Engelsiz Öğrenci Birimi	+	+	+	-
99.	Ondokuz Mayıs Üniversitesi ³²²	-	-	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	P - R
100.	Ordu Üniversitesi ³²³	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında ve “Hızlı Erişim” menüsünde bağlantı	Engelsiz Öğrenci Birimi	+	+	+	-
101.	Orta Doğu Teknik Üniversitesi ³²⁴	-	Üst menüde “Servisler” başlığında bağlantı	Engelsiz ODTÜ Birimi	+	+	-	S
102.	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi ³²⁵	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	Birim internet sayfası bulunmamaktadır.			
103.	Pamukkale Üniversitesi ³²⁶	Erişilebilir PAÜ Sayfası B - E - P - R - S	Üst menüde “Kurumsal Bilgiler” - “Koordinatörlük” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü	+	+	+	-
104.	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ³²⁷	-	-	Engelli Öğrenciler Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	Birim internet sayfası bulunmamaktadır.			

³²¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, <http://www.ohu.edu.tr>, (26.05.2019); Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Görme Engelliler Sayfası, <http://www.ohu.edu.tr/gormeengelli>, (26.05.2019); Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Engelsiz Öğrenci Birimi, <http://www.ohu.edu.tr/engelsizuniversite>, (26.05.2019).

³²² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, <http://www.omu.edu.tr>, (26.05.2019); Ondokuz Mayıs Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.omu.edu.tr>, (26.05.2019).

³²³ Ordu Üniversitesi, <http://www.odu.edu.tr>, (26.05.2019); Ordu Üniversitesi Engelsiz Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.odu.edu.tr>, (26.05.2019).

³²⁴ Orta Doğu Teknik Üniversitesi, <http://www.metu.edu.tr>, (26.05.2019); Orta Doğu Teknik Üniversitesi Engelsiz ODTÜ Birimi, <http://engelsiz.metu.edu.tr>, (26.05.2019).

³²⁵ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, <http://www.osmaniye.edu.tr>, (26.05.2019); Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, http://sks.osmaniye.edu.tr/19094_engelli-o%C4%9Frenci-birimi.html, (26.05.2019).

³²⁶ Pamukkale Üniversitesi, <http://www.pau.edu.tr>, (26.05.2019); Pamukkale Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi Koordinatörlüğü, <http://www.pau.edu.tr/engelliogrencibirimi>, (26.05.2019).

³²⁷ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, <https://www.erdogan.edu.tr>, (26.05.2019).

105.	Sağlık Bilimleri Üniversitesi ³²⁸	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
106.	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ³²⁹	-	-	Engelli Öğrencilerin Danışma Birimi	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.			
107.	Sakarya Üniversitesi ³³⁰	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelsiz SAÜ Koordinatörlüğü	+	+	+	-
108.	Samsun Üniversitesi ³³¹	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
109.	Selçuk Üniversitesi ³³²	Üst menüde buton B - R	Üst menüde “Akademik” - “Koordinatörlükler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
110.	Siirt Üniversitesi ³³³	-	Sayfa altında bağlantı	Engelsiz Üniversite Birimi	+	+	+	-
111.	Sinop Üniversitesi ³³⁴	-	Üst menüde “Öğrenci” ve “Rektörlüğe Bağlı” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birim Koordinatörlüğü	+	+	+	-
112.	Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	Kurumun internet sitesi bulunmamaktadır.						
113.	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ³³⁵	-	“Öğrenci” başlığında bağlantı ve yan menüde ve buton	Engelli Öğrenciler Birimi (CENGEL)	+	+	+	-
114.	Süleyman Demirel Üniversitesi ³³⁶	-	-	Engelsiz SDÜ Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	-	-

³²⁸ Sağlık Bilimleri Üniversitesi, <https://www.sbu.edu.tr>, (26.05.2019).

³²⁹ Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, <https://www.subu.edu.tr>, (26.05.2019).

³³⁰ Sakarya Üniversitesi, <http://www.sakarya.edu.tr>, (26.05.2019); Sakarya Üniversitesi Engelsiz SAÜ Koordinatörlüğü, <http://www.engelsiz.sakarya.edu.tr>, (26.05.2019).

³³¹ Samsun Üniversitesi, <https://samsun.edu.tr>, (26.05.2019).

³³² Selçuk Üniversitesi, <http://www.selcuk.edu.tr>, (26.05.2019); Selçuk Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, http://www.selcuk.edu.tr/engelli_ogrenci/tr, (26.05.2019).

³³³ Siirt Üniversitesi, <http://www.siirt.edu.tr>, (27.05.2019); Siirt Üniversitesi Engelsiz Üniversite Birimi, <http://engelsizuniversite.siirt.edu.tr>, (27.05.2019).

³³⁴ Sinop Üniversitesi, <https://www.sinop.edu.tr>, (27.05.2019); Sinop Üniversitesi Engelli Öğrenci Birim Koordinatörlüğü, <http://eob.sinop.edu.tr>, (27.05.2019).

³³⁵ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, <http://www.cumhuriyet.edu.tr>, (27.05.2019); Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Engelliler Birimi (CENGEL), <http://www.cumhuriyet.edu.tr/cengel>, (27.05.2019).

³³⁶ Süleyman Demirel Üniversitesi, <http://w3.sdu.edu.tr>, (27.05.2019); Süleyman Demirel Üniversitesi Engelsiz SDÜ Birimi, <http://engelsiz.sdu.edu.tr>, (27.05.2019).

115.	Şırnak Üniversitesi ³³⁷	-	-	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	Birim internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
116.	Tarsus Üniversitesi ³³⁸	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
117.	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi ³³⁹	-	Üst menüde “Yönetim” başlığında bağlantı ve sayfa altında buton	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
118.	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi ³⁴⁰	-	Üst menüde “İdari” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
119.	Trabzon Üniversitesi ³⁴¹	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
120.	Trakya Üniversitesi ³⁴²	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelsiz Trakya Üniversitesi Birimi	+	+	+	P - R - S
121.	Türk-Alman Üniversitesi ³⁴³	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
122.	Türkiye Uluslararası İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	Kurumun internet sitesi bulunmamaktadır.						
123.	Türk-Japon Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	Kurumun internet sitesi bulunmamaktadır.						
124.	Uşak Üniversitesi ³⁴⁴	-	Yan menüde “Kolay Ulaşım” menüsünde buton	Engelli Birim Koordinatörlüğü	+	+	-	-

³³⁷ Şırnak Üniversitesi, <https://www.sirnak.edu.tr>, (27.05.2019); Şırnak Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, https://www.sirnak.edu.tr/yeni/KD192_engelli-ogrenci-birimi.html, (27.05.2019).

³³⁸ Tarsus Üniversitesi, <http://www.tarsus.edu.tr>, (27.05.2019).

³³⁹ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, <http://www.nku.edu.tr>, (27.05.2019); Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.nku.edu.tr>, (27.05.2019).

³⁴⁰ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, <https://www.gop.edu.tr>, (27.05.2019); Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://oob.gop.edu.tr>, (27.05.2019).

³⁴¹ Trabzon Üniversitesi, <http://trabzon.edu.tr>, (27.05.2019).

³⁴² Trakya Üniversitesi, <https://www.trakya.edu.tr>, (27.05.2019); Trakya Üniversitesi Engelsiz Trakya Üniversitesi Birimi, <https://engelsiz.trakya.edu.tr>, (27.05.2019).

³⁴³ Türk-Alman Üniversitesi, <http://www.tau.edu.tr>, (27.05.2019).

³⁴⁴ Uşak Üniversitesi, <https://www.usak.edu.tr>, (27.05.2019); Uşak Üniversitesi Engelli Birim Koordinatörlüğü, <https://ebk.usak.edu.tr>, (27.05.2019).

125.	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ³⁴⁵	-	-	Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
126.	Yalova Üniversitesi ³⁴⁶	-	-	Engelli Öğrenci Birimi	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.			
127.	Yıldız Teknik Üniversitesi ³⁴⁷	-	-	Engelli Öğrenci Koordinatörlüğü (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
128.	Yozgat Bozok Üniversitesi ³⁴⁸	-	Üst menüde “Birimler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
129.	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi ³⁴⁹	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
Vakıf Üniversiteleri								
1.	Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi ³⁵⁰	-	Üst menüde “Üniversite” - “Rektörlüğe Bağlı Birimler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
2.	Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi ³⁵¹	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır					
3.	Altınbaş Üniversitesi ³⁵²	-	Orta menüde “Öğrenci Portalı” başlığında bağlantı	Engelsiz Altınbaş Birimi	+	+	-	-
4.	Anka Teknoloji Üniversitesi	Kurumun internet sitesi bulunmamaktadır.						

³⁴⁵ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, <https://www.yyu.edu.tr>, (27.05.2019); Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, <https://www.yyu.edu.tr/AkademikBirimler/663>, (27.05.2019).

³⁴⁶ Yalova Üniversitesi, <http://www.yalova.edu.tr>, (27.05.2019).

³⁴⁷ Yıldız Teknik Üniversitesi, <http://www.yildiz.edu.tr>, (27.05.2019); Yıldız Teknik Üniversitesi Engelli Öğrenci Koordinatörlüğü, <http://www.engelli.yildiz.edu.tr>, (27.05.2019).

³⁴⁸ Yozgat Bozok Üniversitesi, <https://bozok.edu.tr>, (27.05.2019); Yozgat Bozok Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://eob.bozok.edu.tr>, (27.05.2019).

³⁴⁹ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, <https://w3.beun.edu.tr>, (27.05.2019); Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://engelsiz.beun.edu.tr>, (27.05.2019).

³⁵⁰ Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi, <https://www.acibadem.edu.tr>, (28.05.2019); Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.acibadem.edu.tr/e-ngelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁵¹ Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi, <http://www.ahep.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁵² Altınbaş Üniversitesi, <http://www.altinbas.edu.tr>, (28.05.2019); Altınbaş Üniversitesi Engelsiz Altınbaş Birimi, <http://ogrenci.altinbas.edu.tr/engelsiz-altinbas-birimi>, (28.05.2019).

5.	Ankara Medipol Üniversitesi		Kurumun internet sitesi bulunmamaktadır.					
6.	Antalya Akev Üniversitesi ³⁵³	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
7.	Antalya Bilim Üniversitesi ³⁵⁴	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
8.	Atılım Üniversitesi ³⁵⁵	-	Üst menüde “İdari Birimler” başlığında	Engelli Öğrenciler Ofisi	+	+	-	-
9.	Avrasya Üniversitesi ³⁵⁶	-	Orta menüde bağlantı	Engelsiz Üniversite Birimi	+	+	-	-
10.	Bahçeşehir Üniversitesi ³⁵⁷	-	-	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
11.	Başkent Üniversitesi ³⁵⁸	-	Sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
12.	Beykent Üniversitesi ³⁵⁹	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
13.	Beykoz Üniversitesi ³⁶⁰	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
14.	Bezmîâlem Vakıf Üniversitesi ³⁶¹	-	-	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	-	-	-
15.	Biruni Üniversitesi ³⁶²	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					

³⁵³ Antalya Akev Üniversitesi, <https://www.akev.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁵⁴ Antalya Bilim Üniversitesi, <https://antalya.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁵⁵ Atılım Üniversitesi, <https://www.atilim.edu.tr>, (28.05.2019); Atılım Üniversitesi Engelli Öğrenciler Ofisi, <https://www.atilim.edu.tr/tr/engelli-ogrenciler-ofisi>, (28.05.2019).

³⁵⁶ Avrasya Üniversitesi, <https://www.avrasya.edu.tr>, (28.05.2019); Avrasya Üniversitesi Engelsiz Üniversite Birimi, <https://www.avrasya.edu.tr/engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁵⁷ Bahçeşehir Üniversitesi, <https://bau.edu.tr>, (28.05.2019); Bahçeşehir Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://bau.edu.tr/icerik/12553-bahcesehir-universitesi-engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁵⁸ Başkent Üniversitesi, <https://www.baskent.edu.tr>, (28.05.2019); Başkent Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.baskent.edu.tr/tr/ogrenci/icerik/engelli/80>, (28.05.2019).

³⁵⁹ Beykent Üniversitesi, <https://www.beykent.edu.tr>, (28.05.2019); Beykent Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.beykent.edu.tr/ogrenci/beykent-te-yasam/engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁶⁰ Beykoz Üniversitesi, <https://www.beykoz.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁶¹ Bezmîâlem Vakıf Üniversitesi, <https://bezmialem.edu.tr>, (28.05.2019); Bezmîâlem Vakıf Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://sks.bezmialem.edu.tr/tr/Sayfalar/engelli-ogrenci-birimi.aspx>, (28.05.2019).

³⁶² Biruni Üniversitesi, <https://www.biruni.edu.tr>, (28.05.2019).

16.	Çağ Üniversitesi ³⁶³	-	Üst menüde “Hizmetler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
17.	Çankaya Üniversitesi ³⁶⁴	-	Üst menüde “İdari Birimler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (Kültürel ve Sosyal İşler Şube Müdürlüğüne bağlı)	+	+	-	-
18.	Demiroğlu Bilim Üniversitesi ³⁶⁵	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
19.	Doğuş Üniversitesi ³⁶⁶	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
20.	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi ³⁶⁷	-	-	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	-	-	-
21.	Fenerbahçe Üniversitesi ³⁶⁸	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
22.	Haliç Üniversitesi ³⁶⁹	-	Üst menüde “Öğrencimiz” başlığında ve sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
23.	Hasan Kalyoncu Üniversitesi ³⁷⁰	-	-	Engelsiz Üniversite Birimi	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.			
24.	Işık Üniversitesi ³⁷¹	-	Üst menüde “Üniversite” - “Yönetim” - “İdari Birimler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-

³⁶³ Çağ Üniversitesi, <https://www.cag.edu.tr>, (28.05.2019); Çağ Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.cag.edu.tr/tr/universite-engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁶⁴ Çankaya Üniversitesi, <https://www.cankaya.edu.tr>, (28.05.2019); Çankaya Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://engelsiz.cankaya.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁶⁵ Demiroğlu Bilim Üniversitesi, <http://www.istanbulbilim.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁶⁶ Doğuş Üniversitesi, <https://www.dogus.edu.tr>, (28.05.2019); Doğuş Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.dogus.edu.tr/ogrenci/engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁶⁷ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, <http://www.fatihsultan.edu.tr>, (28.05.2019); Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://sks.fsm.edu.tr/Saglik-Kultur-ve-Spor-D-Baskanligi--Engelli-Ogrenci-Birimi>, (28.05.2019).

³⁶⁸ Fenerbahçe Üniversitesi, <https://fbu.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁶⁹ Haliç Üniversitesi, <http://halic.edu.tr>, (28.05.2019); Haliç Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://halic.edu.tr/tr/ogrencimiz/engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁷⁰ Hasan Kalyoncu Üniversitesi, <https://www.hku.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁷¹ Işık Üniversitesi, <http://www.isikun.edu.tr>, (28.05.2019); Işık Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.isikun.edu.tr/hakkinda/yonetim/genel-sekreterlik/genel-sekreterlik/engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

25.	İbn Haldun Üniversitesi ³⁷²	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
26.	İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi ³⁷³	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
27.	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi ³⁷⁴	P	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	P
28.	İstanbul Arel Üniversitesi ³⁷⁵	-	Üst menüde “Arel’de Yaşam” başlığında bağlantı	Engelli Birimi	+	+	-	-
29.	İstanbul Atlas Üniversitesi ³⁷⁶	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
30.	İstanbul Aydın Üniversitesi ³⁷⁷	-	Üst menüde “Araştırma” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (Engelsiz Yaşam Araştırma Merkezine bağlı)	+	+	-	-
31.	İstanbul Ayvansaray Üniversitesi ³⁷⁸	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Başvuru Birimi	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
32.	İstanbul Bilgi Üniversitesi ³⁷⁹	-	-	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
33.	İstanbul Esenyurt Üniversitesi ³⁸⁰	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-

³⁷² İbn Haldun Üniversitesi, <https://www.ihu.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁷³ İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, <http://w3.bilkent.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁷⁴ İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, <https://www.29mayis.edu.tr>, (28.05.2019); İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.29mayis.edu.tr/tr/engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁷⁵ İstanbul Arel Üniversitesi, <https://www.arel.edu.tr>, (28.05.2019); İstanbul Arel Üniversitesi Engelli Birimi, <https://www.arel.edu.tr/engelli-birimi>, (28.05.2019).

³⁷⁶ İstanbul Atlas Üniversitesi, <http://www.atlas.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁷⁷ İstanbul Aydın Üniversitesi, <https://www.aydin.edu.tr>, (28.05.2019); İstanbul Aydın Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.aydin.edu.tr/tr-arastirma/arastirmamerkezleri/eypro/Pages/Engelli-%C3%96%C4%9Frenci-Birimi.aspx>, (28.05.2019).

³⁷⁸ İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, <https://www.ayvansaray.edu.tr>, (28.05.2019); İstanbul Ayvansaray Üniversitesi Engelli Öğrenci Başvuru Birimi, <https://www.ayvansaray.edu.tr/tr-TR/engelli-ogrenci-basvuru-birimi/27255>, (28.05.2019).

³⁷⁹ İstanbul Bilgi Üniversitesi, <https://www.bilgi.edu.tr>, (28.05.2019); İstanbul Bilgi Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.bilgi.edu.tr/tr/yasam/ogrenci/sss/engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁸⁰ İstanbul Esenyurt Üniversitesi, <https://www.esenyurt.edu.tr>, (28.05.2019); İstanbul Esenyurt Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.esenyurt.edu.tr/engelli-ogrenci-birimi-umid189.html>, (28.05.2019).

34.	İstanbul Gedik Üniversitesi ³⁸¹	-	Üst menüde “Öğrenciler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	-	-
35.	İstanbul Gelişim Üniversitesi ³⁸²	-	-	Engelli Danışma ve Koordinasyon Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.			
36.	İstanbul Kent Üniversitesi ³⁸³	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
37.	İstanbul Kültür Üniversitesi ³⁸⁴	-	Üst menüde “İKÜ’de Yaşam” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	-	-
38.	İstanbul Medipol Üniversitesi ³⁸⁵	-	-	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	-	-	P
39.	İstanbul Okan Üniversitesi ³⁸⁶	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
40.	İstanbul Rumeli Üniversitesi ³⁸⁷	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					

³⁸¹ İstanbul Gedik Üniversitesi, <https://www.gedik.edu.tr>, (28.05.2019); İstanbul Gedik Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.gedik.edu.tr/ogrenciler/engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁸² İstanbul Gelişim Üniversitesi, <https://www.gelisim.edu.tr>, (28.05.2019).

³⁸³ İstanbul Kent Üniversitesi, <https://www.kent.edu.tr>, (28.05.2019); İstanbul Kent Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.kent.edu.tr/engelli-ogrenci-birimi-001115>, (28.05.2019).

³⁸⁴ İstanbul Kültür Üniversitesi, <https://www.iku.edu.tr>, (28.05.2018); İstanbul Kültür Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://eob.iku.edu.tr/tr/engelli-ogrenci-birimi>, (28.05.2019).

³⁸⁵ İstanbul Medipol Üniversitesi, <http://www.medipol.edu.tr>, (30.05.2019); İstanbul Medipol Üniversitesi, <http://www.medipol.edu.tr/Sayfa/365/Saglik-Kultur-ve-Spor-Dairesi/Yonerge-ve-Yonetmelik.aspx>, (30.05.2019).

³⁸⁶ İstanbul Okan Üniversitesi, <https://www.okan.edu.tr>, (30.05.2019); İstanbul Okan Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.okan.edu.tr/sayfa/5307/engelli-ogrenci-birimi>, (30.05.2019).

³⁸⁷ İstanbul Rumeli Üniversitesi, <https://rumeli.edu.tr>, (30.05.2019).

41.	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ³⁸⁸	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birim Koordinatörlüğü (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	-	-	-
42.	İstanbul Şehir Üniversitesi ³⁸⁹	-	Üst menüde “Şehir’de Yaşam” başlığında bağlantı	Engelsiz Eğitim Ofisi (Öğrenci İlişkileri Direktörlüğüne bağlı)	+	-	-	-
43.	İstanbul Ticaret Üniversitesi ³⁹⁰	-	Üst menüde “Kampüs” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
44.	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi ³⁹¹	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
45.	İstinye Üniversitesi ³⁹²	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelsiz Öğrenci Birimi (Öğrenci Merkezine bağlı)	+	-	-	-
46.	İzmir Ekonomi Üniversitesi ³⁹³	-	Üst menüde “Kampüs Yaşamı” başlığında bağlantı	Engelli Destek Birimi	+	+	-	S
47.	İzmir Tınaztepe Üniversitesi ³⁹⁴	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
48.	Kadir Has Üniversitesi ³⁹⁵	-	Üst menüde “Öğrenciler” başlığında ve sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenciler Birimi	+	-	-	-

³⁸⁸ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, <https://www.izu.edu.tr>, (30.05.2019); İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Engelli Öğrenci Birim Koordinatörlüğü, <https://www.izu.edu.tr/izu-hakkinda/kurumsal-bilgiler/idari-birimler/saglik-kultur-ve-spor-daire-baskanligi/engelli-ogrenci-birimi>, (30.05.2019).

³⁸⁹ İstanbul Şehir Üniversitesi, <https://www.sehir.edu.tr>, (30.05.2019); İstanbul Şehir Üniversitesi Engelsiz Eğitim Ofisi, <https://sehir.edu.tr/tr/hakkimizda/genel-sekreterlik/ogrenci-iliskileri/engelsiz-egitim-ofisi>, (30.05.2019).

³⁹⁰ İstanbul Ticaret Üniversitesi, <https://www.ticaret.edu.tr>, (30.05.2019); İstanbul Ticaret Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.ticaret.edu.tr/tr/Sayfa/Kampus/EngelliOgrenciBirimi>, (30.05.2019).

³⁹¹ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, <http://www.yeniuyuzil.edu.tr>, (30.05.2019).

³⁹² İstinye Üniversitesi, <https://www.istinye.edu.tr>, (30.05.2019); İstinye Üniversitesi Engelsiz Öğrenci Birimi, <https://omer.istinye.edu.tr/tr/hakkimizda/engelsiz-ogrenci-birimi>, (30.05.2019).

³⁹³ İzmir Ekonomi Üniversitesi, <https://www.ieu.edu.tr>, (30.05.2019); İzmir Ekonomi Üniversitesi Engelli Destek Birimi, <http://engelsiz.ieu.edu.tr>, (30.05.2019).

³⁹⁴ İzmir Tınaztepe Üniversitesi, <https://www.tinaztepe.edu.tr>, (30.05.2019).

³⁹⁵ Kadir Has Üniversitesi, <https://www.khas.edu.tr>, (30.05.2019); Kadir Has Üniversitesi Engelli Öğrenciler Birimi, <https://www.khas.edu.tr/tr/ogrenciler/engelli-ogrenciler-birimi>, (30.05.2019).

49.	Kapadokya Üniversitesi ³⁹⁶	-	Sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
50.	Koç Üniversitesi ³⁹⁷	-	-	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
51.	Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi ³⁹⁸	-	Üst menüde “Yönetim” - “Rektörlüğe Bağlı Birimler” başlığında bağlantı	Engelsiz Üniversite Birimi	Birimin internet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.			
52.	KTO Karatay Üniversitesi ³⁹⁹	-	Üst menüde “Yönetim” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
53.	Lokman Hekim Üniversitesi ⁴⁰⁰	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
54.	Maltepe Üniversitesi ⁴⁰¹	-	Üst menüde “İdari Birimler” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	+	-
55.	MEF Üniversitesi ⁴⁰²	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
56.	Nişantaşı Üniversitesi ⁴⁰³	-	Üst menüde “Öğrenci Yaşamı” başlığında bağlantı	Engelsiz Yaşam Birimi	+	-	-	-
57.	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi ⁴⁰⁴	-	Üst menüde “Kampüste Yaşam” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
58.	Ostim Teknik Üniversitesi ⁴⁰⁵	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					

³⁹⁶ Kapadokya Üniversitesi, <https://www.kapadokya.edu.tr>, (30.05.2019); Kapadokya Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.kapadokya.edu.tr/ogrenciler/engelli-ogrenci-birimi>, (30.05.2019).

³⁹⁷ Koç Üniversitesi, <https://www.ku.edu.tr>, (30.05.2019); Koç Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://adaylar.ku.edu.tr/koc-universitesinde-yasam/engelli-ogrenci-birimi>, (30.05.2019).

³⁹⁸ Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, <https://www.gidatarim.edu.tr>, (30.05.2019); Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi Engelli Birimi, <https://www.gidatarim.edu.tr/tr/engelli-birimi>, (30.05.2019).

³⁹⁹ KTO Karatay Üniversitesi, <https://www.karatay.edu.tr>, (30.05.2019); KTO Karatay Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.karatay.edu.tr/EngelliOgrenciBirimi.html>, (30.05.2019).

⁴⁰⁰ Lokman Hekim Üniversitesi, <https://www.lokmanhekim.edu.tr>, (30.05.2019).

⁴⁰¹ Maltepe Üniversitesi, <https://www.maltepe.edu.tr>, (30.05.2019); Maltepe Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.maltepe.edu.tr/tr/engelli-ogrencibirimiob->, (30.05.2019).

⁴⁰² MEF Üniversitesi, <http://www.mef.edu.tr>, (30.05.2019).

⁴⁰³ Nişantaşı Üniversitesi, <https://www.nisantasi.edu.tr>, (30.05.2019); Nişantaşı Üniversitesi Engelsiz Yaşam Birimi, <http://ogrenciyasami.nisantasi.edu.tr/Sayfa/engelsiz-yasam-birimi.html>, (30.05.2019).

⁴⁰⁴ Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, <https://www.nny.edu.tr>, (30.05.2019); Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.nny.edu.tr/?p=content&id=108>, (30.05.2019).

⁴⁰⁵ Ostim Teknik Üniversitesi, <https://www.ostimteknik.edu.tr>, (30.05.2019).

59.	Özyeğin Üniversitesi ⁴⁰⁶	-	Üst menüde “ÖzÜ’de Yaşam” - “Öğrenci Yaşam Ofisi” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
60.	Piri Reis Üniversitesi ⁴⁰⁷	-	Üst menüde “PRU’da Yaşam” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-
61.	Sabancı Üniversitesi ⁴⁰⁸	-	Üst menüde “Kampüs Hayatı” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Destek Birimi	+	-	-	-
62.	Sanko Üniversitesi ⁴⁰⁹	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
63.	Semerikand Bilim ve Medeniyet Üniversitesi	Kurumun internet sitesi bulunmamaktadır.						
64.	TED Üniversitesi ⁴¹⁰	-	Üst menüde “Kampüste Yaşam” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenciler Birimi	+	+	-	-
65.	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi ⁴¹¹	-	Sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (Sağlık, Spor ve Tanıtım Müdürlüğüne bağlı)	+	+	-	-
66.	Toros Üniversitesi ⁴¹²	-	-	Engelli Öğrenci Birimi	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.			
67.	Türk Hava Kurumu Üniversitesi ⁴¹³	-	-	Engelli Öğrenciler Birimi (SKS Daire Başkanlığına bağlı)	+	+	-	-
68.	Ufuk Üniversitesi ⁴¹⁴	-	Sayfa altında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-

⁴⁰⁶ Özyeğin Üniversitesi, <https://www.ozyegin.edu.tr>, (30.05.2019); Özyeğin Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.ozyegin.edu.tr/tr/ogrenci-yasam-ofisi/engelli-ogrenci-birimi>, (30.05.2019).

⁴⁰⁷ Piri Reis Üniversitesi, <https://www.pirireis.edu.tr>, (30.05.2019); Piri Reis Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.pirireis.edu.tr/engelsiz-pru>, (30.05.2019).

⁴⁰⁸ Sabancı Üniversitesi, <https://www.sabanciuniv.edu>, (30.05.2019); Sabancı Üniversitesi Engelli Öğrenci Destek Birimi, <https://www.sabanciuniv.edu/tr/engelsiz-universite>, (30.05.2019).

⁴⁰⁹ Sanko Üniversitesi, <http://www.sanko.edu.tr>, (31.05.2019).

⁴¹⁰ TED Üniversitesi, <https://www.tedu.edu.tr>, (31.05.2019); TED Üniversitesi Engelli Öğrenciler Birimi, <https://www.tedu.edu.tr/tr/main/engelsiz-tedu>, (31.05.2019).

⁴¹¹ TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, <https://www.etu.edu.tr>, (31.05.2019); TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.etu.edu.tr/tr/sayfa/engelli-ogrenci-birimi>, (31.05.2019).

⁴¹² Toros Üniversitesi, <https://www.toros.edu.tr>, (31.05.2019).

⁴¹³ Türk Hava Kurumu Üniversitesi, <https://www.thk.edu.tr>, (31.05.2019); Türk Hava Kurumu Üniversitesi Engelli Öğrenciler Birimi, <https://sks.thk.edu.tr/engelli-ogrenciler-birimi>, (31.05.2019).

⁴¹⁴ Ufuk Üniversitesi, <https://www.ufuk.edu.tr>, (31.05.2019); Ufuk Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.ufuk.edu.tr/engelsiz-ufuk>, (31.05.2019).

69.	Üsküdar Üniversitesi ⁴¹⁵	-	Orta menüde “Öğrenim” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi (SKS Direktörlüğüne bağlı)	+	-	-	-
70.	Yaşar Üniversitesi ⁴¹⁶	-	Üst menüde “Akademik” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	Ekli listede	-
71.	Yeditepe Üniversitesi ⁴¹⁷	-	Üst menüde “Üniversitemiz” başlığında bağlantı	Engeli Olan Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi	+	+	+	-
72.	Yüksek İhtisas Üniversitesi ⁴¹⁸	-	Üst menüde “Öğrenci” başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	-	-	-
Vakıf Meslek Yüksekokulları								
1.	Ataşehir Adıgüzel Meslek Yüksekokulu ⁴¹⁹	-	-	Engelli Öğrenci Danışma ve Destek Birimi	Birimin internet sayfası bulunmamaktadır.			
2.	Avrupa Meslek Yüksekokulu ⁴²⁰	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
3.	Faruk Saraç Tasarım Meslek Yüksekokulu ⁴²¹	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
4.	İstanbul Şişli Meslek Yüksekokulu ⁴²²	-	Kurumun internet sitesinde “Engelli Öğrenci Birimi”ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.					
5.	İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu ⁴²³	-	Üst menüde “Kavramda Yaşam” ve sayfa altında başlığında bağlantı	Engelli Öğrenci Birimi	+	+	-	-

⁴¹⁵ Üsküdar Üniversitesi, <https://uskudar.edu.tr>, (31.05.2019); Üsküdar Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://sks.uskudar.edu.tr/engelsiz-universite>, (31.05.2019).

⁴¹⁶ Yaşar Üniversitesi, <https://www.yasar.edu.tr>, (31.05.2019); Yaşar Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <https://eob.yasar.edu.tr>, (31.05.2019).

⁴¹⁷ Yeditepe Üniversitesi, <https://www.yeditepe.edu.tr>, (31.05.2019); Yeditepe Üniversitesi Engeli Olan Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, <http://engelsiz.yeditepe.edu.tr>, (31.05.2019).

⁴¹⁸ Yüksek İhtisas Üniversitesi, <http://yuksekihtisasuniversitesi.edu.tr>, (31.05.2019); Yüksek İhtisas Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi, <http://yuksekihtisasuniversitesi.edu.tr/engelli.html>, (31.05.2019).

⁴¹⁹ Ataşehir Adıgüzel Meslek Yüksekokulu, <https://www.adiguzel.edu.tr>, (31.05.2019).

⁴²⁰ Avrupa Meslek Yüksekokulu, <https://www.avrupa.edu.tr>, (31.05.2019).

⁴²¹ Faruk Saraç Tasarım Meslek Yüksekokulu, <http://www.faruksarac.edu.tr>, (31.05.2019).

⁴²² İstanbul Şişli Meslek Yüksekokulu, <https://www.sisli.edu.tr>, (31.05.2019).

⁴²³ İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, <https://www.kavram.edu.tr>, (31.05.2019); İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu Engelli Öğrenci Birimi, <https://www.kavram.edu.tr/kavramda-yasam/engelsiz-kavram/engelli-ogrenci-birimi>, (31.05.2019).

2. DEĞERLENDİRME

2.1. Tespitler

Türkiye’de bulunan 206 yükseköğretim kurumuna ait internet sitelerine yönelik olarak “**Tablo 6**”da yapılan inceleme sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

A. 206 Kuruma Ait İnternet Sitesi Bulunma Durumu

- a. **İnternet sitesi bulunan “200” kurum** olup, bu kurumlardan 126’sı devlet üniversitesi, 69’u vakıf üniversitesi, 5’i ise vakıf MYO’dur.
- b. **İnternet sitesi bulunmayan “6” kurum** olup, bu kurumlardan 3’ü devlet üniversitesi (*Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye Uluslararası İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türk-Japon Bilim ve Teknoloji Üniversitesi*), 3’ü ise vakıf üniversitesidir (*Anka Teknoloji Üniversitesi, Ankara Medipol Üniversitesi, Semerkand Bilim ve Medeniyet Üniversitesi*). Söz konusu kurumların kuruluşuna ilişkin hükümler 2809 sayılı “Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu”nda⁴²⁴ yer almakta olup, bu hükümler haricinde bu kurumlar hakkında başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

B. **İnternet Sitesi Bulunan 200 Kuruma İlişkin Tespitler**

1. **Kurumlara Ait Sitelerin Ana Sayfasında “Engelsiz Erişim” Özellikleri Bulunma Durumu**
 - a. **Özellik bulunan “5” kurum** olup, bu kurumlardan 4’ü devlet üniversitesi (*Dokuz Eylül Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi*), 1’i ise vakıf üniversitesidir (*İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi*).
 - b. **Özellik bulunmayan “195” kurum** olup, bu kurumlardan 122’si devlet üniversitesi, 68’i vakıf üniversitesi, 5’i ise vakıf MYO’dur.

⁴²⁴ 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu, RG 30.03.1983, 1983, 18003.

2. Kurumlara Ait Sitelerde “Engelli Öğrenci Birimi” Hakkında Bilgi Bulunma Durumu

- a. Bilgi bulunan “166” kurum olup, bu kurumlardan 112’si devlet üniversitesi, 52’si vakıf üniversitesi, 2’si ise vakıf MYO’dur.
- b. Bilgi bulunmayan “34” kurum olup, bu kurumların 14’ü devlet üniversitesi, 17’si vakıf üniversitesi, 3’ü ise vakıf MYO’dur.

C. İnternet Sitesinde Engelli Öğrenci Birimine İlişkin Bilgi Bulunan 166 Kuruma İlişkin Tespitler

1) Engelli Öğrenci Birimlerinin Rektörlüğe/Müdürlüğe veya Başka Bir Birime Bağlı Bulunma Durumu

- a. Rektörlüğe/Müdürlüğe bağlı bulunan “128” kurum olup, bu kurumlardan 88’i devlet üniversitesi, 38’i vakıf üniversitesi, 2’si ise vakıf MYO’dur.
- b. Başka bir birime bağlı bulunan “38” kurum olup, bu kurumlardan 24’ü devlet üniversitesi, 14’ü ise vakıf üniversitesidir. Söz konusu kurumlar tablo üzerinde “koyu” renkte işaretlenmiştir. Bu kurumlardan;
 - Birimi SKS Daire Başkanlığına veya dengi idari birime bağlı olan “32” kurum olup, bu kurumlardan 21’i devlet üniversitesi, 11’i ise vakıf üniversitesidir.
 - Birimi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığına veya dengi nitelikte idari birime bağlı olan “3” kurum olup, bu kurumlardan 1’i devlet üniversitesi, 2’si ise vakıf üniversitesidir.
 - Birimi kuruma bağlı faaliyet gösteren Araştırma ve Uygulama Merkezlerine bağlı olan “3” kurum olup, bu kurumlardan 2’si devlet üniversitesi, 1’i ise vakıf üniversitesidir.

2) Engelli Öğrenci Birimlerine Ait İnternet Sayfası Bulunma Durumu

- a. Sayfası bulunan “150” kurum olup, bu kurumlardan 100’ü devlet üniversitesi, 49’u vakıf üniversitesi, 1’i ise vakıf MYO’dur.
- b. Sayfası bulunmayan “16” kurum olup, bu kurumlardan 12’si devlet üniversitesi, 3’ü vakıf üniversitesi, 1’i ise vakıf MYO’dur.

3) Kurumların İnternet Sitelerinin Ana Sayfasında Engelli Öğrenci Birimi İnternet Sayfasına Bağlantı Bulunma Durumu

- a. Bağlantı bulunan “123” kurum olup, bu kurumlardan 80’si devlet üniversitesi, 42’si vakıf üniversitesi, 1’i ise vakıf MYO’dur.
- b. Bağlantı bulunmayan “27” kurum olup, bu kurumlardan 20’si devlet üniversitesi, 7’si ise vakıf üniversitesidir.

D. 150 Kurumun Engelli Öğrenci Birimine Ait İnternet Sayfasında Bilgi Bulunma Durumu

- a. İnternet sayfasında bilgi bulunan “131” kurum olup, bu kurumların 83’ü devlet üniversitesi, 47’si vakıf üniversitesi, 1’i ise vakıf MYO’dur.
- b. İnternet sayfasında herhangi bir bilgi bulunmayan “19” kurum olup, bu kurumların 17’si devlet üniversitesi, 2’si ise vakıf üniversitesidir.

E. Engelli Öğrenci Birimi Sayfasında Bilgi Bulunan 131 Kuruma İlişkin Tespitler

1. Engelli Öğrenci Birimlerine Ait İnternet Sayfasında Birimin Görev ve Hizmetleri Hakkında Bilgi Bulunma Durumu

- a. Bilgi olan “103” kurum olup, bu kurumlardan 74’ü devlet üniversitesi, 28’i vakıf üniversitesi, 1’i ise vakıf MYO’dur.
- b. Bilgi bulunmayan “28” kurum bulunup, bu kurumlardan 9’u devlet üniversitesi, 19’u ise vakıf üniversitesidir.

2. Engelli Öğrenci Birimlerine Ait İnternet Sayfasında “Akademik Danışman Listesi” Bulunma Durumu

- a. Listesi olan “40” kurum olup, bu kurumlardan 36’sı devlet üniversitesi, 4’ü ise vakıf üniversitesidir.
- b. Listesi olmayan “91” kurum olup, bu kurumlardan 47’si devlet üniversitesi, 43’ü vakıf üniversitesi, 1’i ise vakıf MYO’dur.

3. Engelli Öğrenci Birimlerine Ait İnternet Sayfasında “Engelsiz Erişim” Özelliği Bulunma Durumu

- a. Özelliği olan “15” kurum olup, bu kurumlardan 12’si devlet üniversitesi, 3’ü ise vakıf üniversitedir.
- b. Özelliği olmayan “116” kurum olup, bu kurumlardan 71’i devlet üniversitesi, 44’ü vakıf üniversitesi, 1’i ise vakıf MYO’dur.

2.2. Yorumlar

“*Tablo 6*”da yapılan tespitler sonucunda Türkiye’de bulunan 206 yükseköğretim kurumundan 200’ünün bir internet sitesi olduğu tespit edilmiştir. Ancak söz konusu kurumlardan sadece 5’ine ait sitelerin ana sayfasında engellilerin bu sitelere “engelsiz” erişimini sağlamaya yönelik çeşitli özellikler (*büyük puntolu yazılar, yazı puntosu değiştirme, renk/kontrast değiştirme, linkleri belirginleştirme, klavye gezinimi, ekran okuyucu, sesli bilgilendirme vb.*) bulunmaktadır. Kalan 195 kuruma ait sitelerin ana sayfasında bu özelliğin bulunmaması sebebiyle özellikle görme ve işitme engellilerin ilgili kurumlara ait sitelerindeki bilgilere erişilebilirlikleri fazlasıyla kısıtlıdır. Bu kısıtlılık durumu engellilerin yükseköğretime tam ve etkin katılımlarının önünde önemli bir sorun oluşturmaktadır ve bu soruna bir an önce ilgili kurumlar tarafından çözüm üretilmesi gerekmektedir.

İnternet sitesi bulunan 200 kurumdan 166’sının internet sitesinde Engelli Öğrenci Birimlerine ilişkin çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bu 166 kurumdan 128’inde bulunan birimler, **Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliğinde** yer alan hüküm uyarınca ilgili kurumdaki Rektörlüğe ya da Müdürlüğe bağlı olarak çalışmaktadır. Ancak yönetmelikteki bu gerekliliğe rağmen 38 kurumdaki birim başka bir idari birime (*32’si SKS Daire Başkanlığına, 3’ü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığına, 3’si ise ilgili kuruma bağlı olarak faaliyet gösteren Araştırma ve Uygulama Merkezlerine*) bağlı olarak çalışmaktadır. Engelli Öğrenci Birimleri başka bir idari birime bağlı olan bu kurumlara yönelik yönetmeliğin yayımlandığı 2010 yılından bu yana herhangi bir yaptırım uygulanmadığı için söz konusu kurumların yönetmelik hükümlerini göz ardı ettiği görülmektedir.

İnternet sitelerinde Engelli Öğrenci Birimleri hakkında bilgi bulunan 166 kurumdan 150'sinde birimlerin kendine ait internet sayfaları bulunmaktadır. Bu kurumlardan 123'ünün internet sitesinin ana sayfasından birimlerin sayfasına bağlantı bulunmaktadır. Söz konusu bağlantılar “**Tablo 6**”da da detaylı olarak belirtildiği üzere kurumlara ait internet sitelerinin ana sayfası üzerinde yoğunlukla kolayca ulaşılacak noktalarda konumlanmaktadır. Engellilerin bu birimlerin sayfalarına erişilebilirliği açısından oldukça önemli olan bu özelliğe kurumların büyük çoğunluğunun önem vermesi gayet olumlu bir durumdur.

Engelli Öğrenci Birimlerinin kendilerine ait internet sayfalarının olduğu 150 kurumdan 131'indeki birimlerin sayfalarında çeşitli düzeylerde bilgi bulunmaktadır. Bu 131 kurumdaki birimlerden 103'ünün sayfasında birimlerin görev ve hizmetlerine ilişkin bilgi bulunurken, bu kurumlardan sadece 40'ındaki birimlerin sayfasında ilgili kurumlarda eğitim-öğretim gören engelli öğrencilerin sorunlarını ilgili makamlara iletebilmek için ilk başvuracakları kişiler olan **Akademik Engelli Danışmanlarının** adlarına ve iletişim bilgilerine ilişkin bir liste bulunmaktadır.

Türkiye’de toplam yükseköğretim kurumu sayının 206 olduğu göz önüne alındığında bu kurumların 150'sinde Engelli Öğrenci Birimlerine ait bir internet sayfaları bulunmakla birlikte bu sayfaların sadece 103'ünde birimlerin görev ve hizmetlerine ilişkin bilgi bulunduğu ve ayrıca sadece 15 birimin internet sayfasında “**engelsiz**” erişime yönelik özellik bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan bu tespitler bakımından engellilerin yükseköğretim kurumlarına ait internet sitelerine ve bu sitelerdeki engellilere ilişkin bilgilere erişilebilirliğinin oldukça kısıtlı olduğu ve bu kısıtlılık sebebiyle de yükseköğretim kamu hizmetinden oldukça zor şartlarda yararlanabildiği görülmüştür. Engelliler açısından bu kısıtlılık durumunun aşılabilmesi için bu kurumların internet sitelerini öncelikle nitelikli bilgi boyutunda, ardından da bu bilgilere “**engelsiz**” erişim boyutunda geliştirmek için gerekli çalışmaları bir an önce yapmaları bir zorunluluktur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumun genel ve ortak ihtiyaçlarını gidermek ve kamu yararını sağlamak amacıyla devlet ya da devlet gözetimindeki özel hukuk kişileri eliyle topluma sunulan hizmetlere **Kamu Hizmeti** denilmektedir.⁴²⁵ Kamu hizmetleri toplumun ihtiyaçlarının devamlılığına bağlı olarak sürekli, çağın teknolojik ve bilimsel gereklerine uygun, toplumun tüm kesimlerine eşit bir şekilde ve bedelsiz olarak sunulmaktadır. Söz konusu kamu hizmetlerinden adalet, dışişleri, milli savunma, emniyet, posta gibi hizmetler sadece devlet tarafından; sağlık, **eğitim**, ulaşım gibi hizmetler ise devletin yanı sıra özel hukuk kişileri tarafından da yürütülebilmektedir. Yine kamu hizmetlerinden bazıları tüm ülke genelinde sunulurken, bazıları ise ülkenin sadece bir kısmında sunulabilmektedir. Bu hizmetlerden birisi olan “**Eğitim Kamu Hizmeti**” tüm ülke genelinde, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde MEB tarafından, yükseköğretim düzeyinde ise YÖK denetimindeki yükseköğretim kurumları tarafından sunulmaktadır. Yükseköğretim kamu hizmetini yerine getiren bu kurumlar (*devlet ve vakıf üniversiteleri ile vakıf MYO’ları*) **2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu**⁴²⁶ hükümlerine tâbi olarak ve “uzmanlık ilkesi” gereğince hizmet verirler.⁴²⁷

1980 yılında WHO tarafından yayımlanan **ICIDH**’ye göre engellilik, kişiden beklenen davranış, yetenek ve görevlerin bir yetersizlik nedeniyle yerine getirilememesi durumudur. Bu bakımdan özürlülük fonksiyonel bir hasar, sakatlık normal aktivitelerde kısıtlılık ve engellilik ise sosyal dezavantajdır. Ancak sonraki yıllarda bilimsel gelişmeler nedeniyle bu tanım yetersiz kalmış ve 2001 yılında yine WHO tarafından yayımlanan **ICF** ile engellilik, her türlü özür, sakatlık ve sosyal dezavantajı kapsayacak şekilde yeniden tanımlanmıştır.⁴²⁸ Türk hukuk mevzuatında yapılan tanımda ise engellilik, fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerde çeşitli düzeylerde oluşan kayıplar sebebiyle kişilerin toplumsal yaşama tam ve etkin katılımında toplumun diğer fertleri göre kısıtlı kalma durumu olarak tanımlanmıştır.⁴²⁹

⁴²⁵ Onar, s.13; Gülan, s.150; Gözübüyük, Yönetim, ss.10, 281; Günday, s.332; Gözler, s.253; Akyılmaz ve diğerleri, ss.598-599; Sancakdar ve diğerleri, s.477; Atay, s.474.

⁴²⁶ 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, **RG** 06.11.1981, 1981, 17506.

⁴²⁷ Gözler, ss.390-392.

⁴²⁸ WHO, ICIDH, s.28; Barbotte ve diğerleri, s.1047; Çınarlı, s.16.

⁴²⁹ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, **RG** 07.07.2005, 2005, 25868.

Engellilikler doğum öncesinde, sırasında, sonrasında birçok nedenle birçok farklı türde ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple engellilik türlerinin uluslararası bilimsel standartlara uygun şekilde sınıflandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda günümüzde WHO tarafından geliştirilen sınıflandırma kullanılmakta ve engellilik türleri **Bedensel (Ortopedik), Görme, İşitme, Dil ve Konuşma, Süreğen Hastalıklar, Zihinsel, Ruhsal ve Duygusal** ve **Çoklu** olmak üzere 8 ana başlık altında sınıflandırılmaktadır.⁴³⁰

Engelliliğin algılanışı ve engellilerin toplumsal yaşamdaki durumu insanlık tarihi boyunca gelişim göstermiştir. **“Tarım Devrimi”** insanlık tarihinin önemli bir dönüm noktası olmakla birlikte bu dönemde engellilerin toplumsal yaşamda bir işe yaramayacağı ve ilahi bir ceza oldukları düşünülmüş ve çoğunlukla öldürülmüşlerdir. Medeniyet geliştikçe engellilerin öldürülmesi uygulaması terk edilmiş ancak engelliler yine de toplumun diğer fertleriyle eşit şartlarda yaşama hakkını yüzyıllar boyunca elde edememişlerdir.⁴³¹ Engellilere yönelik ilk olumlu gelişmeler, kısıtlı düzeyde de olsa, 19. yy.ın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde işitme engelliler için okullar açılmış, görme engelliler için **“Braille Alfabesi”** ve bedensel engelliler için ise koltuk değneği ve tekerlekli sandalye geliştirilmiştir. 20. yy.ın ilk yarısında gerçekleşen Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından sonra işgücüne duyulan ihtiyaç sebebiyle engellilerin istihdam edilmesi gerekmiş, bu başlangıçla birlikte engellilik sosyal ve siyasal bir konu haline gelmiş ve 1970’li yıllarda giderek yaygınlaşan engelli sivil toplum hareketlerinin de katkısıyla **“Engelli Hakları”** hızla gelişme göstermiştir. Bu kapsamda BM tarafından 1975 yılında **“Engelli Hakları Bildirisi”** yayımlanmış, 1985 yılında **“İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”** engellileri de içerek şekilde güncellenmiş, 1993 yılında ise engellilerin toplumsal yaşama katılımlarını arttırabilmek amacıyla **“Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar”** yayımlanmıştır. Bu gelişmeleri takip eden çok sayıda devlet, **“Sosyal Devlet İlkesi”** çerçevesinde engellilere ve engelli haklarına daha çok önem vermeye başlamış ve bu kapsamda engellilere yönelik ayrımcılığın önlenmesi ve engellilerin fiziksel erişilebilirliklerinin sağlanması için yapılan çalışmalar hızla

⁴³⁰ Olgun, ss.500-502; DİE ve ÖZİDA, s.X; ASPB ve TÜİK, s.XIV.

⁴³¹ Enç, s.1-4; Çetin, Antik Çağ-Sanayi Devrimi, ss.169, 175.

yaygınlaşmış ve engellilere sunulan hizmetler çeşitlenmiştir.⁴³² 21. yy.da ise engelli haklarına yönelik çalışmalar sürmüştür, 2007 yılında imzaya açılan **“Engelli Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”** 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme kapsamında engellilerin temel insan hak ve özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasının sağlanması imzacı ülkeler tarafından taahhüt edilmiştir. Tüm bu gelişmelere bakıldığında engellilere verilen önemin arttığını ve engellilerin toplumsal yaşamda daha fazla görünür olduğunu söylemek mümkündür.⁴³³

BM tarafından 2011 yılında yayımlanan **“Dünya Engellilik Raporu”**nda 6.9 milyar kişi olan toplam dünya nüfusunun %15’ine denk gelen yaklaşık 1 milyar kişinin engelli olduğu belirtilmiştir. Türkiye’de ise 2002 yılında toplam nüfus 65 milyon 143 bin kişi olup, aynı yıl yapılan **“Türkiye Özürlüler Araştırması”**nda bu nüfusun %12,29’una denk gelen 8 milyon 431 bin kişinin engelli olduğu belirtilmiştir.⁴³⁴

Engelliler, engellilikleri sebebiyle toplumsal yaşamın devamlılığı için gerekli olan sağlık, eğitim, istihdam, erişilebilirlik gibi bazı temel kamu hizmetlerine toplumun diğer fertlerine oranla daha çok zor erişebilmektedir. Bu zorlukların aşılabilmesi için 1982 Anayasasında da ifade edilen Sosyal Devlet ve Eşitlik İlkeleri gereğince engellilere yönelik bazı pozitif ayrımcılıklar uygulanmaktadır. Bu pozitif ayrımcılıkların uygulanması sayesinde engelliler toplumdan daha az soyutlanmakta ve toplumsal yaşama daha etkin katılım gösterebilmektedir.⁴³⁵

Engellilerin kendilerine sunulan kamu hizmetlerinden yararlanabilmesi için öncelikle engellilik durumlarının belgelendirilmesi gerekmektedir. Bu belgelendirme işlemi 18 yaşından büyük erişkinler için **“Erişkinler İçin Sağlık Kurulu Raporu”** ve **“Erişkinler İçin Terör, Kaza ve Yaralanmaya Bağlı Durum Bildirir Sağlık Kurulu Raporu”** ile, 18 yaşından küçük çocuklar için ise **“Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu”** ya da **“Çocuklar İçin Terör, Kaza ve Yaralanmaya Bağlı Durum Bildirir Sağlık Kurulu Raporu”** ile yapılmaktadır. Bu raporlara göre bir kişinin engelli kabul

⁴³² Pristley, ss.524-529; Demirci Akyol, ss.35-36; Tunay, s.19; Çetin, Sanayi Devrimi-21. Yüzyıl, ss.93-116; Ç. Arıkan, Sosyal Model, ss.16-20; Ceritli ve Ceyhan (Ed.), s.23.

⁴³³ Pristley, ss.528-529; Çetin, Sanayi Devrimi-21. Yüzyıl, s.116.

⁴³⁴ UN DESA, “World Urbanization Prospects: The 2018 Revision - Annual Total Population at Mid-Year by Region, Subregion, Country and Area, 1950-2050 (thousands)”, https://population.un.org/wup/Download/Files/WUP2018-F18-Total_Population_Annual.xls, (18.03.2019); WHO ve The World Bank, s.29; United Nations, s.1; Albrecht ve Verbrugge, s.298; DİE ve ÖZİDA, ss.5, 37, 51.

⁴³⁵ 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, RG 09.11.1982, 1982, 17863.

edilebilmesi için en az %40 oranında engelli olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Engellilik durumlarını söz konusu bu raporlar ile ispatlayan engelli kişiler, kendilerine sunulan kamu hizmetlerinden (*sağlık ve bakım, eğitim ve öğretim, istihdam, erişilebilirlik vb.*) bu hizmetleri sunan ilgili kurum ve kuruluşlara raporlarını ibraz yararlanabilmektedirler.⁴³⁶

Sağlık hizmetleri kapsamında öncelikle mümkünse engelli çocuk doğumunun önlenmesi ya da yenidoğan bebeklere sağlık tarama testleri yapılarak engellilik riskleri tespit edilmesi ve önlenmesi veya herhangi bir sebeple ortaya çıkmış olan engellilik durumlarının ilaç, cerrahi müdahale ya da fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları ile ilerleme hızının azaltılması amaçlanmaktadır. Bakım hizmetleri kapsamında ise engellilere fiziksel, psikolojik, sosyo-kültürel ve manevi ihtiyaçları dikkate alınarak, günlük ihtiyaçlarını başkalarının yardımıyla karşılayan engellilere **“Evde Bakım Yardımı”**, evde bakıma uygun olmayan engellilere ise Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde **“Bakım Hizmeti”** verilmektedir. Ayrıca **2022 sayılı Kanun** gereğince **Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakıfları** aracılığıyla maddi yardımlar (**“Engelli Aylığı”** ve **“Engelli Yakını Aylığı”**) yapılmaktadır.⁴³⁷

Eğitim ve öğretim hizmetleri kapsamında engellilerin sosyal ve eğitsel açıdan gelişimlerinin akranlarıyla birlikte gerçekleşmesi için **“Kaynaştırma Eğitimi”** uygulaması yapılmaktadır. Ancak engellilik durumları sebebiyle bu uygulamaya uygun olmayan engellilere **“Özel Eğitim”** uygulaması yapılması gerekmektedir. Bu uygulama kapsamında bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından farklılık gösteren engellilerin eğitimlerini kesintisiz sürdürmeleri sağlanmaktadır. Özel eğitim hizmetleri, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve yaşam boyu eğitim düzeylerinde **Özel Öğretim Kurumları** aracılığıyla verilmektedir.⁴³⁸

İstihdam hizmetleri kapsamında engellilerin ihtiyaçlarını giderebilmek için başkalarına bağımlı ve muhtaç kalmamaları için istihdam edilerek ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları amaçlanmaktadır. Bu kapsamda **4857 sayılı İş**

⁴³⁶ 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, **RG** 15.05.1987, 1987, 19461; Çınarlı, ss.157-158.

⁴³⁷ Çınarlı, ss.157-187; 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, **RG** 10.07.1976, 1976, 15642.

⁴³⁸ 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, **RG** 06.06.1997, 1997, 23011 (Mükerrer); 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, **RG** 14.02.2007, 2007, 26434; Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, **RG** 07.07.2018, 2018, 30471.

Kanununa göre elli ve üstü işçi çalıştıran özel sektör iş yerlerinde en az %3, kamu iş yerlerinde ise en az %4 oranında engelli işçinin çalıştırılması; **657 sayılı Devlet Memurları Kanununa** göre ise kamu kurum ve kuruluşları kadrolarında en az %3 oranında engelli personelin çalıştırılması zorunludur.⁴³⁹

Erişilebilirlik hizmetleri kapsamında engellilerin toplumsal yaşama kolayca katılabilmeleri için toplumsal mekândaki fiziksel erişilebilirliğin sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda TSE tarafından belirlenen çeşitli standartlar gereğince engellilerin erişilebilirliğinin sağlanmasıyla amacıyla görevli olan kurum ve kuruluşlar tarafından gerekli tüm önlemler alınması zorunludur.⁴⁴⁰

Ayrıca engellilerin Engelli Kimlik Kartı alma hakkı, Gelir Vergisi, Emlak Vergisi, Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Gümrük Vergisi gibi çeşitli vergilerde indirim hakkı, tıbbi, medikal ve eğitim araç gereçleri için Katma Değer Vergisi (KDV) İndirimi, indirimli Toplu Taşıma Kartı alma hakkı, kurum inisiyatifi dâhilinde elektrik, doğalgaz, su, telefon ve internet aboneliklerinde indirim hakkı, Engelli Park Yeri Kullanım Kartı alma hakkı, Açık Öğretim Fakültesi harçlarında indirim hakkı ve Müze ve Ören Yerlerine indirimli giriş hakkı gibi özel hakları bulunmaktadır.⁴⁴¹

Yükseköğretim kamu hizmeti kapsamında üniversitede eğitim-öğretim görmek isteyen engellilerin bu haklarını kullanabilmesini sağlama sorumluluğu YÖK'e aittir. Bu kapsamda gerekli düzenlemeleri yapmak için YÖK bünyesinde **“Engelli Öğrenciler Komisyonu”** ve **“Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi”**, ÖSYM bünyesinde **“Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi”** ve üniversiteler bünyesinde **“Engelli Öğrenci Birimleri”** kurulmuştur. Bu birimler engellilerin mümkün olan en üst düzeyde üniversite eğitimine katılımlarını sağlamaya ilişkin önlemleri almakla görevlidir.⁴⁴²

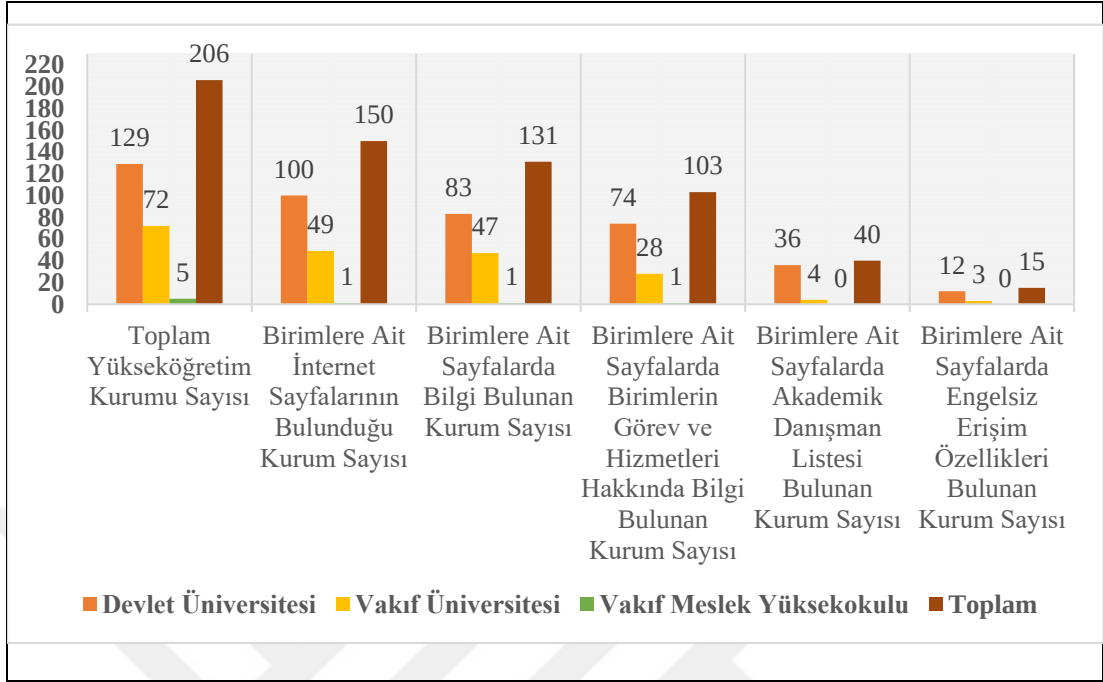
⁴³⁹ Meşhur, ss.20-22; 4857 sayılı İş Kanunu, **RG** 10.06.2003, 2003, 25134; 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, **RG** 23.07.1965, 1965, 12056.

⁴⁴⁰ 3194 sayılı İmar Kanunu, **RG** 09.05.1985, 1985, 18749.

⁴⁴¹ AÇSHB, “Engelli Hizmetleri”, **Alo 144 - Sosyal Yardım Hattı**, <https://alo144.ailevecalisma.gov.tr/bilgi-bankasi/engelli-hizmetleri>, (04.05.2019).

⁴⁴² Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, **RG** 14.08.2010, 2010, 27672.

Şekil 13: Yükseköğretim Kurumlarındaki Engelli Öğrenci Birimleri

Türkiye’deki 206 yükseköğretim kurumundan 150’sinde Engelli Öğrenci Birimlerine ait bir internet sayfası olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu 150 kurumdan 103’ünde birimlerin görev ve hizmetleri hakkında bilgi bulunmakta ve sadece 40’ında Akademik Engelli Öğrenci Danışmanları Listesi yer almaktadır. Ayrıca 15 birimin internet sayfasında engelsiz erişim özelliği bulunmaktadır. Yapılan bu tespite göre bu kurumlarındaki Engelli Öğrenci Birimlerinin kendilerine ait bir internet sayfası olmakla birlikte bu sayfaların önemli bir kısmında ya hiç bilgi bulunmamakta ya da bulunan bilgiler yetersiz düzeyde kalmaktadır. Bu konudaki eksiklerini gidermek için ilgili kurumların bir an önce önlem alması ve birimlerinin internet sayfalarını nitelikli ve yeterli düzeyde bilgi ile güncellemesi gerekmektedir. Gerekli güncelleme yapılmadığı sürece engellilerin bilgiye erişilebilirlikleri kısıtlı kalmaya devam edecek ve yükseköğretim kamu hizmetinden yararlanamayacaklardır. Bu bakımdan anayasal bir hak olan eğitimden toplumun tamamının yararlanabilmesi için en başta YÖK olmak üzere ilgili tüm kurumlarının üstlerine düşen sorumluluğu en kısa sürede yerine getirmeleri bir zorunluluktur.

Engelli Öğrenci Birimlerinin internet sayfalarında engelli öğrencilerin üniversiteler tarafından sunulan herhangi bir hizmet ile ilgili ihtiyaçlarını, sorunlarını, isteklerini ve önerilerini ilgili birimlere iletebilmeleri için engelli kullanımına uygun

nitelikte (*görsel ve işitsel uyarıcılarla desteklenmiş, ekran klavyesi kullanımına uygun, büyük puntolu yazı ve butonlu okuyucu özellikli vb.*) olan online başvuru formunun sunulması bir gerekliliktir. Aynı taleplerin mobil telefon üzerinden de iletilebilmesi için fotoğraf ve video destekli mobil uygulamaların da geliştirilmesi ve hizmete sunulması önemlidir. Ayrıca engelli üniversite öğrencileri hakkında çeşitli kanallardan (*öğrencilerin bireysel başvuruları, Engelli Öğrenci Birimleri ve/veya diğer akademik/idari birimlerin talepleri vb.*) toplanan bilgiler kullanılarak yükseköğretim kurumlarında uygulanan tüm yönetmelik, yönerge ve prosedürler güncellenmeli ve engellilerin üniversite eğitime tam ve etkin katılımları sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ğ¼ ve öz¼rl¼ler İdaresi Başkanlığı, **Aile Eēitim Rehberi: Ortopedik z¼rl¼ler**, 2.Baskı, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ğ¼ Yayınları, Ankara, 2007.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ğ¼ ve öz¼rl¼ler İdaresi Başkanlığı, **Aile Eēitim Rehberi: Ruhsal ve Duygusal z¼rl¼ler**, 2.Baskı, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ğ¼ Yayınları, Ankara, 2007.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ğ¼ ve öz¼rl¼ler İdaresi Başkanlığı, **Aile Eēitim Rehberi: S¼reēen Hastalıklar**, 2.Baskı, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ğ¼ Yayınları, Ankara, 2007.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ğ¼ ve öz¼rl¼ler İdaresi Başkanlığı, **Aile Eēitim Rehberi: Zihinsel z¼rl¼ler**, 2.Baskı, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ğ¼ Yayınları, Ankara, 2007.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve T¼rkiye İstatistik Kurumu, **z¼rl¼lerin Sorun ve Beklentileri Araştırması - 2010**, T¼rkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2011.

Akipek, Jale G. ve Turgut Akınt¼rk. **T¼rk Medenî Hukuku Başlangıç H¼k¼mleri: Kişiler Hukuku**, Cilt:1, 5.Bası, Beta Basım Yayın Daēıtım, İstanbul, 2004.

Akyılmaz, Bahtiyar, Murat Sezginer ve Cemil Kaya. **T¼rk İdare Hukuku**, 8.Baskı, Seēkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

Albrecht, Gary L. ve Lois M. Verbrugge. “The Global Emergence of Disability”, **Handbook Of Social Studies in Health and Medicine**, Ed. Gary L. Albrecht, Ray

Fitzpatrick ve Susan C. Scrimshaw, Sage Publications, Londra/Birleşik Krallık, 1999, ss.293-307.

Arıkan, Çiğdem. **Türkiye'de Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler, Çözüm Önerileri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2001.

Arıkan, Necmettin, Gülderen Yenal ve Gülsevin Taşpınar. **Altın Sözlük İngilizce-Türkçe Sözlük**, 13.Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, 2014.

Atay, Ender Ethem. **İdare Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.

Braddock, David L. ve Susan L. Parish. “Sakatlığın Kurumsal Tarihi”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, Der. Dikmen Bekmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, ss.101-186.

Burton, Elizabeth ve Lynne Mitchell. **Inclusive Urban Design: Streets for Life**, Elsevier, Oxford/Birleşik Krallık, ss.5-7.

Ceritli, İsmail ve M. Said Ceyhan (Ed.). **Bartın'da Engellilerin Tespiti ve Analizi**, Bartın Üniversitesi Yayınları, Bartın, 2015.

Çınarlı, Serkan. **Engellilere Yönelik Kamu Hizmetleri**, Kazancı Hukuk Yayınevi, İstanbul, 2010.

Demir, Fevzi. **Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 6.Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2005.

Deniz, Engin. “Spastisite ve Serebral Felç”, **Çocuk ve Ergende Nörolojik Hastalıklara Yaklaşım Rehber Kitabı - 2015**, Ed. Ayşın Dervent, Semih Ayta, Özlem Çokar ve Derya Uludüz, Ankara, 2015, ss.13-20.

Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı, **Türkiye Özürlüler Araştırması - 2002**, 2.Baskı, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 2009.

Enç, Mitat. **Görme Özürlüler: Gelişim, Uyum ve Eğitimleri**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1972.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Aile Eğitim Rehberi: Görme Engelli Çocuklar**, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Aile Eğitim Rehberi: İşitme Engelli Çocuklar**, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Aile Eğitim Rehberi: Motor Fonksiyonel Problemi Olan Çocuklar**, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Aile Eğitim Rehberi: Zihinsel Engelli Çocuklar**, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014.

Giritli, İsmet, Pertev Bilgen ve Tayfun Akgüner. **İdare Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 2006.

Gözler, Kemal. **İdare Hukuku**, Cilt:2, 2.Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2009.

Gözübüyük, A. Şeref ve Turgut Tan. **İdare Hukuku Genel Esaslar**, Cilt:1, 8.Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

Gözübüyük, A. Şeref. **Anayasa Hukuku: Anayasa Metni ve 11. Protokole Göre Hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, Turhan Kitabevi, 19.Bası, Ankara, 2013.

Gözübüyük, A. Şeref. **Yönetim Hukuku**, Turhan Kitabevi, 30.Baskı, Ankara, 2011.

Griffin, Pat, Madeline L. Peters ve Robin M. Smith. “Ableism Curriculum Design”, **Teaching for Diversity and Social Justice**, 2.Baskı, Ed. Maurianne Adams, Lee Anne Bell ve Pat Griffin, Routledge, New York City/New York/ABD, 2007, ss.335-358.

Günday, Metin. **İdare Hukuku**, 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011.

Hacettepe Üniversitesi Mesleki Rehabilitasyon Merkezi, **ICF - İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması Eğitimi**, Ankara, 26-27.01.2017.

Haugen, David M., Susan Musser ve Andrea DeMott. **Rights of the Disabled**, Infobase Publishing, New York City/New York/ABD, 2008.

Heward, William L., Sheila René Alber-Morgan ve Moira Konrad. **Exceptional Children: An Introduction to Special Education**, 11.Baskı, Pearson, Boston/Massachusetts/ABD, 2017.

Kapani, Münci. **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.

Kirk, Samuel, James J. Gallagher, Mary Ruth Coleman ve Nick Anastasiow. **Educating Exceptional Children**, 12.Baskı, Houghton Mifflin Harcourt Publishing, Boston/Massachusetts/ABD, 2008.

Kolat, Serkan. **Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye’deki Yansımaları**, Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

Kwok, Joseph K. F., Raymond K. H. Chan ve W. T. Chan. **Self-Help Organizations of People with Disabilities in Asia**, Auburn House, Westport/Connecticut/ABD, 2002.

Okur, Nejla. **Özörlölere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi**, Özörlölüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Olgun, Büşra Çelik. “Özörlölük Olgusu”, **Özörlölüler Yerel Hizmet Rehberi: İSÖM Modeli**, Ed. Sinan Kızılkaya ve Olgun Gündüz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Basımevi, İstanbul, 2012, ss.499-508.

Onar, Sıddık Sami. **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, Cilt:1, Hak Kitabevi, İstanbul, 1966.

Özbudun, Ergun. **Türk Anayasa Hukuku**, 14.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. **İşitme Engelliler İçin Öğretmen Kılavuz Kitabı**, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2015.

Özörlölüler İdaresi Başkanlığı, **II. Özörlölüler Şûrası Yerel Yönetimler ve Özörlölüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Özörlölüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

Pristley, Mark. “Engellilik”, **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar**, (Der. Pete Alcock, Margaret May ve Karen Rowlingson), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, ss.521-530.

Püsküllüoğlu, Ali. **Türkçe Sözlük**, 7. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004.

Roulstone, Alan ve Simon Prideaux. **Understanding Disability Policy**, The Policy Press - University of Bristol, Bristol/Birleşik Krallık, 2012.

Sancakdar, Oğuz, Eser Us, Mine Kasapoğlu Turhan, Lale Burcu Önüt ve Serkan Seyhan. **İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı**, 7.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.

Sezen, Seriye. “Yerel Yönetimlerin Anayasal Çerçevesi”, **Belediye Yönetimi**, Ed. Ayşegül Sabuktay, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları, 2006, ss.5-27.

Soysal, Mümtaz. **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11.Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997.

Sözer, Ali Nazım. **Sosyal Sigorta İlişkisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1991.

Tanör, Bülent ve Necmi Yüzbaşıoğlu. **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 14.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Tuncer, Tuba. “Görme Yetersizliği Olan Çocuklar”, **Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş**, Ed. Ayşegül Ataman, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2011, ss.215-229.

Turnbull, Ann, Rud Turnbull, Michael L. Wehmeyer ve Karrie A. Shogren. **Exceptional Lives: Special Education in Today's Schools**, 7.Baskı, Pearson, Upper Saddle River/New Jersey/ABD, 2013.

Türkbay, Tümer. “Zekâ Geriliği (Mental Retardasyon)”, **Psikiyatri Temel Kitabı**, 2.Baskı, Ed. Ertuğrul Köroğlu ve Cengiz Güleç, Hekimler Yayın Birliği Basın Yayın, Ankara, 2007, ss.757-768.

Ulusoy, Ali. **Kamu Hizmeti İncelemeleri**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2004.

United Nations, **Human Rights and Disability**, New York/ABD ve Cenevre/İsviçre, 2002.

Whitfield, Peter. **Batı Biliminde Dönüm Noktaları: Tarih Öncesi Dönemlerden Atom Çağına**, Çev. Serdar Uslu, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.

World Health Organisation, **International Classification of Functioning, Disability and Health: ICF**, Cenevre/İsviçre, 2001.

World Health Organisation, **International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps: ICIDH**, Cenevre/İsviçre, 1993.

World Health Organization ve The World Bank, **World Report on Disability**, Malta, 2011.

Sürelî Yayınlar

Acara, Yusuf. “Saadet Asrı Model Toplum Tecrübesinin Engellilere İlişkin Kodları”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 2013, ss.131-171.

Alkan Meşhur, H. Filiz. “Özrümlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi”, **Öz-veri Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Ankara, 2004, ss.20-32.

Arıkan, Çiğdem. “Sosyal Model Çerçevesinde Özrümlülüğe Yaklaşım”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2002, ss.11-25.

Barbotte, Eric, Francis Guillemin, Narkasen Chau ve the Lorhandicap Group. “Prevalence of Impairments, Disabilities, Handicaps and Quality of Life in the General Population: A Review of Recent Literature”, **Bulletin of the World Health Organisation**, Cilt:79, Sayı:11, 2001, ss.1047-1055.

Beaulaurier, Richard L. ve Samuel H. Taylor. “Social Work Practice with People with Disabilities in the Era of Disability Rights”, **Social Work in Health Care**, Cilt:32, Sayı:4, 2001, ss.67-91.

Can, Eda ve Gülmira Kuruoğlu. “İşitme Cihazı Kullanan İşitme Kayıplı Türk Çocukların Alıcı ve İfade Edici Dil Becerilerinin Gelişimi”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:31, Sayı:1, 2014, ss.101-124.

Çetin, Başak Işıl. “Antik Çağ’dan Sanayi Devrimi’ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:19, Sayı:36-1 (İİBF Özel Sayısı), 2016, ss.167-184.

Çetin, Başak Işıl. “Sanayi Devrimi’nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2017, ss.91-121.

Demirci Akyol, Esra. “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt:7, Sayı:31, 2013, ss.33-47.

Devas, Magda. “Support and Access in Sports and Leisure Provision”, **Disability and Society**, Cilt:18, Sayı:2, 2003, ss.231-245.

Flunt, Daniel, Natasha Andreadis, Collette Menadue ve Alec W. Welsh. “Clinical Commentary: Obstetric and Respiratory Management of Pregnancy with Severe Spinal Muscular Atrophy”, **Obstetrics and Gynecology International**, 2009, ss.1-5.

Gülan, Aydın. “Kamu Hizmeti Kavramı”, **İstanbul Üniversitesi İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1-3, 1988, ss.147-159.

König, Güray Çağlar. “Dile Bilimsel Bakış Açısı”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı, 1998, ss.87-92.

Kurt, Leyla Müjde. “Ceninin Malvarlığı Hakları”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2011, ss.177-209.

Meşe, İlknur. “Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt:14, Sayı:33, 2014, ss.79-92.

Özgökçeler, Serhat ve Yusuf Alper. “Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi”, **İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2010, ss.33-54.

Roy, Elise C. “Aiming for Inclusive Sport: the Legal and Practical Implications of the United Nation’s Disability Convention for Sport, Recreation and Leisure for People with Disabilities”, **The Entertainment and Sports Law Journal (ESLJ)**, Cilt:5, Sayı:1, 2007, ss.1-12.

Sancaklı, Saffet. “Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt:6, Sayı:3, 2006, ss.37-72.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, E.1994/43, K.1994/42-2, 09.12.1994, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:31, 1996, ss.275-318.

Tezler

Çarkçı, Şule. **Engellilerin Mesleki Eğitimi ve İstihdamı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Tunay, Faik. **Yerel Yönetimlerle Dezavantajlı Grupların İlişkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Yıldırım, Yusuf Ziya. **Dezavantajlı Bir Grup Olarak Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri: İsmek Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

İnternet Kaynakları

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Engelli Hizmetleri”, **Alo 144 - Sosyal Yardım Hattı**, <https://alo144.ailevecalisma.gov.tr/bilgi-bankasi/engelli-hizmetleri>, (04.05.2019).

Amundson, Ron. “About the Meaning of Handicap”, <https://hilo.hawaii.edu/~ronald/HandicapDefinition.htm>, (11.03.2019).

Cambridge Dictionary, “İngilizce - Türkçe Sözlük”, <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce-türkçe>, (13.03.2019).

Council of Europe, “European Charter of Local Self-Government”, 15.10.1985, <https://rm.coe.int/168007a088>, (20.11.2018).

Çamur, Adil. “Yükseköğretim Kurumlarında Engelli Öğrencilere Yönelik Hizmetler: Engelli Öğrenci Akademik Danışmanlığı Üzerine Değerlendirme”, **III. Uluslararası Engelsizmir 2018 “Engelsiz Üretim Modelleri ve İstihdam” Kongresi ve Fuarı**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 01-03.11.2018, https://www.researchgate.net/publication/335014987_Yuksekogretim_Kurumlarinda_Engelli_Ogrencilere_Yonelik_Hizmetler_Engelli_Ogrenci_Akademik_Danismanligi_Uzerine_Degerlendirme, (27.08.2019).

Dijital Dönüşüm, “Rehberler”, **Türkiye’de Dijital Dönüşüm**, <https://www.dijitaldonusum.gov.tr/rehberler>, (27.08.2019).

Dokuz Eylül Üniversitesi Engelsiz Dokuz Eylül Koordinatörlüğü, “Çalışma İlkelerimiz”, <http://engelsiz.deu.edu.tr/calisma-ilkelerimiz>, (17.05.2019).

Dokuz Eylül Üniversitesi Engelsiz Dokuz Eylül Koordinatörlüğü, “Engelli Öğrenciler Birimi Hakkında”, <http://engelsiz.deu.edu.tr>, (17.05.2019).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “Birleşmiş Milletler Sisteminde Engellilik”, **Uluslararası Mevzuat**,

<https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/uluslararasi-mevzuat>, (15.02.2019).

EUR-Lex, “Judgement of the Court of 19 May 1993 - Criminal proceedings against Paul Corbeau - Reference for a preliminary ruling: Tribunal correctionnel de Liège - Belgium - Competition - Postal monopoly - Scope - Case C-320/91”, 19.05.1993, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=ecli:ECLI:EU:C:1993:198>, (09.08.2019).

Hacettepe Üniversitesi Engelli Öğrenciler Birimi, “İlkelerimiz”, <http://www.eob.hacettepe.edu.tr/ilkelerimiz.html>, (17.05.2019).

Kamu İnternet Siteleri Rehberi Projesi (KAMİS), “Erişilebilirlik Nedir?”, **Erişilebilirlik**, <https://kamis.gov.tr/erisebilirlik-nedir>, 27.08.2019.

Kamu İnternet Siteleri Rehberi Projesi (KAMİS), “Proje Tarihçesi”, **Hakkında**, <https://kamis.gov.tr/proje-tarihcesi>, (27.08.2019).

Kamu İnternet Siteleri Rehberi Projesi (KAMİS), “Proje Hakkında”, **Hakkında**, <https://kamis.gov.tr/proje-hakkinda>, (27.08.2019).

Kamu İnternet Siteleri Rehberi Projesi (KAMİS), **Erişilebilirlik İlkeleri Rehberi**, <https://kamis.gov.tr/kamis-rehberi-v-2>, (27.08.2019), ss.8-40.

Mikkelsen, David. “Etymology of Handicap”, **Fact Checks**, 16.06.2011, <https://www.snopes.com/fact-check/handicaprice>, (10.03.2019).

Oxford Living Dictionaries, “Handicap”, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/handicap>, (10.03.2019).

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, “Engeli/Sağlık Sorunu veya Özel Durumu Olan Adaylara Yapılan Sınav Uygulamaları”, <https://www.osym.gov.tr/TR,15060/engelisaglik-sorunu-veya-ozel-durumu-olan-adaylara-yapilan-sinav-uygulamalari.html>, (05.05.2019).

The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “CCPR General Comment No.18: Non-discrimination”, 10.11.1989, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/INT_CPR_GEC_6622_E.doc, (23.01.2019).

The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “Declaration on the Rights of Disabled Persons”, 09.12.1975, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RightsOfDisabledPersons.aspx>, (14.02.2019).

Trakya Üniversitesi Engelsiz Trakya Üniversitesi Birimi, “Bireysel Uyarlama Mektubu”, [https://engelsiz.trakya.edu.tr/Dosyalar/119/Bireysel-Uyarlama-Mektubu%20\(1\).docx](https://engelsiz.trakya.edu.tr/Dosyalar/119/Bireysel-Uyarlama-Mektubu%20(1).docx), (20.05.2019).

Tureng Türkçe - İngilizce Sözlük, “Cap in hand”, <http://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/cap%20in%20hand>, (13.03.2019).

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Güncel Türkçe Sözlük”, <http://sozluk.gov.tr>, (01.06.2019).

Türk Standardları Enstitüsü, “Standart Arama”, <https://intweb.tse.org.tr/standard/standard/StandardAra.aspx>, (02.05.2019).

United Nations Department of Economic and Social Affairs, “The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities”, 20.12.1993, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html>, (20.08.2019).

United Nations Department of Economic and Social Affairs, “Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)”, İmza tarihi: 30.03.2007, Yürürlük tarihi: 03.05.2008, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>, (20.08.2019).

United Nations Department of Economic and Social Affairs, “World Urbanization Prospects: The 2018 Revision - Annual Total Population at Mid-Year by Region, Subregion, Country and Area, 1950-2050 (thousands)”, https://population.un.org/wup/Download/Files/WUP2018-F18-Total_Population_Annual.xls, (18.03.2019).

Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenci Komisyonu, “YÖK'ten Engelli Öğrencilere Kontenjan Müjdesi”, **Haberler**, 29.03.2018, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/kontenjan-mujdesi.aspx>, (17.05.2019).

Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenci Komisyonu, “Engelsiz Üniversite Ödülleri YÖK'te Düzenlenen Törenle Sahiplerini Buldu”, **Haberler**, 15.05.2018, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/engelsiz-universite-odulleri-2.aspx>, (17.05.2019).

Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenci Komisyonu, “Engelsiz Üniversite Bayrak ve Engelsiz Program Nişanı Ödülleri”, **Haberler**, 15.05.2018, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/engelsiz-universite-odulleri-1.aspx>, (17.05.2019).

Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenci Komisyonu, “2019 Yılı Engelsiz Üniversite Ödülleri Paneli”, **Haberler**, 25.04.2019, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/engelsiz-universite-odul-paneli-2019.aspx>, (17.05.2019).

Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenci Komisyonu, “2019 Yılı Engelsiz Üniversite Ödülleri, Düzenlenen “Engelsiz Ufuklar Çalıştay”ında Sahiplerini Buldu”, **Haberler**,

15.05.2019, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/engelsiz-ufuklar-calistayi-ve-engelsiz-universite-odul-toreni.aspx>, (17.05.2019).

Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenci Komisyonu, “Engelsiz Üniversite Bayrak, Engelsiz Program Nişanı ve Engelli Dostu Ödülleri”, **Haberler**, 15.05.2019, <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/2019-yili-odul-alan-universiteler.aspx>, (17.05.2019).

Mevzuat

334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1961) Anayasası, **RG** 20.07.1961, 1961, 10859.

2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası, **RG** 09.11.1982, 1982, 17863.

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, **RG** 12.01.1961, 1961, 10705.

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, **RG** 23.07.1965, 1965, 12056.

854 sayılı Deniz İş Kanunu, **RG** 29.04.1967, 1967, 12586.

1475 sayılı İş Kanunu, **RG** 01.09.1971, 1971, 13943.

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, **RG** 24.06.1973, 1973, 14574.

2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, **RG** 10.07.1976, 1976, 15642.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, **RG** 06.11.1981, 1981, 17506.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, **RG** 27.05.1983, 1983, 18059.

3194 sayılı İmar Kanunu, **RG** 09.05.1985, 1985, 18749.

3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, **RG** 15.05.1987, 1987, 19461.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, **RG** 08.12.2001, 2001, 24607.

4857 sayılı İş Kanunu, **RG** 10.06.2003, 2003, 25134.

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, **RG** 24.10.2003, 2003, 25269.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, **RG** 12.10.2004, 2004, 25611.

5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanunu, **RG** 25.06.2005, 2005, 25856.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, **RG** 07.07.2005, 2005, 25868.

5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, **RG** 14.02.2007, 2007, 26434.

573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, **RG** 06.06.1997, 1997, 23011 (Mükerrer).

652 sayılı Özel Barınma Hizmeti Veren Kurumlar ve Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, **RG** 14.09.2011, 2011, 28054.

Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, **RG** 20.02.2019, 2019, 30692.

Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik, **RG** 07.02.2014, 2014, 28906.

Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, **RG** 20.02.2019, 2019, 30692.

Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik, **RG** 31.07.2009, 2009, 27305.

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği, **RG** 18.05.2012, 2012, 28296.

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği, **RG** 20.03.2012, 2012, 28239.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, **RG** 07.07.2018, 2018, 30471.

Özörlöler Veri Tabanı Oluşturulmasına ve Özürlölere Kimlik Kartı Verilmesine Dair Yönetmelik, **RG** 19.08.2008, 2008, 26941.

Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, **RG** 14.08.2010, 2010, 27672.

Yükseköğretim Kurumları Özürlöler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, **RG** 20.06.2006, 2006, 26204.

2007/4 sayılı Kamu Kurumları İnternet Siteleri Kılavuzu Hakkında Başbakanlık Genelgesi, **RG** 27.01.2007, 2007, 26416.